

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra etiky, psychologie a charitativní práce

Diplomová práce

**SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY
REGIONU ČESKÝ KRUMLOV
A PROBLEMATICKÉ JEVY V NICH**

Vedoucí práce: doc. PhDr. David Urban, Ph.D.
Autor práce: Bc. Renata Vodičková
Studijní obor: Etika v sociální práci
Forma studia: Kombinovaná
Ročník: 2.

2018

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Datum:

Podpis studenta:

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Davidu Urbanovi, Ph.D. za odborné vedení, bez kterého by tato práce nemohla být dokončena. Konzultace byly vždy maximálně přínosné. Děkuji hlavně za cenné rady, postřehy, připomínky a přátelský přístup. Děkuji rovněž konzultantce z oblasti psychologie Mgr. et Mgr. Karolíně Diallo, Ph.D.

Obsah

ÚVOD.....	9
1. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ	11
1.1 Sociální vyloučení v České republice	14
1.2 Sociální vyloučení a Romové	17
1.3 Psychologické aspekty sociálního vyloučení Romů	19
2. SOCIÁLNĚ VYLOUČENÁ LOKALITA	24
2.1 Agentura pro sociální začleňování.....	25
2.2 Činnost Agentury pro sociální začleňování ve městě Větřní	26
2.3 Zhodnocení činnosti Agentury pro sociální začleňování	35
2.4 Soukromé ubytovny v sociálně vyloučených lokalitách	37
2.5 Zákon o sociálním bydlení	38
2.6 Vyloučené lokality regionu Český Krumlov	39
2.7 Terénní sociální práce.....	40
2.7.1 Terénní sociální pracovník.....	42
2.7.2 Zařízení Streetwork Český Krumlov.....	47
2.7.3 Psychologické aspekty terénní sociální práce	51
3. PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY PROBLEMATICKÝCH JEVŮ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT.....	55
3.1 Příčiny, důsledky a prevence sociálně patologických jevů	56
3.2 Sociální deviace a sociální patologie	60
3.3 Agresivita	63
3.4 Závislosti	70
3.5 Prostituce	77
3.6 Sociálně patologické jevy spojené s rodinou.....	80
3.7 Vybrané poruchy chování u dětí a dospívajících	84
3.8 Nezaměstnanost a zadlužování	87

DISKUSE	93
ZÁVĚR.....	100
POUŽITÁ LITERATURA.....	103
POUŽITÉ ELEKTRONICKÉ ZDROJE.....	107
ABSTRAKT	112
ABSTRACT	113

ÚVOD

Pro svou diplomovou práci jsem si vybrala téma Sociálně vyloučené lokality regionu Český Krumlov a problematické jevy v nich. Myslím si, že se jedná o velmi aktuální problematiku a vzhledem k tomu, že se jednotlivé lokality neustále vyvíjejí a situace týkající se problematických jevů zde může být vlivem různých okolností proměnlivá, vidím jako potřebné se tématem zabývat.

Život v sociálním vyloučení a s ním související psychologické aspekty je pro mne zajímavé téma, již v bakalářském studiu jsem jej zpracovávala v několika seminárních pracích a nyní bych se jím chtěla zabývat více do hloubky.

Práce s lidmi žijícími na pokraji společnosti je mi blízká, protože pracuji jako personalistka ve výrobní firmě a vzhledem k nízké nezaměstnanosti i v našem regionu jedním stále častěji s uchazeči o zaměstnání z vyloučených lokalit, kteří přicházejí buď přes Úřad práce, nebo se hlásí o práci sami. Specifika sociální práce s touto cílovou skupinou jsem měla možnost poznat při své školní praxi v zařízení Streetwork Český Krumlov, jehož sociální pracovníci vyjíždějí do terénu za klienty každý den a ke kontaktu dochází i v kanceláři organizace, kam lidé přicházejí. S problematikou závislostí, která velice úzce s tématem souvisí, jsem se seznámila rovněž při své školní praxi na bakalářském studiu v Psychiatrické léčebně v Červeném Dvoře. Další sociálně patologické jevy v českokrumlovském regionu jsem měla možnost poznat také v Probační a mediační službě Č. Krumlov, na Úřadu práce a ve středisku výchovné péče Spirála Č. Krumlov.

Cílem diplomové práce je zmapování sociálně patologických jevů objevujících se v sociálně vyloučených lokalitách regionu Český Krumlov, podrobněji se soustředím na nejrozsáhlejší a nejznámější oblast, město Větrní. Důležitým tématem bude zpracování psychologických aspektů jednotlivých problematických jevů, které se v místech se sociální exkluzí vyskytují.

Diplomová práce je rozčleněna do tří základních částí. V první kapitole se budu zabývat sociálním vyloučením a osobami, které se v exkluzi ve velké míře nacházejí – Romy, a též psychologickými aspekty jejich života, ve druhé části pak sociálně vyloučenými lokalitami a Agenturou pro sociální začleňování, která v minulosti aktivně působila ve městě Větrní. Zde se také budu podrobněji jednotlivými aspekty sociálního vyloučení ve městě Větrní zabývat. V této části budu popisovat i specifika terénní

sociální práce s cílovými skupinami, které žijí ve vyloučených lokalitách, v závěru kapitoly se budu věnovat osobním zkušenostem ze své praxe v organizaci Streetwork Český Krumlov. Následně budu pojednávat ve třetí, nejobsáhlejší kapitole, o vybraných problematických jevech, které se v oblastech se sociálním vyloučením vyskytují, a to v kontextu jejich psychologických aspektů.

Základními zdroji, o které se budu opírat, bude odborná literatura, internetové zdroje, tištěná periodika a také vlastní poznatky získané jednak prostřednictvím vlastní školní praxe ve výše uvedených zařízeních, a též ze své každodenní personalistické praxe.

1. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

V úvodní kapitole se budu zabývat sociálním vyloučením a jeho základními pojmy, jako je chudoba a nezaměstnanost. Podrobněji budu pojednávat o sociálním vyloučení Romů a psychologických aspektech jejich exkluze.

V naší společnosti se v poslední době čím dál častěji setkáváme se sociálním vyloučením. V současnosti žije v České republice 95 000 – 115 000 lidí v 606 sociálně vyloučených lokalitách¹. Je třeba však vzít do úvahy i fakt, že další tisíce žijí sice v běžných podmínkách, avšak jsou na okraji společnosti v důsledku odlišného způsobu života, materiální nouze, nemoci apod. Myslím si, že v širším kontextu jsou obdobným vyloučením ohroženi i mnozí jiní lidé, hlavně např. senioři, lidé s postižením a klienti pobytových zařízení, kteří se kvůli vysokým výdajům za léky, zdravotní pomůcky nebo sociální služby dostávají do tíživé situace. Může dojít k tomu, že je rodina z nejrůznějších důvodů nemůže podporovat, patří sem zhoršené mezilidské vztahy, špatná finanční situace v souvislosti s nezaměstnaností, nemoc, nebo postižení dalšího člena rodiny. Všechny tyto aspekty mohou vést k sociální exkluzi, kdy je člověk vyloučen z rodiny nebo ze svého přirozeného prostředí a přestává se stýkat se svými přáteli. To může mít na člověka negativní dopady také z psychologického hlediska, jímž se budu blíže zabývat v poslední kapitole.

Dalšími, kteří mohou být ohroženi takovýmto vyloučením, jsou lidé v tíživé situaci, jako např. matky samoživitelky, propuštění vězni, oběti domácího násilí a v současné době tolik diskutovaní migranti. Zejména tyto skupiny se mohou do sociálního vyloučení dostat díky neznalosti jednání s úřady nebo zaměstnavateli. Veřejností mohou být potom vnímáni jako lidé, kteří se nesnaží zlepšit svoji situaci a chtějí zůstat závislí na pomoci druhých. Může se však jednat o lidi, kteří pocházejí ze špatných rodinných poměrů nebo nemají dostatečné vzdělání a společnost by jim měla potřebné znalosti a dovednosti zprostředkovat.

V současné době se termín sociální vyloučení používá také jako náhrada za termín chudoba ve smyslu chudoba relativní, tj. nemožnost, aby se tyto osoby účastnily aktivit, které jsou běžné pro ostatní. I když se termín sociální vyloučení zdá být poměrně

¹ ČADA, K., BÜCHLEROVÁ, D., KORECKÁ, Z. a SAMEC, T. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-10-04]. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analiza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

srozumitelný, myslím, že je důležité uvést dvě z jeho definicí, které jsou u různých autorů velmi podobné:

„Sociálním vyloučením (exkluzí) rozumíme proces, kdy jsou jednotlivci či celé skupiny vytěsňovány na okraj společnosti a je jim omezen nebo zamezen přístup ke zdrojům, které jsou dostupné ostatním členům společnosti. Mezi tyto zdroje řadíme především zaměstnání, bydlení, sociální ochranu, zdravotní péči a vzdělání.“²

„Sociálně vyloučení jsou ti občané, kteří mají ztížený přístup k institucím a službám (tedy k institucionální pomoci), jsou vyloučeni ze společenských sítí a nemají dostatek vertikálních kontaktů mimo sociálně vyloučenou lokalitu.“³

Podle Levitas existuje sociální vyloučení ve třech různých významech. Označuje sociální exkluzi jako důsledek chudoby, nezaměstnanosti a sociálně patologického jednání.

Chudobu označuje jako neschopnost jedince nebo skupiny účastnit se obvyklého způsobu života ve společnosti, kde žijí. Toto označuje jako redistributivní diskurs, kdy při pohledu na chudobu jako na příčinu sociálního vyloučení je nutná rozsáhlejší redistribuce.

Nezaměstnanost označuje sociálně integrativním diskursem, jehož základ tvoří politika zaměstnanosti. Tento diskurs nevnímá příliš pozitivně redistributivní diskurs. Sociální podpora sice dokáže zmírnit chudobu jako příčinu sociálního vyloučení, ale nedokáže odstranit příčinu, tzn. postavení na trhu práce.

Sociálně patologické jednání označuje Levitas jako morální diskurs, kdy lidé žijící v sociálním vyloučení nejsou chápáni v souladu s principem rovnosti a pozornost společnosti je koncentrována na patologické morální a kulturní charakteristiky. Autor zprávy Mareš nabízí myšlenku pojetí tohoto diskurzu obšírněji, kdy můžeme mluvit o sociálním vyloučení na základě jakéhokoli omezení, které nemusí být jen morální, ale i fyzické nebo psychické.⁴

Termín sociální vyloučení nebo sociální exkluze je pojem poměrně nový. První pojednání o tomto jevu je možno najít ve francouzské odborné literatuře z poloviny

² BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*, s. 6.

³ Co je sociální vyloučení. *Aktuálně - Agentura pro sociální začleňování* [online]. Praha: Agentura pro sociální začleňování, ©2017 [cit. 2017-10-04]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vyloucení>

⁴ Srov. MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*, s. 8.

šedesátých let minulého století. Tímto termínem byli označováni lidé, kteří zaznamenali individuální životní neúspěch a tvořili tak viditelnou odlišnost oproti zbývajícím bohaté a úspěšné společnosti. Tehdy panovalo přesvědčení, že se jedná o nevýznamný sociální problém a tito lidé se postupně vpraví do společnosti. Avšak jev nebyl podroben žádným výzkumům ani hlubší analýze.⁵

Na rozdíl od sedmdesátých let minulého století, kdy bylo ve Francii vyloučení chápáno jako ekonomické, hovoří zde vládní strana v osmdesátých letech o exkluzi a tímto pojmem je odkazováno jak na nezaměstnanost, tak i na další problematiku jevy ve společnosti jako např. rozpad rodin, sociální izolaci obyvatelstva atd. Dá se říci, že francouzský koncept sociální exkluze je založen na potřebě vytvářet sociální solidaritu a účast na národním sociálním a morálním řádu. Z Francie se tento koncept postupně rozšířil dále do Evropy, když např. ve Velké Británii do té doby převažoval koncept chudoby.⁶

„Na institucionální úrovni Evropské unie docházelo k nahrazování konceptu chudoby již od poloviny 80. let minulého století a později se oba myšlenkové proudy – „francouzský“ (sociální exkluze) a „anglosaský“ (chudoba) – sjednotily.“⁷

Faktory, jako jsou globalizace, hospodářská krize, technologický pokrok nebo stárnutí obyvatelstva způsobují dalekosáhlé změny ve společnosti. Ovlivňují počet nezaměstnaných nebo nečinných lidí, kteří se propadají do chudoby a sociální izolace, to se týká hlavně mladých lidí, kteří často předčasně opouštějí školu, a také seniorů. Dochází k růstu cen potravin a energií, což se může projevit narůstajícími rozdíly mezi chudým a bohatým obyvatelstvem, přičemž počet prvně jmenovaných je několikanásobně vyšší. Sociální systémy jednotlivých členských zemí Evropské unie jsou založeny na odlišných principech, proto dochází ze strany EU pouze k jejich koordinaci. Pravomoci a odpovědnost Evropské unie jsou tedy v sociální oblasti omezené, avšak snaží se pružně reagovat na změny, spolupracuje s členskými státy a podporuje je při zvládání sociálně - ekonomických změn, k nimž dochází vlivem neustále se měnící reality. Členské země se zavázaly plnit hlavní společné cíle pro snižování chudoby a prevenci sociálního vyloučení. Jedná se o snadnější přístup ke zdrojům, právům, zboží a službám pro všechny lidi, prevenci sociálního vyloučení,

⁵ Srov. KELLER, J. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*, s. 7 - 8.

⁶ Srov. TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*, s. 2 - 3.

⁷ Tamtéž, s. 3.

pomoc nejvíce ohroženým skupinám obyvatel a mobilizaci všech stran, které se účastní boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. Každý členský stát má tyto cíle stanoveny v Národních akčních plánech sociálního začleňování.⁸

Strategie sociálního začleňování v ČR vychází z „Dlouhodobé vize resortu práce a sociálních věcí pro oblast sociálního začleňování“ a v současné době je stanovena pro období 2014 – 2020. Její snahou je naplnit reformy, ke kterým se ČR zavázala v rámci evropského projektu Evropa 2020:

„Udržení hranice počtu osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou do roku 2020 na úrovni roku 2008.“⁹

1.1 Sociální vyloučení v České republice

Česká republika patří ve srovnání s ostatními státy Evropské unie k zemím s nízkou mírou relativní chudoby. Určitým nebezpečím může být poměrně velký podíl obyvatel, jejichž příjmy se pohybují blízko nad touto hranicí.¹⁰ V roce 2012 žilo u nás cca 1 580 tisíc osob ohrožených chudobou nebo sociálním vyloučením.¹¹ Chudoba, nízký příjem nebo nezaměstnanost jsou charakteristickými znaky pro sociální vyloučení.

V souvislosti se sociální exkluzí můžeme mluvit o několika aspektech, které jsou vzájemně propojené a vytváří uzavřený „začarovaný“ kruh. Jedná se dle Brože, Kintlové a Touška o vnější a vnitřní vlivy nebo příčiny, mechanismy sociálního vyloučení a adaptaci.¹²

Vnější vlivy nebo příčiny jsou takové jevy, které jsou dané, a člověk je nemůže svým jednáním nijak změnit. Můžeme říci, že jsou ovlivněny lidmi, kteří žijí a jednají v prostoru mimo sociální vyloučení. Patří sem především trh práce, bytová politika vytvářená jak státní správou, tak i místní samosprávou, sociální politika státu, vztah

⁸ Srov. Sociální politika v Evropské unii. *BusinessInfo.cz - Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/socialni-politika-v-evropske-unii-5149.html>

⁹ MINISTERSTVO PRÁCE A SOC. VĚCÍ. *Strategie sociálního začleňování 2014 - 2020* [online]. Praha, 2014, s. 3 [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf

¹⁰ Srov. Sociální politika v Evropské unii. *BusinessInfo.cz - Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/socialni-politika-v-evropske-unii-5149.html>

¹¹ Srov. MINISTERSTVO PRÁCE A SOC. VĚCÍ. *Strategie sociálního začleňování 2014 - 2020* [online]. Praha, 2014, s. 7 [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf

¹² Srov. BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*, s. 8 – 11.

místní samosprávy k sociální problematice nebo diskriminace a stigmatizace některých jedinců prostřednictvím pojmů jako je rasa, etnicita, národnost nebo sociální status.

K vnitřním vlivům nebo příčinám patří mechanismy, které jsou důsledkem jednání lidí, kteří žijí v sociálním vyloučení. Mají tedy možnost svou nepříznivou situaci sami ovlivňovat, ať už ve smyslu jejího přímého způsobování nebo posilování. Může se jednat o ztrátu pracovních návyků způsobenou dlouhodobou nezaměstnaností, neschopnost hospodařit s penězi a hradit své závazky, snahu o okamžité uspokojení potřeb díky dlouhodobé frustraci, nebo malou motivaci řešit své problémy.

Mechanismy sociálního vyloučení znamenají vytěsňování osob a skupin na okraj společnosti. Patří sem *prostorové vyloučení*, které je nejvíce viditelné. Lidé žijí v lokalitách s nízkou kvalitou bydlení, které jsou odborně nazývány sociálně vyloučenými lokalitami a laickou veřejností jako byty pro neplatiče, holobyty nebo byty pro sociálně slabé.

Ekonomické vyloučení znamená omezení přístupu na trh práce, chudobu a uzavření životních šancí.¹³ Podle mých zkušeností bývá reakcí obyvatel na toto vyloučení snaha zajistit si základní potřeby jakýmkoliv způsobem (drobnou kriminalitou, neustálým zadlužováním se nebo nelegálním zaměstnáním).

Kulturním vyloučením nazýváme omezený přístup ke vzdělání a činnostem, které ostatní společnost uznává a oceňuje. Projevem může být např. přeřazování dětí z problematických rodin do speciálních škol, kde se jim dostane méně kvalitního vzdělání.¹⁴

Sociální vyloučení znamená život v malém sociálním světě, sociální kontakty takovýchto lidí jsou redukovány pouze na společenské styky s lidmi žijícími ve stejných podmínkách a postavení jako oni sami. Naděje, že by mohli někdy opustit svoji sociálně vyloučenou lokalitu, jsou tak značně sniženy a nepravděpodobné.¹⁵

Symbolické vyloučení znamená charakteristiky, které lidem žijících v sociálně vyloučených lokalitách přisuzuje většinová společnost. I když označení nemusí být pravdivá, jsou obyvatelé nazýváni nepřizpůsobivými, neplatiči atd. Jsou takto stigmatizováni kvůli svému sociálnímu statusu nebo etnicitě.¹⁶

¹³ Srov. tamtéž, s. 11.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 12.

¹⁵ Srov. tamtéž, s. 13.

¹⁶ Srov. tamtéž, s. 13.

Dalším aspektem sociálního vyloučení je **adaptace**, která obecně znamená přizpůsobení se, v kontextu sociálního vyloučení se tedy jedná o přizpůsobení se zvláštním podmínkám sociální exkluze. Chování a jednání těchto lidí nemusí vždy korespondovat s normami a hodnotami, které vyznává ostatní společnost.¹⁷

Otázka, zda se u osob žijících v sociálním vyloučení vyskytují vztahy mezi jejich sociálním prostředím a zdravím, nebyla v minulosti příliš zkoumána. Přitom chudoba, bytové podmínky, nezaměstnanost a život v oblastech, kde se vyskytují sociálně patologické jevy, může být dle mého názoru pro člověka značně stresující a významně ovlivňovat zdraví jak po psychické, tak po fyzické stránce. Každodenní strach, zda lidé nepřijdou o zaměstnání, zda budou moci dále bydlet např. v pronajatém bytě, když nezaplatili nájemné, nebo jestli vystačí s finanční hotovostí do další výplaty, se jistě odráží na jejich kvalitě života. Stresující musí být také např. obsílky od exekutora, v nichž se dlužná částka po několika letech z původních několika set či tisíc korun vyšplhá na statisíce. Vědomí, že tyto závazky nikdy nebude člověk schopen uhradit, se dozajista promítá do jeho zdravotního stavu. Myslím si, že bezvýchodnost situace, kdy jedinec minimálně prožívá pocity radosti, štěstí nebo spokojenosti, může člověka přivést k sociálně patologickým jevům, jako je agrese, užívání návykových látek, patologické hráčství, zadlužování se apod.

Z výzkumného šetření, které k této problematice provedli Kajanová a kol. v prostředí sociálně vyloučených lokalit Jihočeského kraje, vyplývá, že u sociálně vyloučených je patrná zhoršená kvalita života ve srovnání s neexkludovanými. Výzkum zahrnuje zjištění ve čtyřech základních dimenzích kvality života – fyzické zdraví, psychické zdraví, socioekonomická situace a sociální vztahy. V podrobných výstupech z výzkumu je možno identifikovat faktory, které subjektivně negativně ovlivňují kvalitu života. Dá se říci, že se jedná o stresory, které pocházejí z těchto zdrojů: bytové podmínky (přeplněné byty s nedostatečným vybavením a vysokými nájmy), nedostatek finančních prostředků a zadluženost, zdravotní stav a také psychický stav (stres, nedostatek spánku, užívání návykových látek).¹⁸ V porovnání s majoritní populací byl zjištěn nejmarkantnější rozdíl u životních podmínek, což ukazuje, že kvalita života v prostředí sociálního vyloučení je výrazně zhoršena.

¹⁷ Srov. tamtéž, s. 14.

¹⁸ Srov. KAJANOVÁ, A. Kvalita života sociálně exkludovaných. In: KAJANOVÁ, A. a kol. *Sociální determinanty zdraví u obyvatel sociálně vyloučených lokalit v Jihočeském kraji*, s. 25 – 38.

1.2 Sociální vyloučení a Romové

Značný podíl obyvatel sociálně vyloučených lokalit u nás tvoří příslušníci jiného etnika, Romové. Je nutno poznamenat, že ne každého Roma lze považovat za sociálně vyloučeného a naopak ne každý, kdo žije v sociálním vyloučení, je Rom. Myslím si, že není možné problematiku sociálního vyloučení zjednodušovat jen na čistě romskou otázku, ale vzhledem k jejich odlišnosti od většinové populace je potřeba se jejich etnicitou zabývat, a to hlavně tehdy, když dochází k jejich stigmatizaci, diskriminaci nebo nerovnému zacházení.

Jak jsem již uvedla v úvodu, žije v sociálně vyloučených lokalitách až 115 000 obyvatel, z toho převážnou většinu tvoří Romové. V roce 2015 žilo u nás asi 226 300 Romů, z nichž zhruba polovina je integrována do společnosti a druhou polovinu tvoří ti, kteří žijí v sociálním vyloučení.¹⁹

Zásadním se při řešení problematiky sociálně vyloučených lokalit ukazuje směřování etnického a sociálního aspektu. Názory většinové společnosti vycházejí ze zkreslených a nepravdivých informací a někdy i státní instituce zastávají přesvědčení, že sociálně vyloučené lokality vznikají jako důsledek romské mentality a jsou výhradně problémem Romů. Náhled na Romy je z jejich strany spojen s předsudky a stereotypy jako např. „všichni Romové chtějí bydlet pohromadě a často se sestěhovávají celé rodiny do jednoho bytu, nechtějí pracovat a raději spoléhají na stát a jeho systém sociálních dávek, své potřeby řeší kriminalitou ...“.²⁰

Myslím si, že pro pochopení otázek romské menšiny je důležité vyjasnění pojmu kdo je to Rom, protože jej můžeme vnímat ve dvou pojetích, a to buď ve smyslu sebeidentifikace, nebo jako charakteristiku připsanou zvnějšku.

V prvním případě se dá říci, že je jím ten, kdo se za něj považuje. Avšak to by potom nekorespondovalo s výsledky sčítání lidu, kdy se k romské národnosti přihlásilo jen asi 11 000 lidí.²¹

¹⁹ Srov. Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2015. *Vláda ČR* [online]. Praha, 2016 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2015-146576/>

²⁰ Srov. VESELÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAZEL, M., BALABÁNOVÁ, H. *Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení* [online]. Praha: Společně k bezpečí, 2009, s. 5 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z: http://www.spolecnekbezpeci.cz/images/stories/dokumenty/SVL_manual_pro_obce.doc

²¹ Srov. MORAVEC, Š. Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In: HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení, s. 15.

„Mnoho občanů České republiky se dost možná považuje za Romy, ale nevnímají své romství jako svou národnost, tj. necítí se být příslušníky jednotného romského národa“.²²

Podle charakteristiky viditelné zvnějšku je za Roma považován ten, koho za něj považuje díky jeho typickému vzhledu velká část okolní společnosti. Z uvedeného vyplývá, že je důležité pro sociální pracovníky i ostatní úředníky jednajícími s Romy rozumět a rozlišovat, kdo je a kdo není Rom. Může totiž potom docházet k nejrůznějším nedorozuměním.²³

Podle Navrátila je při bližším zkoumání historických souvislostí života Romů u nás patrné, že nikdy nebyli považováni za rovnocenné obyvatele a vždy žili na okraji společnosti. Jen v minulém století byli vystaveni hned několika událostem, jejichž důsledky si nesou Romové dodnes a které mohou nepříznivě ovlivňovat jejich životy. Jedná se o:

„vyvraždění většiny usedlé (pověštinou integrované či asimilované) populace v koncentračních táborech za druhé světové války, socialistický experiment násilného přesídlení velké části v ČR žijící romské komunity z rurálního prostředí slovenských osad do průmyslových městských sídelních zón a nakonec tržní transformace, v důsledku níž ztratili v masovém měřítku práci.“²⁴

Myslím si, že tak jako u většiny lidí žijících v sociálním vyloučení, i u Romů je základním faktorem, který se na jejich špatné situaci podílí, omezený přístup na trh práce. Oproti majoritní společnosti mají často ztíženou situaci vlivem nízké úrovně vzdělání, která může souviset s nedostatečnou znalostí českého jazyka. Pokud přidáme další faktory, kterými jsou diskriminace a předsudky většinové společnosti vůči Romům, když jsou všeobecně vnímáni jako sociálně slabá vrstva společnosti, zdá se být jejich situace bez pomoci z dlouhodobého hlediska neřešitelná.

Jak potvrzují výsledky výzkumu, který provedla Šimíková, všechny ukazatele, které se běžně používají ke zjištění míry sociálního vyloučení, dosahují v prostředí

²² Tamtéž, s. 16.

²³ Srov. tamtéž, s. 18.

²⁴ NAVRÁTIL, P. a kol. *Romové v české společnosti*, s. 58.

vyloučených romských lokalit ve všech sledovaných dimenzích extrémních hodnot. Jedná se o přístup na trh práce, chudobu a bydlení.²⁵

Zmíněný výzkum ukazuje, že Romové se stávají k faktu své dlouhodobé nezaměstnanosti zcela apatičtí, a považují získání dlouhodobé práce za nemožný cíl.²⁶

„Jejich očekávání v této souvislosti jsou tak mizivá, že ani nepovažují za smysluplné jakkoliv o získání práce na primárním trhu usilovat, a jejich strategie zvýšení příjmu se ubírají cestou iracionálních řešení, která nejenže jejich chudobu prohlubují, ale ohrožují i možnost uspokojení jejich základních životních potřeb.“²⁷

1.3 Psychologické aspekty sociálního vyloučení Romů

Výše uvedené problémy, se kterými se romské etnikum v naší společnosti potýká, se mohou ve zvýšené míře podílet na jejich psychickém strádání, které může pocházet z dlouhodobého neuspokojení psychických potřeb. Romové vnímají majoritní společnost jako ohrožující, nepřátelskou a diskriminující. Jak píše Samková, je člověk vystaven dle Irvina D. Yaloma čtyřem existencionálním úzkostem, které může každý člověk prožívat individuálně, avšak někdy prožívání těchto úzkostí může být v určité skupině podobné, a to až tak, že individuální rozdíly se stávají nevýznamnými. Jedná se o strach ze smrti, strach ze svobody, strach z osamělosti a strach ze ztráty smyslu života.²⁸

Strach

O smrti a umírání nerad přemýšlí každý člověk, strach ze smrti je v nás zakódován ve formě pudu sebezáchovy. Snažíme se jej vytěsnit psychickými obrannými mechanismy, jako je vytěsnění nebo popření. Myslím si, že v případě Romů může tato úzkost nabývat větších rozměrů např. s ohledem na dlouho vlekoucí se záležitost bývalého romského koncentračního tábora v Letech u Písku, kde v současné době stojí vepřín a teprve v dnešních dnech (srpen 2017) došlo ze strany vlády ČR k dohodě s majitelem na jeho odkupu. Tuto záležitost chápu jako velkou neúctu k romskému etniku a holocaustu a je jistě pro ně velkým zadostiučiněním, že na místě bývalého tábora vznikne pietní místo.

²⁵ Srov. ŠIMÍKOVÁ, I. Mechanismy sociálního vylučování. In: ŠIMÍKOVÁ, I., VAŠEČKA, I. a kol. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*, s. 133 – 134.

²⁶ Srov. tamtéž, s. 139.

²⁷ Tamtéž, s. 139.

²⁸ Srov. SAMKOVÁ, K. A. *Romská otázka*, s. 15 -16.

Problémem však je, že k tomu došlo až 72 let po skončení druhé světové války. Průtahy mohou být Romy vnímány jako nepřijetí těchto obětí většinovou společností. To, že budou konečně moci důstojně vzpomenout nesmyslnou smrt svých blízkých na autentickém místě, v nich může vyvolat alespoň po letech pocit zadostiučinění.

„Smrtí si nelze polepšit, stejně jako si nelze zásadně polepšit životem. Tak se smrt a strach z ní stal setrvalým zdrojem úzkosti, z níž nelze uniknout ani životem ani smrtí“²⁹.

Tento strach, který Romové prožívají skupinově, pocíťuje každý jedinec, je ovlivněn osobní zkušeností i zážitky mnoha předchozích generací. Vytváří v Romech pocit sounáležitosti, díky kterému se vymezují na „my a ti ostatní“.³⁰

Strach ze svobody

Svoboda již z historického hlediska vždy k Romům patřila, proto může být otázkou, zda vůbec může na ně negativně působit. Samková popisuje 5 významů svobody:

Možnost uplatnit svoji vůli, svobodně se rozhodovat a jednat, kdy s ohledem na historické události tuto svobodu vždy neměli. Ať už se jedná např. o svobodu pohybu nebo volbu životních partnerů, Romové svobodnou volbu mezi několika možnostmi neměli. Samková se domnívá, že nesvoboda Romů je podporována také činností Agentury pro sociální začleňování v romských lokalitách, když její činnost nepodporuje emancipaci Romů a romského národa, ale orientuje se na sociální práci s nimi, která popírá dle autorky jejich svobodu.

Samostatnost, nezávislost (národa, státu) také Romové nepoznali vzhledem k tomu, že nikdy neměli své autonomní území, které by bylo možno považovat za jejich vlastní stát. Romové vidí možnost své vlastní emancipace díky Evropské unii, kde se oslabuje role jednotlivých členských států, proto se mezi Romy jen stěží najdou odpůrci integrace v rámci Evropy.

Volnost pobytu a pohybu je spojována s tradičním romským kočovným životem. Avšak svoboda pohybu byla v historii omezována různými prostředky, když Romové byli jednak vyhošťováni jako tuláci a žebráci, a na straně druhé jim bylo zákonem č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob zasahováno do jejich životů, když se

²⁹ Tamtéž, s. 20.

³⁰ Srov. Zvláštnosti psychiky Romů. *Magazín Christnet.eu* [online]. Praha, 2002[cit. 2017-10-10]. Dostupné z: http://www.christnet.eu/clanky/2234/zvlastnosti_psychiky_romu.url

bez povolení nesměli vzdalovat z míst, která jim byla určena. V současné době je volnost pobytu a pohybu omezena spíše socioekonomickými vlivy, kdy se Romové koncentrují v sociálně vyloučených lokalitách a mají jen malou šanci prožít svůj život jinde.

Stav toho, kdo ještě neuzavřel sňatek, také souvisí s pojetím svobody. Jedná se o fakt, že Romové uzavírali po staletí sňatky jiným způsobem než většinová společnost. Církevní svatby byly v minulosti Romům zapovězeny vzhledem k jejich neusedlému způsobu života a uzavírali tedy sňatky pouze před svou komunitou. Proto byli majoritou vnímáni jako nesezdaní a na jejich děti bylo nahlíženo jako na nemanželské, což dětem přinášelo určité znevýhodnění již od narození.

Stav bezstarostnosti a neomezenosti (různými povinnostmi) dává Samková do souvislosti s tím, že člověk není omezován povinnostmi, ale zůstává svobodný jako např. v dětství. Tato svoboda je spojována s Romy, kteří jsou závislí na návykových látkách, pobírají sociální dávky nebo nepracují. Tito Romové jsou ze svého pohledu bezstarostní a svobodní, avšak opak je pravdou.³¹

Z výše uvedeného dle Samkové vyplývá, že Romy nemůžeme považovat za svobodný národ. Ve všech pěti uvedených aspektech jsou Romové nesvobodní. Dá se říci, že na některých nesvobodách mají sami svůj podíl, ale jsou zde i faktory, které Romové nemohou sami změnit, protože se na nich podílejí i další vlivy.

Strach z osamělosti

Strach z osamělosti je u Romů spojen s jejich nesvobodou, o které bylo pojednáno výše, zejména ze strany jejich komunity. Můžeme se ptát, proč tedy Romové v tomto společenství zůstávají. Děje se tak proto, že Romové nesdílejí společně jen své totožné úzkosti, ale také tím, že se liší od majoritní společnosti určitými znaky, které je předurčují k příslušnosti ke své komunitě. Jedná se o vzhled, mluvu a sociální status, díky nimž jsou mimo své společenství vnímáni dále jako Romové.³²

Existenciální osamělost u Romů můžeme dle Samkové nalézt ve třech oblastech – v odloučenosti od majority a státu, kde žijí, v odloučenosti od své vlastní komunity a v možnosti nebo nemožnosti využívat své schopnosti.

³¹ Srov. SAMKOVÁ, K. A. *Romská otázka* s. 21 – 29.

³² Srov. tamtéž, s. 34.

Odloučenost od majority a státu, kde žijí, se dá považovat za téměř absolutní. Dá se říci, že jejich přítomnost nelze nalézt téměř v žádném obecním zastupitelstvu, natož na pozicích vyšších nebo vysokých státních úředníků. Tím naprosto ztrácejí kontakt s většinovou společností a stávají se osamělými.

Odloučenost od své vlastní komunity vnímají Romové jako úzkostný stav. Protože jsou odloučeni od většinové společnosti, jsou zcela závislí na své vlastní komunitě bez ohledu na její kvalitu, jen tady jsou zcela přijímáni.

Možnost nebo nemožnost využívat své schopnosti je dalším projevem osamělosti. Souvisí se základní psychickou potřebou člověka, aby mohl ukázat, co umí. Právě díky těmto schopnostem je člověk přijímán do společnosti. Romové však mají značně ztíženou pozici toho dosáhnout, protože odmítají vyšší vzdělání. Jsou rezignovaně přesvědčeni, že ani to jim neumožní lepší šance na přijetí do většinové společnosti nebo získání úcty. Fakt, že Romové nemohou využít své schopnosti, přináší nudou naplněný život a deprese. Nejsou pak schopni zvládat situace, které jsou pro většinovou společnost samozřejmé, ať už jde o pravidelnou školní docházku nebo dlouhodobé zaměstnání.

Z výše uvedeného se dá vyvodit, že osamělost a nepřijímání Romů většinovou společností může vést až k patologické závislosti na vlastní komunitě.³³

„Deficitem intelektuálních podnětů a využití se Romové - zejména ve vyloučených lokalitách – dostávají do stavu jakéhosi „štronza“, které má zjevně hluboké psychopatologické kořeny tkvící v samotných základech fungování mysli.“³⁴

Strach ze ztráty smyslu života

Podle zakladatele logoterapie V. E. Frankla je v lidském životě důležitá vůle ke smyslu, čímž poukazuje na lidskou potřebu žít smysluplně a naplňovat život podstatnými věcmi. Ztráta smyslu je charakterizována dvěma syndromy – existenciálním vakuem, které se vyznačuje apatií, nudou a prázdnotou, a existenciální neurózou. První syndrom ve vztahu k Romům byl popsán v předchozí kapitole. Projevy existenciální neurózy jsou závislosti na návykových látkách, patologické hráčství, deprese, kriminalita nebo prostituce, dá se shrnout, že se jedná o sociálně patologické jevy. Jak píše Samková,

³³ Srov. tamtéž, s. 45 – 52.

³⁴ Tamtéž s. 52.

Romové se v současné době nacházejí v existenciální krizi z různých příčin, které byly popsány výše. Vzorce chování nejsou důsledkem volného jednání, ale jsou spíše vnuceny prostřednictvím stavů mysli. Tyto stavy jsou odrazem po staletí předávaných vzorců chování, z nichž se podaří uniknout a integrovat se do většinové společnosti jen malému počtu Romů.³⁵

³⁵ Srov. tamtéž s. 57 – 60.

2. SOCIÁLNĚ VYLOUČENÁ LOKALITA

Druhá kapitola pojednává o obecné charakteristice sociálně vyloučených lokalit. Její hlavní část ukazuje práci Agentury pro sociální začleňování ve vyloučené lokalitě Větrní, a to v oblasti bydlení, zaměstnávání, bezpečnosti, vzdělávání a sociálních služeb. Zabývám se též palčivým problémem týkajícím se soukromých ubytoven ve vyloučených lokalitách. V závěru této kapitoly se budu zabývat také terénní sociální prací, která je v prostředí sociální exkluze nejvíce využívána a dle mého názoru je nejefektivnější, protože probíhá v klientově přirozeném prostředí. Pojednávám zde také o zařízení Streetwork Český Krumlov, jehož terénní pracovníci působí mj. ve městě Větrní, a v závěru se zabývám psychologickými aspekty terénní sociální práce.

Sociálně vyloučenými lokalitami se nazývají oblasti, které jsou velkou měrou obývány osobami, jež jsou sociálně vyloučené nebo tímto vyloučením ohrožené.³⁶ Charakteristikou takové lokality může být nedostatek pracovních příležitostí a s tím související chudoba, špatné bytové podmínky, vyloučení v určitém izolovaném prostoru, nedostupné vyšší vzdělání nebo chybějící služby. Panuje zde vyšší kriminalita a též určité sociálně patologické jevy, které se mohou vyskytovat i u většinové společnosti, avšak ne v tak vysoké koncentraci.

Sociálně vyloučenou lokalitu můžeme najít jak ve městě, tak i na vesnici. Podle nejnovějších výzkumů se jejich počet oproti roku 2006 zvýšil z 310 na 606. Ve všech krajích je znát stoupající tendence, nejkritičtější situace je v Karlovarském a Moravskoslezském kraji, kde jejich počet stoupl více než trojnásobně. Již také neplatí, že by tyto vyloučené lokality byly pouze městskou záležitostí, je vidět jejich rostoucí trend na vesnicích nebo městských periferiích. Zde se dá očekávat, že vzhledem k chybějícím sociálním službám a špatné dopravní infrastruktuře bude docházet k migraci obyvatel.³⁷

Takovéto vyloučené lokality rozdělují naši společnost na většinu, která má zaměstnání a s tím spojený způsob života, a na menšinu, která je závislá na sociálních dávkách kvůli dlouhodobé nezaměstnanosti nebo nezaměstnatelnosti a díky své

³⁶ Srov. Sociálně vyloučená lokalita. *Slovník sociálního zabezpečení* [online]. Praha: MPSV, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/socialne-vyloucena-lokalita.html>

³⁷ Srov. ČADA, K. et al. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <https://www.esfcr.cz/documents/21802/791224/Anal%C3%BDza+soci%C3%A1ln%C4%9B+vylou%C4%8Den%C3%BDch+lokalit+v+%C4%8CR/65125f3c-3cd9-4591-882b-fd3935458464>

prostorové izolaci má velmi malé šance na získání práce a s ním související změnu života.

2.1 Agentura pro sociální začleňování

Jedním z vládních nástrojů pro pomoc se sociální integrací obyvatel sociálně vyloučených lokalit je Agentura pro sociální začleňování. Jejím úkolem je podpora obcí v této činnosti a také snaha o propojování státní správy a neziskového sektoru. Vznikla v roce 2008 usnesením vlády. Pomáhá městům a obcím rozeznat, analyzovat a vyhodnocovat situaci ve vyloučených lokalitách a participuje na tvorbě strategických plánů pro sociální začleňování.³⁸

Agentura připravila pro města a obce příručku, pomocí které může i člověk neznalý problematiky sociálního vyloučení rozpoznat a řešit problémy ve své obci. Myslím si, že je ku prospěchu věci, aby čelní představitelé měst a obcí měli přehled o této záležitosti a uměli na ni co nejlépe a adekvátně zareagovat. Měli by vědět, na koho se v případě potřeby obrátit o pomoc. Příručka se podrobně věnuje jednotlivým oblastem, které je nutno v souvislosti se sociálně vyloučenými lokalitami řešit. Jedná se o vzdělávání, zaměstnanost, bydlení, bezpečnost, rodinu, sociální služby a zadlužování. Na všechny tyto problematické jevy je třeba pohlížet a řešit je komplexně, protože všechny spolu souvisejí, prolínají se a navzájem se podmiňují.

Spolupráce s Agenturou začíná žádostí ze strany měst a obcí. O tom, zda bude agentura v obci působit, rozhoduje výbor složený ze zástupců ministerstev, neziskových organizací a Rady vlády pro záležitosti romské menšiny. Vzájemná komunikace probíhá jen s těmi městy a obcemi, které své problémy chtějí opravdu řešit. Cílem spolupráce je zlepšení kvality života nejen pro sociálně vyloučené občany, ale pro všechny obyvatele města nebo obce. Agentura pracuje s jednotlivými územními celky prostřednictvím svých konzultantů, kteří často pocházejí přímo z daného regionu a místní situaci znají lépe, než např. odborníci z Prahy, místní k nim také mají také větší důvěru. Na počátku mapují situaci, zjišťují kritická místa a asi po roce přinášejí návrhy, podněty a opatření,

³⁸ Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Příručka pro sociální integraci 2009* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 2009 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: www.mvcr.cz/soubor/socialni-vylouceni-prirucka-pdf.aspx

včetně zkušeností z jiných obcí. Tyto informace pak vedou k tomu, že si místní samospráva vytváří sama svůj strategický plán.³⁹

Od roku 2008, kdy byla Agentura založena, spolupracovala celkem se 74 lokalitami, aktuálně je to 48 vyloučených lokalit. Spolupráce probíhá v tzv. vlnách.⁴⁰ Obce se každý rok obměňují, agentura působí v obci vždy tři roky, přičemž každý rok se deset obcí přibírá a deset se opouští.⁴¹

2.2 Činnost Agentury pro sociální začleňování ve městě Větrní

Jednou z oblastí českokrumlovského regionu, kde je sociální vyloučení velmi markantní, je město Větrní. K 1. lednu 2017 žilo v městě 3 951⁴² obyvatel, oproti dřívějšímu sčítání se jedná o nárůst, na němž se podílel jak přirozený přírůstek, tak i přírůstek migrační.⁴³ Kvalifikovaný odhad osob žijících v sociálním vyloučení činí asi 400 osob.⁴⁴

Myslím si, že vznik sociálně vyloučené lokality ve Větrní velmi úzce souvisí s postupným ukončováním výroby největšího zdejšího zaměstnavatele Jihočeských papíren. Dával práci hlavně lidem s nízkou kvalifikací, kteří v lokalitě zůstali, a jejich rodiny se ještě rozrostly. Nemožnost nalezení jiného zaměstnání jim způsobila existenční potíže a závislost na sociálních dávkách, s čímž dále souvisí i větší výskyt sociálně patologických jevů, o kterých pojednám ve třetí kapitole.

Tehdejší obec Větrní (od 19.01.2017 město Větrní)⁴⁵ se zapojila do spolupráce s Agenturou v roce 2011, neboť vzhledem k vysokému počtu sociálně vyloučených obyvatel, který činí asi 10 % z celkového počtu obyvatel města Větrní, byla potřeba

³⁹ Srov. Sociálně vyloučení. *Peníze.cz* [online]. Praha, 2014 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <https://www.penize.cz/nezamestnanost/280755-socialne-vyloucení-jak-dostat-lidi-z-bodu-nula-nebo-minus-deset-do-normalu>

⁴⁰ Srov. Lokality. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: http://www.socialni-zaclenovani.cz/index.php?option=com_k2&id=16&view=item&Itemid=2

⁴¹ Srov. Sociálně vyloučení neleží na kavalci. *Peníze.cz* [online]. Praha, 2014 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <https://www.penize.cz/nezamestnanost/280415-socialne-vyloucení-nelezi-na-kavalci-pracuji-jenze-nacerno>

⁴² Srov. Obce - Větrní. *Regionální Informační Servis* [online]. Praha: MMR, 2016 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011?zuj=545830>

⁴³ Srov. SVOBODOVÁ, K. a kol. *Situační analýza Větrní* [online]. Praha, 2011 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetrni/situační-analyza-vetrni-dic-2011/download>

⁴⁴ Srov. O lokalitě Větrní. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-lokalite-vetrni>

⁴⁵ Srov. Rozhodnutí předsedy PS č. 62ke stanovení obce Větrní městem. *Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=88115>

problematické jevy jako vyšší nezaměstnanost, nižší životní úroveň sociálně vyloučených a problematické soužití majority s minoritou, řešit komplexně.⁴⁶

V roce 2011 proběhlo terénní šetření ve městě Větrní, které realizovalo občanské sdružení Demografické informační centrum. Jeho výsledkem je dokument „Situační analýza Větrní“, kde je shrnuta místní situace. Tento podklad se stal výchozím bodem pro práci Lokálního partnerství Větrní. To je velice důležitá platforma, která soustřeďuje zástupce měst Větrní a Českého Krumlova, Policie ČR – OO Větrní, ÚP Český Krumlov, ZŠ a MŠ Větrní, Pedagogicko-psychologické poradny v Českém Krumlově, neziskových organizací zabývajících se terénní sociální prací nebo volnočasovými aktivitami dětí, Krajského úřadu Jihočeského kraje, Probační a mediační služby v Českém Krumlově a Agentury pro sociální začleňování. Na konci roku 2011 vznikla analýza potřeb, která vycházela z průběžného monitoringu dění v obci, za účasti a využívání zkušeností od členů Lokálního partnerství.

Po prvním roce fungování Lokálního partnerství Větrní vznikl dokument „Strategický plán sociálního začleňování pro obec Větrní pro období 2012 – 2013“. Jsou zde shrnuta optimální řešení nejpalčivějších problémů sociálního vyloučení ve Větrní týkající se bydlení, zaměstnávání, bezpečnosti, vzdělávání a sociálních služeb, jež se navzájem prolínají.⁴⁷

Bydlení

K hlavní oblasti při řešení sociálního vyloučení patří bydlení. V obci existují 3 velké soukromé ubytovny a dále Větrní disponuje asi 820 obecními byty, z nichž část se nachází ve vyloučené lokalitě. Zde má město pravomoc rozhodnout, komu zmíněné byty přidělí, avšak u ubytoven je situace nepřehledná a vytváří předpoklady pro větší migraci sociálně slabých obyvatel. Jako prioritní byla stanovena stabilizace obyvatel a omezení migrace ve městě. K tomu slouží jednak vytvoření nových srozumitelných pravidel pro přidělování obecních bytů a také postupné zavedení funkce domovníků v jednotlivých domech. Ti, pokud se osvědčí, mohou pomoci ke zkvalitňování života ve vyloučené lokalitě a zlepšit sousedské soužití.⁴⁸

⁴⁶ Srov. LOKÁLNÍ PARTNERSTVÍ VĚTRNÍ. *STRATEGICKÝ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ PRO OBEC VĚTRNÍ pro období 2012-2013* [online]. Větrní, 2012, s. 6 [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=203

⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 5 – 6.

⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 8 – 10.

Jak vyplývá ze „Strategického plánu pro sociální začleňování v obci Větrní pro léta 2014 - 2016“, který přímo navazuje na předchozí dokument, stanoveným cílům se podařilo dostát jen částečně. Nová bytová koncepce v písemné podobě dosud nebyla vytvořena, ač se pracovní skupina několikrát sešla, a ani nově zřízená funkce domovníka zatím v jednom domě se neosvědčila, když tento po několika měsících práce skončil pro neshody s vedením města.⁴⁹

Stanovené úkoly tedy přetrvávají i nadále a mělo by být cílem radnice situaci co nejrychleji zlepšit, i když je pochopitelné, že není jednoduché najít vhodné osoby pro funkci domovníků tak, aby byli respektováni ze strany převážně romských obyvatel. Myslím si však, že zpracování pravidel na přidělování obecních bytů již mělo být zpracováno. Neexistuje-li takovýto dokument, který by jednoznačně, transparentně a srozumitelně upravoval kritéria pro získání obecního bytu, vyvstává otázka, zda je k žádostem o byt vždy přístupováno v rámci rovného a nediskriminačního přístupu. Podle mého názoru může obec s jasnými pravidly pro přidělování obecních bytů pomoci k sociálnímu začleňování svých obyvatel, pokud je nemá, může, třeba i nevědomě, sociální vyloučení podporovat.

Zaměstnávání

Další důležitou problematickou oblastí v sociálně vyloučené lokalitě je velká nezaměstnanost jejich obyvatel. Jako hlavní cíl pro město Větrní bylo schváleno zvýšení šancí obyvatel sociálně vyloučené lokality k nalezení pracovního uplatnění a snaha o zatraktivnění obce pro možné nové zaměstnavatele. Většina obyvatel vyloučené lokality je bez zaměstnání dlouhodobě a na živobytí si vydělává prací tzv. na černo, nebo je závislá na sociálních dávkách. Jako opatření byly stanoveny návrhy na zapojení těchto dlouhodobě nezaměstnaných do veřejných zakázek a vznik pracovní čety pro veřejné služby.⁵⁰

Městu se v roce 2012 podařilo zaměstnat pět dlouhodobě nezaměstnaných osob ze sociálně vyloučené lokality na údržbě a úklidu veřejného prostranství.

„Rozhodnutím Ústavního soudu byla veřejná služba ve své stávající podobě (kdo chtěl pobírat sociální dávky, musel na ni nastoupit, pokud k tomu byl osloven Úřadem práce)

⁴⁹ Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Strategický plán sociálního začleňování v obci Větrní pro léta 2014 – 2016* [online]. Větrní, 2014, s. 5 - 6 [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=171

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 14 -15.

na podzim téhož roku zastavena a stala se dobrovolnou, čímž se stala také prakticky nefunkční.“⁵¹

Od roku 2013 zaměstnávají místní Technické služby dvě sociálně vyloučené osoby, které vykonávají veřejně prospěšné práce. Jak jsem již uvedla výše, funkce domovníka momentálně nefunguje. Město Větrní se snaží o zvýšení zaměstnanosti sociálně vyloučených i tak, že si do podmínek pro získání zakázky dává nutnost zaměstnat po celou dobu trvání zakázky alespoň 10 % osob z řad dlouhodobě nezaměstnaných. Tímto způsobem se např. podařilo rekonstruovat klubovnu místního občanského sdružení Lačho lav.⁵²

Z vlastní praxe mohu k tématu zaměstnávání sociálně vyloučených uvést, že je z jejich strany velmi rozdílný zájem o nabídku práce. Někteří jsou za zaměstnání vděční, jsou rádi i za rady, kam se obrátit v případě různých sociálních problémů. Jiní uchazeči, kteří jsou do naší firmy posláni Úřadem práce, jsou rádi, když dostanou potvrzení, že momentálně nemáme volnou pozici a mohou zůstat dále na sociálních dávkách. Řada zejména mladých sociálně vyloučených má problémy se zadlužením a exekucemi a myslím, že nejsou příliš motivováni pracovat ani splácet své závazky. V tomto ohledu pak dochází k rozmachu práce tzv. na černo nebo k dalšímu zadlužování.

Bezpečnost

Jednou z hlavních priorit v oblastech sociálního vyloučení je snaha o co největší bezpečnost všech obyvatel města Větrní. Jako nejdůležitější bylo schváleno zmírnění výskytu sociálně patologických jevů ve městě a posilování vědomí sociálně vyloučené lokality o rizikovém chování pomocí prevence. Aby mohlo město těmto opatřením dostát, bylo nutné, aby byl vytvořen Plán prevence kriminality.⁵³

Tento dokument byl vypracován na období 2013 – 2014 a aktualizován na roky 2015 - 2017. Na jeho tvorbě se podílela pracovní skupina složená ze zástupců města Větrní, Obvodního oddělení Policie ČR, ZŠ a MŠ Větrní, Krajského úřadu Jihočeského

⁵¹ Tamtéž, s. 9.

⁵² Srov. tamtéž, s. 9.

⁵³ Srov. LOKÁLNÍ PARTNERSTVÍ VĚTRNÍ. *STRATEGICKÝ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ PRO OBEC VĚTRNÍ pro období 2012-2013* [online]. Větrní, 2012, s. 20 [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=203

kraje a statutárního zástupce místního občanského sdružení Lacho lav, což jsou zároveň subjekty, které se přímo zaměřují na prevenci kriminality ve městě.⁵⁴

Město Větrní se problematikou sociálně vyloučené lokality začalo zabývat v roce 2011. Spolupracuje s Úřadem práce na aktivní politice zaměstnanosti, s krajským romským koordinátorem a krajským metodikem prevence, zaměstnává sociálně vyloučené v rámci veřejně prospěšných prací. Na preventivních opatřeních město spolupracuje s PČR a se ZŠ, kde pořádá přednášky a diskuze. Od ledna 2013 pracuje v rámci města terénní sociální pracovnice, která působí zároveň jako manažer prevence kriminality.

Policie ČR má zřízenou pozici nazvanou styčný důstojník pro menšiny, který je Rom. Policisté zajišťují ochranu veřejného pořádku, přijímají oznámení od obyvatel města a provádějí šetření k přestupkům a trestným činům.

Neziskové organizace, které ve Větrní působí, jsou dvě občanská sdružení – Lacho lav a Aver drom, zaměřují svou pozornost na volnočasové aktivity dětí a mládeže ze sociálně vyloučených lokalit a soustřeďují se na preventivní programy.

Informační centrum občanského sektoru Český Krumlov provozuje ve Větrní od roku 2013 terénní protidluhovou poradnu.

Centrum na pomoc dětem a mládeži prostřednictvím programu Streetwork Český Krumlov realizuje ve městě terénní sociální práci, streetworker pravidelně do Větrní dojíždí a pracuje s místními závislými na návykových látkách a prostitutkami. O zařízení Streetwork pojednám podrobněji na konci této kapitoly v rámci terénní sociální práce, neboť jsem zde absolvovala svou školní praxi.

Základní a mateřskou školu Větrní navštěvují žáci 1. – 9. ročníku, částečně ze sociálně vyloučeného prostředí. Působí zde asistentka pro sociálně znevýhodněné žáky. Škola organizuje nejrůznější kroužky, které však děti z vyloučených lokalit navštěvují jen minimálně.⁵⁵

Z aktualizované verze Plánu prevence kriminality pro roky 2015 – 2017 vyplývá, že většiny stanovených priorit bylo dosaženo, některé byly splněny jen částečně a část byla přesunuta do dalšího období. Podařilo se navýšit počet policistů o dva, zrekonstruovat nebytové prostory, kde nyní působí občanské sdružení Lacho lav,

⁵⁴ Srov. MĚSTO VĚTRNÍ. *Plán prevence kriminality Větrní aktualizovaný pro 2015-2017* [online]. Větrní, 2015, s. 12 - 13[cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetрни.cz/dokumenty_download.php?id=172

⁵⁵ Srov. tamtéž, s. 13.

prostor byl vybaven nábytkem, počítačem a dalšími potřebami pro volnočasové aktivity dětí. Ze zdrojů dotačního programu prevence kriminality MV ČR a města se uskutečňuje pod vedením Centra na pomoc dětem a mládeži letní táborový pobyt pro děti ze sociálně vyloučených lokalit. Během roku s dětmi ve volném čase pracují kromě zmíněného sdružení Lacho lav ještě občanská sdružení Aver drom, KoCeRo o.p.s., CPDM o.p.s. a terénní pracovníce města. Splněn byl také úkol ohledně pravidelné spolupráce s organizací Streetwork, když streetworker zajíždí do Větrní ve stanovené dny a pracuje se skupinou drogově závislých a drogově ohrožených. Průběžně jsou plněny body ohledně informovanosti občanů města a to jednak formou pravidelných besed čtyřikrát ročně na aktuální témata (sebeobrana, pouliční kriminalita, domácí násilí, dluhové poradenství, senioři atd.) a také prostřednictvím zřízené rubriky v místním tištěném periodiku Větrník. Částečně bylo splněno vybudování nebo zlepšení veřejného osvětlení v problémových lokalitách. Naopak nesplněno zůstalo opatření na vytváření dalších bezpečných zón na území města. Nepodařilo se zajistit nepřetržitý dohlížecí systém v rizikových místech a z tohoto důvodu nebylo možno požádat o dotační program prevence kriminality MV. Je tedy nutno opravit stávající kamerový systém a doplnit nové kamery do stanovených míst.⁵⁶

Z mého pohledu je velmi důležité, že se tématem bezpečnosti města zabývá skupina složená z odborníků z různých odvětví, dá se říci, že se jedná o multidisciplinární tým. Každý může řešit problematiku sociálně vyloučeného prostředí ze svého pohledu. Zejména terénní sociální pracovníci disponují nejširšími informacemi o klientech, mohou pozorovat jejich interakci s okolím, sociální fungování, emoční reakce při různých situacích, mají informace o jejich osobních cílech a plánech, o zaměstnání, bydlení i rodinném zázemí. Všechna tato zjištění pomáhají celému pracovnímu týmu lépe klienty pochopit. Právě činnost sociálního pracovníka se na práci týmu podílí nejkomplexněji, podle mého názoru sociální práce dokáže propojit všechny obory v týmu.

Vzdělávání

Vzdělávání a trávení volného času jsou klíčové aktivity pro vývoj dětí a mládeže žijících v sociálně vyloučených lokalitách. Stává se velmi často, že děti a mladí lidé žijící v rodinách v sociální exkluzi přebírají hodnoty a vzorce chování ve svém životě ze svých rodin. Avšak počínání těchto rodin nemusí být vždy v souladu s hodnotami

⁵⁶ Srov. tamtéž, s. 17 – 19.

většinové populace. Proto je důležité podporovat vzdělávání dětí už od mateřských škol přes základní školy až ke středním školám.

Hlavními oblastmi, kterými se město Větrní chce v této problematice více zabývat, je zlepšení podmínek pro smysluplné trávení volného času dětí a mládeže žijících v sociálním vyloučení, a dále větší otevření škol pro děti ze sociálně vyloučených lokalit a schopnost s nimi pracovat. Důležitá je také větší provázanost základního a středního školství s ohledem na uplatnění dětí ze sociálně vyloučených lokalit.⁵⁷

Právě u vzdělávání v mateřských školách není bez zajímavosti, že se k zápisu ve Větrní nedostavilo 10 % dětí, dá se předpokládat, že většina z nich žije v sociálním vyloučení. Právě kvůli nim ministerstvo školství prosadilo prodloužení povinné školní docházky o poslední rok předškolního vzdělávání. Podle průzkumu obecně prospěšné společnosti Tady a teď z roku 2015 (tedy ještě v době, kdy tato povinnost pro předškoláky nebyla uzákoněna), neposílalo nebo nemělo v úmyslu děti do mateřské školy posílat 26 % matek z vyloučených lokalit. Stávalo se pak, že takovéto děti přišly do první třídy ZŠ zcela nepřipravené a hned od počátku školní docházky zažívaly neúspěch. Tímto opatřením mohou děti hodně dohnat. Nepřihlášení dítěte může být považováno za přestupek zanedbání povinné školní docházky s pokutou až 5 000,- Kč, což může být pro řadu rodin likvidační.⁵⁸

Pro mnoho rodičů je mateřská škola zařízením, kterému příliš nevěří, mají obavy z cizího prostředí. Někteří lidé zase mají problém se orientovat ve svých povinnostech a o této novince zatím nevědí. Jedná se o novelu školského zákona č. 178/2016 Sb., § 34 odst. 1, podle kterého od počátku školního roku, který následuje po dni, kdy dítě dosáhne pátého roku věku, do zahájení povinné školní docházky dítěte, je předškolní vzdělávání povinné, není-li dále stanoveno jinak.

Myslím, že je tedy potom hlavně na terénních sociálních pracovnících, ale i na zaměstnancích organizací zabývajících se volným časem dětí, aby spolupracovali s rodiči a vysvětlovali jim tuto povinnost.

Podle zkušeností je nejlepším pomocníkem ke vzdělávání žáků ze znevýhodněného prostředí asistent pedagoga, který se individuálně věnuje dětem se speciálními vzdělávacími potřebami, podporuje děti při přizpůsobení se školnímu prostředí, pomáhá

⁵⁷ Srov. LOKÁLNÍ PARTNERSTVÍ VĚTRNÍ. *STRATEGICKÝ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ PRO OBEC VĚTRNÍ pro období 2012-2013* [online]. Větrní, 2012, s. 24 [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetрни.cz/dokumenty_download.php?id=203

⁵⁸ Srov. HRDINOVÁ, R, ŠIMKOVÁ, A. Místo pomoci pokuta. *MF Dnes*, 2017, roč. XXVIII, č. 173, s. 4.

při komunikaci mezi učiteli a žáky, mezi učiteli a zákonnými zástupci žáků i při komunikaci s komunitou, ze které žák pochází, zajišťuje individuální i skupinovou podporu žáků při přípravě na výuku, u žáků se zdravotním postižením rovněž pomáhá při sebeobsluze. Financování asistentů pedagoga zajišťuje dotační program MŠMT, příspěvky lze také čerpat z evropských zdrojů, a to z Operačního programu Vzdělávání pro konkurenceschopnost. Ve Větrní bylo zřízené jedno pracovní místo tohoto asistenta pedagoga, protože dle odhadů asi 25 % dětí navštěvujících základní školu pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí. Do Větrní dojíždí od roku 2012 terénní pracovník z obecně prospěšné společnosti Centrum pro podporu dětí a mládeže z Českého Krumlova a neformálně navazuje kontakty s dětmi a výchovně na ně působí. Tato činnost však byla možná jenom venku v parku nebo ve veřejně přístupných prostorech, protože nebylo k dispozici žádné zázemí. V zimě nebo dešti prakticky nebylo možno tuto službu realizovat. Proto došlo k dohodě mezi školou a zařízením ohledně poskytnutí odpovídajícího zázemí v prostorách školy. Z navazujícího dokumentu Strategického plánu sociálního začleňování je patrné, že se funkce asistenta pedagoga osvědčila a všichni zúčastnění mají zájem na jejím zachování a pokračování do budoucna. Asistent pedagoga je součástí týmu základní školy a spolupracuje s pedagogy, terénním pracovníkem a školní etopedkou.⁵⁹

Jak jsem již uvedla výše v souvislosti s neochotou rodičů žijících v sociálním vyloučení posílat děti do předškolních zařízení, je tento trend patrný i u školních dětí, které nevyužívají nabídky školních kroužků nebo doučování ve škole. Proto byla dohodnuta forma doučování dětí ze sociálně vyloučené lokality přímo v jejich domácnostech za pomoci školy včetně asistenta pedagoga, terénních pracovníků při městském úřadě a z Centra pro pomoc dětem a mládeži. Jak bylo popsáno v kapitole ohledně zaměstnanosti, byly pro účely volnočasových aktivit dětí zrekonstruovány nebytové prostory klubovny občanského sdružení Lačno lav. Zde nyní budou působit všechny organizace, které jsou zacíleny na děti a mládež ze sociálně vyloučené lokality. Po dohodě je mohou využívat i pro setkávání s dospělými obyvateli zmíněných lokalit. Z původně zamýšleného plánu se nepodařilo nalézt vhodný pozemek pro výstavbu

⁵⁹ Srov. LOKÁLNÍ PARTNERSTVÍ VĚTRNÍ. *STRATEGICKÝ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ PRO OBEC VĚTRNÍ pro období 2012-2013* [online]. Větrní, 2012, s. 24 - 25[cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=203

hřiště přímo v sociálně vyloučené lokalitě nebo jejím blízkém okolí. Dostupnost jiných hřišť v rámci obce je problematická.⁶⁰

Sociální služby

Na úseku sociálních služeb, které byly do roku 2012 vzhledem k počtu sociálně vyloučených obyvatel značně podhodnoceny, došlo ke schválení priority na vytvoření funkční a pro potřeby obyvatel města vyhovující sítě sociálních služeb. Vzhledem k nedostatečným sociálním službám byl v minulosti úřad města přetížěn záležitostmi týkajícími se obyvatel žijících v sociálně vyloučené lokalitě. Protože obcí s rozšířenou působností je pro Větrní Český Krumlov, vykonávali služby sociálního charakteru pracovníci z Českého Krumlova. V průběhu doby zahájila svou činnost zdejší dvě sdružení složená z místních občanů, která nabízejí sociální služby v první řadě pro děti a mládež ze sociálně vyloučené lokality. Zabývají se volným časem dětí a mládeže, oblíbené jsou hlavně taneční akce. Dalšími poskytovateli registrovaných služeb jsou českokrumlovská sdružení KoCeRo, ICOS a CPDM, které nabízejí terénní sociální služby, bezplatné protidluhové poradenství a specifický program streetwork. Větrníští mohou navštěvovat tato zařízení i přímo v Českém Krumlově, myslím ale, že jsou pro ně zde tyto služby nedostupné. Původní myšlenka byla, aby bylo ve Větrní zřízeno Centrum sociálních a volnočasových služeb, které by bylo oporou pro široké spektrum zájemců o uvedené služby, bohužel se však nepodařilo zajistit vhodný objekt. Tento projekt tedy zůstává zatím otevřený. Aby bylo možno dostat stanoveným prioritám, byla na městském úřadě ve Větrní zřízena funkce terénního sociálního pracovníka. Ten má jako hlavní náplň své práce být hlavním koordinátorem a zprostředkovatelem ve věci sociálních záležitostí mezi městem a obyvateli sociálně vyloučené lokality. Vzhledem k jeho nejkomplexnější znalosti prostředí může být velice užitečný při komunikaci se všemi zúčastněnými (s úředníky města, školou, majiteli ubytoven, atd.). Tak je možno i komplikovanější případy vyřešit daleko snadněji a rychleji.⁶¹

Jako druhý bod bylo stanoveno doplnění dotačního systému o příspěvky z obecního rozpočtu, které by byly primárně zaměřeny na prevenci sociálního vyloučení.

⁶⁰ Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Strategický plán sociálního začleňování v obci Větrní pro léta 2014 – 2016* [online]. Větrní, 2014, s. 14 - 18 [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetрни.cz/dokumenty_download.php?id=171

⁶¹ Srov. LOKÁLNÍ PARTNERSTVÍ VĚTRNÍ. *STRATEGICKÝ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ PRO OBEC VĚTRNÍ pro období 2012-2013* [online]. Větrní, 2012, s. 24 - 25 [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetрни.cz/dokumenty_download.php?id=203

„Cílem opatření je nastavit komplexní přehledný systém pro dotace na sociální a související služby v obci tak, aby byl tento systém otevřený pro subjekty, které napomáhají anebo by mohly napomoci řešit problémy sociálně vyloučené lokality a motivoval tyto subjekty realizovat potřebné služby v obci.“⁶²

Jako prioritní je vnímána snaha, aby tyto potřebné služby co nejméně zatěžovaly rozpočet města. Vzhledem k tomu, že má Větrní stanovena pravidla na přidělování dotací z obecního rozpočtu, bude vhodné do budoucích let učinit položku na sociální a související služby jeho pevnou součástí.⁶³

Výsledkem těchto opatření je situace, kdy od roku 2013 ve Větrní funguje terénní pracovník, na něhož město obdrželo dotaci od Rady vlády pro záležitosti romské menšiny. Svou práci realizuje částečně ve své kanceláři na poště ve Větrní a také v rámci práce v terénu. Protože se práce terénního pracovníka velice osvědčila, je v plánu jeho fungování i do budoucna. Mimo jiné se podílí na řešení problémů týkajících se migrace sociálně znevýhodněných rodin i jednotlivců do ubytoven, přesunů mezi ubytovny navzájem, žádostí o přidělení obecních bytů, zadluženosti atd.⁶⁴

Pro zavedení druhého opatření, totiž doplnění dotačního systému o každoroční stálé příspěvky z obecního rozpočtu na sociální a související služby, které jsou zaměřeny na prevenci sociálního vyloučení, bylo stanoveno několik kroků, které mají doplnit stávající pravidla obce, a následně je třeba je schválit. Jedná se hlavně o úpravy nebo změny jednotlivých položek rozpočtu tak, aby lépe odpovídaly svému účelu nebo jeho případné navýšení pro tuto oblast.⁶⁵

2.3 Zhodnocení činnosti Agentury pro sociální začleňování

I když jsou názory na fungování Agentury pro sociální začleňování různé, pozitivní i negativní, dle mého názoru jednoznačně převažují její klady. Jednotlivá doporučení a opatření jsou obcím „šita na míru“ a konzultována jak se specialisty na jednotlivé problematické oblasti, tak i s odborníky, kteří žijí v dané lokalitě a znají místní specifika.

⁶² Tamtéž, s. 31.

⁶³ Srov. tamtéž, s. 31.

⁶⁴ Srov. AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Strategický plán sociálního začleňování v obci Větrní pro léta 2014 – 2016* [online]. Větrní, 2014, s. 19 [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=171

⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 20 – 21.

Jak jsem ukázala na příkladu činnosti Agentury ve městě Větrní, byla zde vytipována nejpalcivější témata, která se týkají obyvatel žijících v sociálním vyloučení a jež mohou pomoci vylepšit život v obci jak pro majoritní, tak i minoritní menšinu. Je chvályhodné, že se jedná o dlouhodobou spolupráci a jednotlivé stanovené kroky jsou průběžně vyhodnocovány vždy v odstupech několika let. Bohužel na podzim roku 2016 měla být vytvořena aktualizovaná verze Strategického plánu na léta 2017 – 2019, která je však v době psaní této práce (říjen 2017) doposud nedostupná.

Dobrému jménu Agentury nesvědčí časté střídání jejích ředitelů v posledních letech, když dosavadní šéf Radek Šimáček ve funkci skončil 30. září 2017 a byl zde činný jen přes rok. Od vzniku Agentury v roce 2007 je to již třetí končící šéf.⁶⁶ Tak se může stát, že kontinuální činnost Agentury může být narušena. Někteří starostové se brání spolupráci, míní, že její činnost nic nepřináší a zabývá se pouze metodickou a poradenskou otázkou, je podle nich zbytečná.⁶⁷

Rozdílné názory na práci agentury je možno vidět i přímo ve zmíněném městě Větrní. I když je zdejší situace ze strany části členů Lokálního partnerství nahlížena jako trvale bezvýchodná, obecně je činnost agentury i iniciativa Lokálního partnerství hodnocena jako přínosná. Úspěchem skončila snaha o nalezení potřebných prostor pro setkávání obyvatel sociálně vyloučené lokality rekonstrukcí klubovny, funguje asistent pedagoga nebo terénní sociální pracovníce ze strany města. Avšak jedni z klíčových členů Lokálního partnerství, představitelé města, mají za to, že se sice mnohému naučili, ale o další formu spolupráce nemají zájem, i když oceňují dosavadní vzdálenou podporu. Další hlasy kritizují rekonstruovanou klubovnu jako nekvalitně stavebně provedenou, ale výhrady směřují i k nekoordinovanosti práce neziskových organizací, kdy se téměř vůbec nepracuje s rodinami.⁶⁸

Existuje tedy několik úhlů pohledu na činnost Agentury, osobně jsem toho názoru, že Agentura nebo obdobná jiná organizace je pro naši společnost potřebná, protože dokáže propojit jednotlivé problematické oblasti v rámci multidisciplinarity, kdy se do

⁶⁶ Srov. Ředitel Agentury pro sociální začleňování Radek Jiránek ve svém úřadu končí. *Romea.cz* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/reditel-agentury-pro-socialni-zaclenovani-ve-svem-uradu-konci>

⁶⁷ Srov. Zbytečnost, soudí někteří starostové o agentuře pro začleňování. *IDNES.cz* [online]. Praha, 2014 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: https://ostrava.idnes.cz/agentura-pro-socialni-zaclenovani-ostrava-f20-ostrava-zpravy.aspx?c=A140210_2032544_ostrava-zpravy_mav

⁶⁸ Srov. KRIŠTOF, R., CIHLÁŘ, J. a ŠMOLDAS, M. *Evaluační zpráva lokality Větrní* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetni/evaluacni-zprava-lokality-vetni-2015/download>

řešení problematických oblastí sociálně vyloučených lokalit zapojují odborníci z jednotlivých oborů a společně dokážou lépe koordinovat svou činnost. Je zde potřeba spolupráce jak lidí znalých místního prostředí a specifik, tak i expertů ze sociální oblasti, aby mohli společně pracovat na vzniklých problémech a dokázali pojmenovat existující problémy a stanovit opatření na zlepšení kvality života obyvatel sociálně vyloučených lokalit. Bohužel Agentura nemůže být nápomocna ve všech oblastech, které jsou problémové, např. při řešení předraženého bydlení v soukromých ubytovnách, kdy jejich majitelé podporují obchod se sociálním bydlením, nemá dostatečné kompetence.

2.4 Soukromé ubytovny v sociálně vyloučených lokalitách

Jedním z typických příkladů dle mého názoru neúspěšného boje se sociálním vyloučením je existence soukromých ubytoven pro sociálně slabé obyvatele obcí a měst. Jak jsem již uvedla v předchozí podkapitole, není v moci obcí ani jiných organizací zabránit soukromníkům obchodovat s chudobou.

Jejich vznik je spojený s útlumem průmyslové výroby, když dříve v těchto ubytovacích zařízeních bydleli dělníci. Soukromí majitelé ubytoven v obavě o svůj výdělek začali poskytovat střechu nad hlavou sociálně slabým. Myslím si, že mladá romská rodina, která nemá dostatek finančních prostředků na pořízení vlastního bydlení, může jen těžko očekávat, že získá obecní byt. Je jich jednak nedostatek a také se projevují určité předsudky vůči jinému etniku ať už ze strany obce, tak i případných spolunájemníků v obecních bytových domech. Tím jim zbývá jediná možnost – zůstat bydlet s rodiči, nebo se obrátit na soukromého majitele ubytovny.

Na ubytovnách nejsou ve většině případů uzavírány klasické nájemní smlouvy, ale pouze ubytovací smlouvy většinou na dobu jednoho roku a v případě, že ze strany nájemníků nejsou problémy hlavně ohledně placení nájmu, je smlouva prodlužována. Toto rozhodnutí však závisí pouze na majiteli ubytovny, a to znamená velkou nejistotu pro obyvatele ubytovacích zařízení.⁶⁹

Většina ubytovaných pobírá některou z dávek v hmotné nouzi, může to být doplatek na bydlení, příspěvek na živobytí nebo mimořádná okamžitá pomoc. Velkou

⁶⁹ Srov. PELIKÁNOVÁ, A. a M. ŠMOLDAS. *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování sociálně znevýhodněných v obci Větrní* [online]. Praha, s. 14 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetrni/zmapovani-kapacit-bydleni-vyuzivaneho-k-ubytovavani-soc-znev-v-obci-vetrni-pelikanova-smoldas/download>

část z těchto dávek inkasují majitelé ubytoven, kteří v ubytovnách stanovují předražené nájemy. Takovéto obchodování s chudobou je z mého hlediska velice nemorální a motivuje tyto lidi dále skupovat bytové domy v obcích. Tím podporují migraci a hlavně vznik dalších sociálně vyloučených lokalit.

Situaci by mohla změnit novela zákona o státní sociální podpoře, podle které by majitelé ubytoven museli předložit podrobný rozpis položek za nájemné včetně jejich vyúčtování. Ministerstvo pro místní rozvoj zpracovává podrobnou cenovou mapu, kde budou k dispozici orientační přehledy o cenách nájemného v jednotlivých regionech. Nově budou stanoveny hygienické standardy bydlení, které budou určovat přiměřený počet osob obývajících jeden byt. Ty jsou důležité pro správnou účinnost připravovaného zákona o sociálním bydlení.⁷⁰

2.5 Zákon o sociálním bydlení

Bohužel zákon o sociálním bydlení nebyl v čase psaní této práce (říjen 2017) doposud schválen. Zůstává k projednání v Poslanecké sněmovně a poslanci jej schválit v tomto volebním období již nestihnou.

„Hlavním poskytovatelem a správcem systému sociálního bydlení mají být města a obce a Státní fond bydlení. Ty mají poskytovat sociální byty s podporou sociální práce v případě hlubších sociálních problémů, a sociální byty, kde bude sociální práce možná na vlastní žádost klientů sociálního bydlení.“⁷¹

Sociální byty by měly být k dispozici pro lidi bez možnosti bydlení, tzn. pro ty, kteří žijí na ulici, v azylových domech nebo na ubytovnách. Dále by měly být přístupné pro ty, kteří vynakládají více než 40 % příjmů na bydlení a zároveň nemají příjmy vyšší než 1,6 násobek životního minima, když se odečtou náklady na bydlení. Provádí se také přísný majetkový test.⁷²

Celá politická reprezentace má za to, že je třeba mít vypracován systém sociálního bydlení, avšak jednotlivé parlamentní strany se nedokázaly u předlohy zákona shodnout na některých bodech. Připravilo jej ministerstvo práce a sociálních věcí Michaely

⁷⁰ Srov. Vláda projednala plán úkolů v oblasti bydlení v sociálně vyloučených lokalitách. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/vlada-projednala-plan-ukolu-v-oblasti-bydleni-v-socialne-vyloucenych-lokalitach>

⁷¹ VLÁDA ČR. *Zákon o sociálním bydlení a o příspěvku na bydlení* [online]. Praha, 2017, s. 98 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=121327>

⁷² Srov. tamtéž, s. 98.

Marksově (ČSSD) a plně je podporován také KSČM. Opoziční strany se domnívají, že návrh nemá vyřešené financování a nemotivoval by lidi tento sociální systém opustit (TOP 09), dle ODS náš stát takovýto zákon v předložené podobě vůbec nepotřebuje. Podle ANO je cílová skupina pojatá příliš široce a dává možnost, aby se tyto osoby chovaly účelově.⁷³

Konkrétně ve Větrní by podle starosty města mělo být podle návrhu zákona vyčleněno pro sociální bydlení 5 % obecních bytů pro sociální bydlení, což tady znamená 41 bytů z celkových 820 obecních bytů. To je podle starosty nereálné, neboť město má velký problém udržovat tak velký bytový fond, který je dědictvím po papírnách, hlavně kvůli dluhům na nájemném. V současnosti činí dluh ve městě okolo deseti miliónů korun, z toho se týká 90 % nájemného.⁷⁴

Podle mého názoru bude ze strany obcí a měst velice problematické takovémuto zákonu dostát. Hlavně tam, kde se nacházejí sociálně vyloučené lokality a tedy větší koncentrace osob s nízkými příjmy, nebudou moci obce zajistit takové množství sociálních bytů, na které budou mít lidé podle kritérií zákona nárok. Může dojít k situacím, kdy bude přidělování sociálních bytů ze strany žadatelů zneužíváno – např. byt získá matka samoživitelka, která však bydlí s otcem dítěte společně a nemají žádné větší finanční problémy. Myslím také, že zákon by měl být spojen s nutností hledat si práci a snahou o postavení se na vlastní nohy.

2.6 Vyloučené lokality regionu Český Krumlov

V oblasti působnosti obce s rozšířenou působností Český Krumlov se nachází několik lokalit, které jsou buď ohroženy sociálním vyloučením, nebo se zde již sociálně vyloučené lokality vyskytují. Jejich poslední monitoring byl uskutečněn v roce 2014⁷⁵.

Přímo ve městě Český Krumlov se nacházejí problematické sociálně vyloučené lokality na sídlišti Mír v Lipové ulici, na Horní Bráně v ulici Za Tavírnou, na Nádražním předměstí v ulici Vyšehrad a na Plešivci v ulici 5. května.

⁷³ Srov. Česku chybí zákon o sociálním bydlení, i když byl prioritou vlády. *Deník.cz* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/ekonomika/podle-verejneho-mineni-by-cr-mela-mit-zakon-o-socialnim-bydleni-20170411.html>

⁷⁴ Srov. Starosta Větrní: Ministryni jsme ukázali byznys s chudobou v praxi. *IDNES.cz* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://budejovice.idnes.cz/ministryne-prace-prijela-do-vetrni-dua-budejovice-zpravy.aspx?c=A150411_2154625_budejovice-zpravy_khr

⁷⁵ Srov. AUGUSTINOVÁ, H. a VAČKÁŘ, P. *MONITORING LOKALIT OHROŽENÝCH SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM V JIHOČESKÉM KRAJI* [online]. 2014 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: [www.kraj-jihocesky.cz/file.php?par\[id_r\]=102201&par\[view\]=0&usg=AFQjCNETKMnT2CDkMNzbEQ-Nk8nQVRmhIq](http://www.kraj-jihocesky.cz/file.php?par[id_r]=102201&par[view]=0&usg=AFQjCNETKMnT2CDkMNzbEQ-Nk8nQVRmhIq)

V českokrumlovském regionu se dále nacházejí lokality u Hořic na Šumavě v obci Skláře a dále v obci Mirkovice. Ve městě Větrní je několik míst sociálního vyloučení, a to v ulicích Rožmberská, Papírenská, Frymburská a Šumavská.⁷⁶ V tomto výčtu není uvedena problémová lokalita obce Přídolí, osada Práčov, která je uvedena v interaktivní mapě sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených romských lokalit.⁷⁷

2.7 Terénní sociální práce

V následující podkapitole se budu věnovat terénní sociální práci, která je v prostředí sociální exkluze nejvíce využívaná a dle mého názoru je nejefektivnější, protože probíhá v klientově přirozeném prostředí. Pojednávám zde o zařízení Streetwork Český Krumlov, jehož terénní pracovníci působí mj. ve městě Větrní, a v závěru se budu zabývat psychologickými aspekty terénní sociální práce.

Nejvhodnější metodou sociální práce, která pomáhá lidem žijícím v nepříznivé životní situaci nebo v sociálně vyloučených lokalitách, je terénní sociální práce neboli streetwork. Je poskytována prostřednictvím terénních programů podle § 69 zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách. Sociální službou se přitom podle § 3 a) zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách rozumí činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení.

Důležitým znakem terénních programů je jejich poskytování v přirozeném sociálním prostředí, které vymezuje § 3 d) zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách jako rodinu a sociální vazby k osobám blízkým, domácnost osoby a sociální vazby k dalším osobám, se kterými sdílí domácnost, a místa, kde osoby pracují, vzdělávají se a realizují běžné sociální aktivity. Terénní programy jsou dále vymezeny zákonem č. 108/2006 Sb. o sociálních službách, § 69 jako terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených

⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 28 – 49.

⁷⁷ Srov. Přídolí. *Evropský sociální fond ČR* [online]. Praha [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa/int_jc3_8.html

komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny. Cílem služby je tyto osoby vyhledávat a minimalizovat rizika jejich způsobu života.⁷⁸

Mezi konkrétněji vymezené cílové skupiny terénní sociální práce patří děti a mladiství trávící svůj volný čas na ulici, mládež jednostranně specificky orientovaná jako squatterři, vyznavači graffiti, punkeři, skinhead, dále prostitutky, lidé závislí na návykových látkách, patologičtí hráči, bezdomovci nebo Romové.

Definovat terénní sociální práci je obtížné, nelze vystačit pouze s označením streetwork, které znamená práci venku na ulici, protože její záběr je daleko širší. Kromě sociální práce znamená také specifický vztah ke klientovi, kterým se jej sociální pracovník snaží motivovat, aby využíval co nejvíce nabízených služeb.⁷⁹ Dá se říci, že terénní sociální práce může být prostředníkem mezi sociálně patologickým chováním jedinců nebo cílových skupin a potřebami většinové společnosti.

Základem terénní sociální práce je kontakt s klienty v jejich přirozeném prostředí. Vzhledem k tomu, že většinou žijí v odloučení od většinové společnosti, nedá se předpokládat, že by sami vyhledali pomoc na úřadech nebo institucích, často ji také sami přímo odmítají. Specifikem terénní sociální práce je tedy aktivní vyhledávání potencionálních uživatelů sociálních služeb přímo v terénu. Terénní sociální práce se může odehrávat nejen na ulici, ale i v domácnostech klientů, kde se nabízí možnost nejen sociální práce s jednotlivcem, ale i s rodinou. V sociálně vyloučených lokalitách se navíc může jednat i o sociální práci se skupinou nebo komunitou.⁸⁰

„Vstup do soukromého prostoru jednotlivců, rodin a celých společenství klade vysoké nároky na profesionalitu a etické chování pracovníků.“⁸¹

Jako u každé sociální práce, i u terénní sociální práce lze rozlišit klady i zápory. K jejím výhodám patří možnost práce jak s jednotlivcem, tak i s rodinou a komunitou, práce v klientově přirozeném prostředí, méně formální vztahy, poznání prostředí, ve kterém klient žije, nižší finanční náklady na sociální službu, nebo možnost anonymity klienta.

Mezi nevýhody počítáme hůře udržitelné hranice profesionálního vztahu, riziko přerušení nebo nedokončení spolupráce ze strany klienta, nemožnost vyřešit všechny

⁷⁸ Srov. Zákon č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách. *Zákony pro lidi* [online]. Praha, 2006 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#cast1>

⁷⁹ Srov. ČERNÁ, D. *Úvod do terénní sociální práce*, s. 11.

⁸⁰ Srov. *tamtéž*, s. 11.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 12.

záležitosti na místě (není k dispozici počítač s tiskárnou a internetem), velké vytížení, někdy až přetížení sociálních pracovníků, nepohodlí při práci vlivem nepřízně počasí nebo možnost ohrožení, protože pracovník se často pohybuje samostatně. Všechny tyto aspekty mohou vést až k syndromu vyhoření sociálního pracovníka.⁸²

Terénní sociální práce je postavena na principech jako nízkoprahovost a dobrovolnost. Veškerá jednání i služby jsou poskytovány bezplatně a s ohledem na nedotknutelnou důstojnost lidské osoby a lidská práva.

2.7.1 Terénní sociální pracovník

Terénní sociální pracovník je jakýmsi prostředníkem mezi klienty a organizacemi nebo institucemi. Jeho práce je velice důležitá, protože se díky práci v klientově přirozeném prostředí může dostat daleko blíže k lidem, a to jak fyzicky, tzn. znalostí podmínek, v jakých klient žije, tak i co se týká vytvoření bližšího osobního vztahu. Oproti úředníkům sociálních odborů nebo úřadů práce, kteří jsou často přetížení a je pro ně problém dostat se do terénu, se může terénní sociální pracovník jednotlivým klientům věnovat komplexněji a více detailně. To mohu potvrdit i ze své školní praxe, kdy jsem několik týdnů pobývala na Úřadu práce v Českých Budějovicích a v zařízení Streetwork v Českém Krumlově. I když by úředníci z ÚP velice rádi své klienty navštěvovali přímo doma, není toto často možné, když mají na starost sto i více klientů. Naopak terénní sociální pracovník si snáze dle potřeby domluví častější schůzky nebo konzultace se svými klienty a díky detailním znalostem klientových problémů může sestavit pořadí, v jakém se problémy budou řešit. Lidé v sociálně vyloučených lokalitách totiž velice často řeší několik problémů najednou, které bývají spojeny se ztrátou nebo nemožností najít zaměstnání, s tím spojené zadlužení, zdravotní problémy, závislostní chování a další patologické jevy, o kterých pojednám v další kapitole.

Myslím si, že pracovat jako terénní sociální pracovník je poměrně náročné zaměstnání. Je potřeba, aby měl vynikající komunikační dovednosti, zkušenosti, dobré pozorovací schopnosti, aby dokázal odhalit a správně vyhodnotit klientův problém, aby mu pomohl zajistit nebo jej poslat na místo s potřebnými dalšími sociálními službami. Zaměření práce sociálního pracovníka spočívá v především v reagování na krize, akutní situace, každodenní osobní nebo společenské problémy klientů, společenské bariéry, nerovnosti, nebo nespravedlnosti. K tomu využívá široké spektrum dovedností, postupů

⁸² Srov. tamtéž, s. 12 -13.

a činností, které jsou spojené s celkovým zaměřením na člověka a jeho prostředí. Všechny tyto nároky spolu s požadavkem na odpovídající vzdělání jsou dle mého názoru velmi nedostatečně ohodnoceny, když průměrný plat terénního sociálního pracovníka činí 18.601,-Kč.⁸³

Aby byl terénní sociální pracovník v kontaktu s aktuálními problémy v sociální práci, má možnost účastnit se nejrůznějších kurzů, seminářů a výcviků. Existuje široká nabídka krátkodobých i dlouhodobých vzdělávacích programů určených pro začínající pracovníky i pro pokročilé zaměstnance, kteří mají zájem se dále rozvíjet pomocí sebezkušenostního výcviku.⁸⁴

Terénní sociální pracovník může pracovat v nízkoprahových nestátních neziskových organizacích (např. Streetwork Český Krumlov) nebo může být zaměstnán přímo ve státní správě (např. město Větrní). Právě ve Větrní se můžeme setkat s prací terénních pracovníků z obou sfér a myslím si, že je to ku prospěchu věci, když se vzájemně informují o zjištěných problémech a mohou společně koordinovat další postup.

Jak jsem již uvedla výše, je výkon práce sociálního pracovníka velice náročný a u terénní sociální práce obzvláště. Pracovníci se často pohybují po většinu pracovního dne sami, což může klást velké nároky na psychiku zaměstnance. Terénní sociální pracovník je zatížen odpovědností za klienty, může na něj však negativně působit, že speciálně v sociálně vyloučených lokalitách nemusí mít pod kontrolou jejich chování. Měl by se naučit optimální angažovanosti ve vztahu ke klientům, nadměrná angažovanost může působit kontraproduktivně. Výsledkem může být i syndrom vyhoření, kdy

„na psychické úrovni je výrazný pocit celkového, především duševního vyčerpání, převažuje depresivní naladění, objevuje se přesvědčení o vlastní postradatelnosti až bezcennosti. Na úrovni fyzické dominuje celková únava organismu, rychlá unavitelnost, bolesti hlavy, poruchy spánku a na úrovni sociálních vztahů je výrazná tendence omezit kontakt s klienty, kolegy a všemi lidmi majícími vztah k profesi.“⁸⁵

⁸³ Srov. Průměrné platy podle profese zaměstnání [online]. [cit. 2018-02-13]. Dostupné z: http://www.eprehledy.cz/prumerne_platy_podle_profese.php

⁸⁴ Srov. Vzdělávání. Streetwork [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=745

⁸⁵ Syndrom vyhoření ohrožuje sociální pracovníky i posudkové lékaře. MPSV.cz [online]. Praha [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/4843>

Můžeme sledovat také nechuť ke svému zaměstnání a chybějící empatii, zaměstnanec je často v pracovní neschopnosti. Ke vzniku syndromu vyhoření přispívá i chybějící supervize a plán osobního rozvoje. Objevuje se i tam, kde se nevěnuje dostatečná pozornost potřebám zaměstnanců.⁸⁶

Jako prevence syndromu vyhoření se uvádí kvalitní příprava na profesi, jasné definování poslání organizace a metod práce, přesné vymezení profesionální role pracovníka a jeho náplň práce, existence programů osobního rozvoje, další vzdělávání a průběžná supervize. Osvědčily se také změny jako snížení počtu klientů, omezení administrativní zátěže, kratší pracovní úvazky nebo zkombinování přímé práce s klienty s jinými činnostmi.⁸⁷

Kompetence terénního sociálního pracovníka můžeme rozdělit do pěti úrovní. Jedná se o přímou práci s klientem, nepřímou práci ve prospěch uživatelů, aktivity nutné pro realizaci a rozvoj sociální služby, metodické vedení podle organizačního uspořádání organizace a aktivity ve prospěch vlastního profesního rozvoje.⁸⁸

Kompetencí můžeme nazvat charakteristiku osoby, která má určitou pravomoc, znalosti a postoje. Člověk je schopen na základě těchto aspektů jednat. Praktické kompetence sociálního pracovníka znamenají souhrn všeho, co tento pracovník vykonává v konkrétních situacích.⁸⁹

„Kompetence v praxi chápeme jako funkcionální projev dobře zvládané a uznávané profesionální role sociálního pracovníka, jejíž součástí jsou odborné znalosti, schopnost reflektovat adekvátně kontext a citlivě aplikovat hodnoty profese.“⁹⁰

Vzhledem k tomu, že sociální práce je založena na interdisciplinární spolupráci, jsou dle mého názoru kompetence sociálního pracovníka v pomáhajících profesích značné. Musí ovládat často v emočně náročných situacích i znalosti z jiných profesí a oborů než ze sociální práce.

Na úrovni **přímé práce s klientem** terénní sociální pracovník aktivně vyhledává a kontaktuje stávající i možné další uživatele s ohledem na cílovou skupinu, pro niž je sociální práce určena. Takovéto jednání se nazývá depistáž, kterou lze pojmout také ve

⁸⁶ Srov. tamtéž

⁸⁷ Srov. Syndrom vyhoření. *Inovace v sociální práci* [online]. 2014 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://pecujeme.eracr.cz/lide-a-pece/syndrom-vyhozeni>

⁸⁸ Srov. NEDĚLNÍKOVÁ, D., GOJOVÁ, A. *Základní činnosti terénního sociálního pracovníka*, s. 29.

⁸⁹ Srov. HAVRDOVÁ, Z. *Kompetence v praxi sociální práce*, s. 41.

⁹⁰ Tamtéž, s. 41.

vztahu k určité lokalitě, kdy terénní sociální pracovník nezná problémy zdejších klientů a potřebuje je identifikovat. Může si pak lépe určit priority pro plánování sociální práce s nimi. Můžeme rozlišovat několik technik depistáže: pozorování v terénu, rozhovory v terénu buď s možnými klienty, nebo i těmi, kteří mají znalosti o lokalitě, přednášky v terénu nebo distribuci letáků, v nichž klienti najdou informace o místech, kde mohou požádat o pomoc.⁹¹

Další možností přímé práce s klientem je podle Nedělníkové a Gojové poskytování sociálních služeb dle zaměření organizace. Jedná se o poradenství, terénní programy, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi a case management.

Sociální poradenství směřuje ke klientům s cílem řešit jejich nepříznivou sociální situaci, poskytnout informace o vhodných druzích sociálních služeb, informovat o základních právech a povinnostech uživatele, a to hlavně s ohledem na využití zdrojů pro zabránění sociálního vyloučení, a také poskytnout pomoc v případě členů rodiny, když např. pečují o osobu ve společné domácnosti.

Terénní programy umožňují zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, aby se klient mohl lépe orientovat v jeho vztazích. Sociální pracovník zde pomáhá při vyřizování běžných osobních záležitostí a poskytuje informace o rizicích, která jsou spojena se současným způsobem života. Tato činnost je spojena s předáváním materiálů ke snížení dopadů možných rizik.

Sociálně aktivizačními službami pro rodiny s dětmi se rozumí pracovní výchovné činnosti s dětmi i dospělými, kdy se např. simulují situace jednání na úřadech nebo školách, nacvičují se situace hospodaření s penězi nebo udržování domácnosti. Terénní sociální pracovník podporuje klienty v aktivitách směřujících k jejich sociálnímu začleňování.

Case management znamená snahu o koordinaci sociálních, pedagogických, psychologických, zdravotnických a dalších služeb ve prospěch klienta.⁹²

„Případové řízení je obvykle realizováno v rámci multidisciplinárního týmu různých poskytovatelů služeb, kdy case manager monitoruje, zhodnocuje a obhajuje komplex služeb pro naplnění specifického souboru potřeb uživatele.“⁹³

⁹¹ Srov. JANEBOVÁ, R. *Teorie a metody sociální práce I.* [online], s. 48 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/cs-CZ/Download?DocumentId=15386>

⁹² Srov. NEDĚLNÍKOVÁ, D., GOJOVÁ, A. *Základní činnosti terénního sociálního pracovníka*, s. 31.

⁹³ Tamtéž, s. 31.

Terénní sociální pracovník v tomto případě zodpovídá za správně zvolené postupy a domlouvá s klientem, kdy do klientovy situace vstoupí vybraná sociální služba, instituce nebo organizace.

Kromě výše uvedeného individuálního case managementu rozlišujeme také týmový case management, ve kterém se podílí na řešení klientovy situace jednak tým v rámci organizace, rovněž se zapojují i ostatní instituce a organizace. V těchto případech musí být vždy stanoven klíčový pracovník (většinou se jedná o terénního sociálního pracovníka), který má přehled o všech činnostech v rámci týmu a působí jako koordinátor.⁹⁴

V rámci **nepřímé práce** terénní sociální pracovník mapuje prostředí sociálně vyloučené lokality, kde vyhledává možné zdroje tak, aby mohlo být dosaženo stanovených cílů, a zároveň mapuje možná rizika. Spolupracuje s obecním úřadem, aby se mohl účastnit a spolupodílet na tvorbě sociální politiky na lokální úrovni. Účastní se také různých besed v rámci lokality, aby zde mohl působit v oblasti prevence. Mezi jeho úkoly patří spolupráce se všemi potřebnými organizacemi, které mohou pomoci klientům v jejich obtížné sociální situaci. Součástí nepřímé práce jsou také různé administrativní činnosti. Terénní sociální pracovník spolupracuje v rámci **aktivit nutných pro realizaci a rozvoj sociální služby** na tvorbě projektů, připravuje podklady pro rozvoj služby i pro evaluaci, na níž se může také přímo podílet. Může též propagovat a medializovat aktivity organizace. Terénní sociální pracovník může být v rámci své organizace pověřen **metodickým vedením** dalších terénních sociálních pracovníků. Dohlíží na naplňování standardů kvality sociálních služeb, zvyšuje kompetence nových sociálních pracovníků a má na starosti zvyšování jejich kompetencí. Ke stálým úkolům sociálního pracovníka patří **aktivity ve prospěch vlastního profesního rozvoje**, např. průběžné systematické vzdělávání, protože je nutné, aby byl v neustálém kontaktu s realitou, kdy se často mění různé zákony atd. Pracovník se účastní supervizí i dalších akcí v rámci své organizace.⁹⁵

⁹⁴ Srov. Case management v sociálních službách. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. 2017 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/case-management-v-socialnich-sluzbach>

⁹⁵ Srov. NEDĚLNÍKOVÁ, D., GOJOVÁ, A. *Základní činnosti terénního sociálního pracovníka*, s. 31 - 32.

2.7.2 Zařízení Streetwork Český Krumlov

V poslední části podkapitoly věnované terénní sociální práci se budu zabývat zařízením Streetwork Český Krumlov. Absolvovala jsem zde svou několikátýdenní školní praxi, a myslím, že práce této organizace vystihuje základní cíle streetworku.

Terénní program Streetwork funguje jako projekt Centra pro pomoc dětem a mládeži, o.p.s., které bylo založeno městem Český Krumlov na počátku roku 1997. Od roku 1999 působilo pracoviště pod původním názvem K-centrum. Funguje jako sociální služba od poloviny roku 2003, od roku 2007 jako registrovaná sociální služba. Financování je především z grantů Ministerstva práce a sociálních věcí a z Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost.

Cílem této sekundární a terciární služby je navazování nových kontaktů, poskytování služeb harm reduction (tj. aktivit vedoucích k minimalizaci následků při užívání návykových látek), šíření osvěty mezi rekreačními uživateli drog, snaha o změnu v chování klientů směrem k méně rizikovému užívání drog a větší odpovědnosti k sobě a svému okolí při užívání návykových látek, a to jak u pravidelných uživatelů, tak u experimentátorů. Poskytují se zde také informace o drogové problematice. Základním rysem přístupu je aktivní vyhledávání, nízkoprahovost služby, zajištění anonymity klientů a podpora motivace ke změně rizikového chování.

V zařízení jsou zaměstnáni dva pracovníci na plný pracovní úvazek – vedoucí projektu a jeden streetworker a dále dvě sociální pracovníce na částečný úvazek. Co se týká legislativních opatření, pracují zaměstnanci především se zákonem o sociálních službách 108/2006 Sb. a zákoníkem práce.

Program zdarma a anonymně nabízí výměnu použitých injekčních stříkaček, materiál ke snížení zdravotních rizik při užívání intravenózně, aktuální pomoc v tísní nebo krizové situaci, základní sociální, právní nebo zdravotní poradenství, doprovod a pomoc při vyřizování záležitostí v institucích.

Jak jsem již v úvodu naznačila, cílovou skupinou, kterou se zařízení zabývá, jsou především lidé užívající drogy injekčně, tedy ti s rizikovým způsobem chování. Jedná se především o mladistvé a rekreační uživatele drog a dále o ženy živící se prostitucí na E55 i v nočních klubech v blízkosti hranic s Rakouskem. Kromě toho jsou poskytovány poradenské služby také rodinným příslušníkům, přátelům, partnerům a pedagogům,

kteří jsou v kontaktu se zmíněnou cílovou skupinou. Pomoc je organizována pomocí dvou projektů - Streetwork a Viktorie.

Podle mého názoru lze cíle Streetworku dělit ze dvou hledisek – buďto ve vztahu ke klientům, nebo ve vztahu k široké veřejnosti.

Ve vztahu ke klientům je cílem celková zdravotní a sociální stabilizace, která nemusí nutně vést k abstinenci, snižování rizikového chování u jednotlivých klientů – uživatelů drog (klient začíná používat dezinfekci, uplatňuje zásadu jednu aplikaci jednou stříkačkou, přechází na méně rizikové formy užívání, používá fyziologický roztok, buněčné filtry atd.). Dále jde o zvyšování informovanosti klientů o chorobách způsobených intravenózním užitím drogy a rizicích spojených s užíváním drog, snižování výskytu HIV, VHB, VHC prostřednictvím distribuce harm reduction materiálu. Klienti jsou motivováni, aby se léčili nebo abstinovali. Důležité je také průběžné monitorování a reakce na změny na drogové scéně.

Ve vztahu k široké veřejnosti je cílem veřejné zdraví ve smyslu sběru injekčního materiálu a zvyšování informovanosti o prospěšnosti filozofie harm reduction k nitrožilním uživatelům drog.

Zařízení má stanovená kritéria, podle kterých poskytuje své služby, ale může je v určitých případech i odmítnout. Aby mohly být klientovi služby poskytnuty, musí být starší patnácti let, musí být uživatelem návykových látek se znaky problémového užívání, nebo experimentátorem s těmito látkami, dále pak osobou se znaky problémového hráčství nebo osobou užívající dopingové látky. Klienty jsou i osoby, které jakýmkoli způsobem přišly do kontaktu s výše popsаныmi uživateli.

Hlavní činností zařízení je sociální práce s uživateli návykových látek. Ti jednak chodí do zařízení sami, kde, pokud mají zájem, si při kávě a drobném občerstvení mohou popovídat s pracovníky o svých problémech a vyměnit si jehly, a v rámci terénní sociální práce jezdí pracovníci aktivně vyhledávat uživatele drog.

Každý den odpoledne probíhá terénní sociální práce ve vybraných problematických lokalitách okresu, což jsou v pondělí Větrní a Český Krumlov, v úterý Český Krumlov, ve středu Kaplice a Velešín, ve čtvrtek speciální program na trase E55 a v pátek v oblasti Lipenska, Kaplice a Větrní. Co se týká práce v terénu, klienti jsou s časy návštěv sociálních pracovníků obeznámeni a vždy již na ně na stanovených místech čekají.

Dle mého názoru velmi důležitou službou je doporučování klientů do léčby. Zde organizace spolupracuje hlavně s Psychiatrickou léčebnou v Červeném Dvoře. Dále,

pokud mají klienti zájem, pomáhají streetworkeri s hledáním bydlení. Podávají informace těm, kteří skončili se zaměstnáním ohledně povinnosti zaregistrovat se na Úřadu práce, aby měli nárok na podporu v nezaměstnanosti a aby za ně stát hradil zdravotní pojištění. S neznalostí této povinnosti ze strany klientů se sociální pracovníci setkávají často a dle zkušeností se takto lidé často zbytečně dostávají do neřešitelné situace, když po nich pojišťovny zpětně vymáhají pojistné a následně dochází k exekucím. Právě v takovýchto krizových situacích dostávají klienti informace, kam se obrátit pro bezplatnou poradenskou službu.

Nově vzniklou službou je potravinová pomoc, která je klientům na požádání již několik měsíců poskytována. Vedoucí organizace se dohodl s prodejnou Tesco v Českém Krumlově, která daruje veškeré produkty, které by jinak byly zlikvidovány a jsou ještě použitelné. Tato novinka přilákala do organizace více klientů, jejichž počet je sice každý den různý, ale nyní jich chodí 10 – 13 denně, extrém, který jsem zažila, byl 20, zatímco v době, kdy si klienti jen chodili vyměňovat stříkačky, jich bylo zhruba 5 denně.

Další činností je bezplatné testování na onemocnění žloutenkou, které se provádí hlavně v kanceláři, je možno ale tento jednoduchý test provádět i přímo v terénu ve služebním vozidle. Pokud je klient shledán nakaženým, je odeslán k lékaři. Podle zkušenosti streetworkerů je pravděpodobnější, že po tomto zjištění nemocný skutečně lékaře navštíví. Jestliže je tam pouze odeslán, aby si nechal testy udělat, stane se jen málokdy, že se tam skutečně dostaví.

Rozvíjí se také spolupráce s bezdomovci, kteří obývají zpusťlou budovu bývalého hotelu Vyšehrad v Českém Krumlově. Tito squatteři pravidelně navštěvují kancelář streetworku, přicházejí na kávu a jídlo a rádi zde diskutují.

Každému klientovi je sestavován individuální plán, a to buďto písemnou formou, v případě kontaktu mimo kancelář se uzavírá ústní dohoda o spolupráci. Dá se říci, že cílem nebývá to, aby klient úplně přestal s užíváním návykových látek, to nemohou streetworkeri zabezpečit, ale důležité je, aby byl klientův stav stabilizován a dále se nezhoršoval, aby dokázal den zvládnout v klidu. Myslím si, že zlepšení stavu je závislé na tom, aby to chtěl dotyčný sám, nebo může být ke změně donucen okolnostmi. Může k němu dojít např. tak, že se mu změní způsob života, změní rodinu, partnera a své návyky, řešením může být také izolace od nepříznivého okolního prostředí, což může být např. nástup výkonu trestu. Toto mi bylo potvrzeno od pracovníků zařízení, mají

zkušenost, že „tlačení“ klientů k tomu, aby přestali úplně návykové látky užívat, je bez efektu a již jen stabilizaci jejich stavu lze považovat za úspěch.

Co se týká poradenské činnosti, nabízí program zdarma a anonymně doprovod a pomoc při krizových situacích – ztrátě osobních dokladů, kartičky zdravotní pojišťovny, neřešených finančních závazcích, sociálních, zdravotních a osobních problémech, a to většinou za osobní asistence. Celkově pracují streetworkeři se zhruba 150 klienty.

Rozšířením projektu Streetwork Český Krumlov se v roce 2008 stal projekt Viktorie, což je terénní sociální služba. Je realizována v terénu v oblasti pouliční a klubové prostituce na spádovém území bývalého okresu Český Krumlov. Největší pozornost je věnována oblasti Kaplicka a Dolního Dvořiště, kde je koncentrace prostitutek největší. I když je zde obecními vyhláškami prostituce zakázána, jakmile zavládne hezké počasí, jsou prostitutky k vidění hlavně kolem silnice E55 nebo v místních nočních klubech. Obecní úřady se v tomto případě obracejí na pracoviště Streetworku, které svou činnost vyvíjí spíše opačným směrem než represí, totiž osvětou. Pracovníci zařízení prostitutky oslovují, nabízejí služby typu sociálního poradenství, výměnný program použitých injekčních stříkaček, zdravotního materiálu a navazující drogové poradenství.

Hned zpočátku se projekt setkal u klientek s překvapivým zájmem, který trvá dodnes. Největší poptávka ze strany prostitutek je v oblasti prevence a přenosu pohlavních a infekčních chorob, zde je zásadní nedostatek informací. Nejvyužívanější službou je screeningové testování na infekční choroby virové hepatitidy B, C, virus HIV a syfilis a též rozdávání prezervativů. Další využívanou součástí programu je zprostředkování kontaktů na gynekologa a odborná vyšetření u praktických lékařů. Projekt Viktorie pracuje asi s padesátkou prostitutek.

Většina prostitutek, které působí v regionu, není zdejších. V poslední době zaznamenali pracovníci i dívky, které se na Českokrumlovsko přistěhovaly např. z Rumunska. Řada z nich patří k pravidelným uživatelům drog, nejrozšířenější je pervitin. Takzvané pasáky dělají prostitutkám v drtivé většině muži se špatnou znalostí češtiny.

Kombinace drog, pohlavně přenosných nemocí, zanedbané hygieny některých dívek, tlaku peněz z důvodu konkurence a větší nabídky než poptávky po jejich službách může znamenat nebezpečí jak pro dívky samotné, tak pro jejich klienty a v návaznosti dál pak i pro další okruh lidí.

Co se týká problémů, které pracovníkům ztěžují práci, hovořil vedoucí střediska o potížích, které nastaly v souvislosti s najatou bezpečnostní agenturou obcí Dolní Dvořiště. Problémem tady je hlavně vymezení toho, kdo je a kdo není prostitutka a co je svou povahou poskytování těchto služeb, protože ne všechny ženy, které se takto jeví, jsou automaticky prostitutky. Velice sporný je fakt, co je svou povahou poskytování sexuálních služeb, je to těžko prokazatelné. Kdo může posoudit, kdy se jedná o prostituci a kdy už ne? Pracovníci soukromé agentury k tomu nemají předpoklady, ani znalost problematiky, osob a místa. Myslím si, že působením soukromé agentury zde prostituce nevymizí, jen se bude různě přeskupovat a sociálním pracovníkům se s klienty bude hůře pracovat.

2.7.3 Psychologické aspekty terénní sociální práce

Terénní sociální pracovník se při své práci setkává s klienty, u nichž se může rozvíjet problematické nebo až delikventní chování, které není v souladu s obecně přijímanými normami. Toto chování může souviset se zanedbávanou nebo naopak příliš benevolentní výchovou, se životem v nepodnětném prostředí sociálního vyloučení, ale může být také psychologicky podmíněné.

Klient si může hledat náhradní uspokojení svých potřeb, které ve svém sociálním prostředí nemůže vyjádřit, zejména v období dospívání hledá svou identitu a snaží se prosadit mezi pro něj důležitými lidmi. Problémové chování může být také důsledkem citové deprivace, disharmonického vývoje, nebo vrozených dispozic, jako je např. syndrom ADHD.

U člověka, který se ocitne v sociálním vyloučení, se mohou změnit základní psychologické potřeby a hodnoty. Většinou dochází ke změně jejich hierarchie, když na prvním místě stojí zdraví. Jedinec vyhledává spíše klid a stereotyp, což mu může přinést alespoň částečně jistotu. Cítí se unavený, vyčerpaný a podrážděný, čímž dochází ke snižování jeho stimulace. Vlivem dlouhodobé nepříznivé situace může také docházet k podnětové deprivaci.⁹⁶

V důsledku uvedených příčin se klienti terénních sociálních pracovníků mohou ocitnout v zátěžových situacích, jež nejsou sami schopni zvládnout. Z tohoto důvodu je potřeba, aby sociální pracovník byl schopen porozumět těmto projevům, které mohou

⁹⁶ Srov. VACÍNOVÁ, M. Osobnost. In: Fleischmann, O. a kol. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*, s. 21.

být „voláním o pomoc“. Měl by s klientem umět navázat kvalitní osobní vztah, pokud chybí, může být právě on příčinou problematického jednání. Ze strany pracovníka je také důležité, aby dokázal klienta motivovat ke změně jeho chování. Z tohoto důvodu se terénní sociální pracovník musí orientovat v problematice psychologického zvládnání zátěžových situací, měl by být zdatný v sociální komunikaci, sociálním učení a v utváření a změně životních postojů.⁹⁷

K převýchově klientů s problémovým chováním slouží terénnímu sociálnímu pracovníkovi několik psychologických přístupů, které mohou utvářet a měnit sociální chování. Podle Langové se jedná o přístupy behaviorální a nebehaviorální psychologie, individuální psychologie, humanistické psychologie a situační přístup.

V případě *behaviorálního a nebehaviorálního přístupu* je v terénní sociální práci využívána modifikace chování, což je systematické používání pozitivního zpevnění. Nejdříve je každé sociálně akceptovatelné chování pozitivně zpevňováno, dosáhne-li se požadované úrovně, je chování udržováno přerušovaným zpevňováním. Terénní sociální pracovník tedy může systematicky působit na klienta a pomáhat mu v předvídání možných účinků jeho chování.⁹⁸

„Povzbuzuje ho v rozhodování, pomáhá mu ve výběru chování nabídkou vhodných alternativ, usnadňuje mu zobecnit žádané chování i na jiné situace a v neposlední řadě mu pomáhá orientovat se i v jeho vlastním životním prostředí.“⁹⁹

Individuální psychologie aplikovaná na terénní sociální práci pomáhá klientovi k tomu, aby si uvědomil své chování, porozuměl jeho příčinám a snažil se dostat z pocitu nejistoty a méněcennosti. R. Dreikurs považuje za pro klienta důležitou potřebu uznání od jiných lidí. Podle něj se lidé chovají delikventně, protože si stanovují chybné cíle a dosahují jich nevhodnými prostředky. Pokud se člověku nedostane tolik pozornosti, kolik potřebuje, může být dalším cílem získání moci. To se však často nezdaří a jedinec zatrpkne a začíná se okolí mstit nejružnějším způsobem. S takovýmito klienty je sociální práce velice obtížná, protože nechtějí spolupracovat a pomoc většinou přímo odmítají. Je proto potřeba povzbuzení a snaha o změnu postoje, aby klient znovu nabyl sebevědomí a cítil se být významným.

⁹⁷ Srov. LANGOVÁ, M. Psychologický přístup k utváření a změně chování. In: Fleischmann, O. a kol. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*, s. 36.

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 50 -53.

⁹⁹ Tamtéž, s. 53.

Z pohledu *humanistické psychologie* využívá terénní sociální pracovník svou autentičnost, kdy se chová věrohodně a upřímně ke svým klientům. Vytváří se tak mezi nimi opravdový vztah, který sociálnímu pracovníkovi umožňuje posunout klienta správným směrem. Dalším důležitým pojmem z oblasti humanistické psychologie je akceptace. V případě, že je člověk frustrován vlivem neuspokojení potřeby akceptace, především citové, mohou se objevovat problematické projevy jeho chování, např. agrese. Tím, že takového člověka bez výhrad přijímáme takového, jaký je a nehodnotíme ho, projevujeme mu důvěru. Klient se tak může sám rozhodnout, jestli je jeho chování v souladu s jeho sebepojetím. Abychom mohli klienta akceptovat, musíme se umět vcítit do jeho pocitů a názorů a rozumět jim.

Situační přístup uvádí, že na sociálním chování se podílejí tři faktory: situace, osobnost a její vzorce chování. Člověk může vnímat, prožívat a interpretovat si stejnou situaci jinak, než ostatní. Někdy však může vlivem okolností převládat jeden z uvedených faktorů. Z hlediska změny chování je důležitý vliv situace. Terénní sociální pracovník se snaží o vytvoření nových vzorců chování a pomáhá klientovi změnit situaci, v níž se chová problematicky. K tomu je potřeba, aby klient změnil své životní názory a postoje.¹⁰⁰

Z psychologického hlediska vytváří problematika terénní sociální práce u streetworkerů často psychicky náročné situace, které jsem zaznamenala při své praxi. Dochází např. ke střetům, kdy je sociální pracovník vystaven požadavkům klientů, kteří chtějí zajistit práci nebo lepší bydlení. Na druhé straně ale dluží na nájemném a majitel požaduje po sociálním pracovníkovi, aby mu pomohl klienta vystěhovat, ač je streetworker přesvědčen, že by měl pomoci klientovi s oddlužením a zachovat alespoň stávající bydlení. Takovéto situace mohou u sociálního pracovníka vyvolat stresové situace, příp. syndrom vyhoření, když chování klientů může vyvolat různé emoce (vztek, smutek, lítost). Dalším bodem jsou také psychicky náročná etická dilemata, kdy se streetworker musí rozhodovat v situacích, kdy ví, že si klient obstarává peníze na návykové látky krádežemi, dokonce např. ví, koho závislý okradl, ale aby neztratil dlouho budovanou klientovu důvěru a také aby dostal principu anonymity, nechává si fakta pro sebe. Z těchto důvodů by se měla věnovat velká pozornost prevenci syndromu vyhoření, např. supervizi sociálních pracovníků, podle mé zkušenosti se osvědčil i nácvik různých modelových situací.

¹⁰⁰ Srov. tamtéž, s. 54 – 58.

Terénní sociální práce je důležitou součástí preventivních aktivit zaměřených na ochranu společnosti před šířením sociálně patologických jevů, o kterých budu pojednávat v následující kapitole.

3. PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY PROBLEMATICKÝCH JEVŮ SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT

Poslední a nejobsáhlejší kapitola se věnuje sociálně patologickým jevům v oblastech sociálního vyloučení z hlediska jejich psychologických důsledků. V úvodu pojednávám o příčinách, obecných důsledcích a prevenci patologických jevů, sociální deviaci a sociální patologii. Navazuji jednotlivými problematickými jevy spolu s jejich psychologickými důsledky – agresivitou a jednou z jejích forem šikanou, dále závislostmi, prostitucí, problematikou spojenou s rodinou, vybranými poruchami chování, nezaměstnaností a zadlužováním.

Všechny tyto uvedené jevy se ve vyloučených lokalitách regionu Český Krumlov objevují. Jejich výskyt se mi podařilo zmapovat jednak vlastní dlouholetou praxí na pozici personalistky, kdy se zaměstnanci žijícími v exkludovaných lokalitách projednávám jejich problémy kvůli zadlužení a exekucím. V této souvislosti se na mne obrazejí i úředníci z Úřadu práce Č. Krumlov, OSPOD Č. Krumlov, Exekutorských úřadů a Policie ČR z Větrní a Č. Krumlova ohledně různých přestupků našich zaměstnanců příp. nesplácení finančních závazků. Informace jsem získala také ze svých školních praxí v oblasti terénní práce v Č. Krumlově a ve Větrní a u Probační a mediační služby v Č. Krumlově, kde jsem se účastnila jak soudních jednání v různých trestních záležitostech, tak i probačního dohledu nad pachateli trestných činů spolu s mediací. Při výčtu jevů vycházím také z informací získaných od Okresního státního zastupitelství v Č. Krumlově. Veškeré podklady k těmto záležitostem se nacházejí v mém osobním archivu, příp. v osobních kartách jednotlivých zaměstnanců u mého zaměstnavatele.

Sociálně patologické jevy můžeme vídat kolem nás téměř každodenně. Staly se běžnou součástí naší moderní společnosti, v níž se často setkáváme s nejrůznějšími negativními vlivy, a to hlavně s těmi, které se týkají mladých lidí a dětí. Vzhledem k tomu, že se současná společnost neustále vyvíjí a probíhají zde různé procesy a změny, jsou jimi dotčeni všichni členové daného sociálního prostředí nebo společenství. Každý člověk má k těmto jevům odlišný vztah, závisí na zkušenostech, prostředí, kde žije, nebo roli, ve které právě působí.¹⁰¹

¹⁰¹ Srov. POKORNÝ, V, TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe*, s. 7.

Pojem sociální patologie označuje jevy, které jsou společností označovány jako nežádoucí a mohou znamenat ohrožení jejího vývoje. Porušují sociální, morální i právní normy společnosti. Může se jednat např. o sociální deviace, kriminalitu, závislost na návykových látkách, prostituci nebo patologické hráčství.

„Stanovení toho, co je patologické, se odvíjí od pojetí normality akceptovaného danou společností.“¹⁰²

Podobně charakterizuje sociálně patologické jevy i Kohoutek, který rozlišuje společensky nežádoucí jevy, kam patří nezaměstnanost, chudoba, vysoká rozvodovost, extrémně zvýšená nemocnost, a společensky nebezpečné jevy, jako poruchy chování, násilí, vandalismus, šikana, kriminalita, rasismus, drogové závislosti, prostituce nebo gamblerství.¹⁰³

3.1 Příčiny, důsledky a prevence sociálně patologických jevů

Příčiny vzniku sociálně patologických jevů se mohou různit. Podle mého názoru je můžeme rozčlenit na rizikové faktory týkající se jedince, rodiny, školního prostředí a okolního prostředí, tedy společnosti.

U **jedince** může vytvářet riziko využití, množství a obsah volného času, tedy zájmy, kdy se hlavně mladí touží zviditelnit před svými vrstevníky i okolím např. experimentováním s různými návykovými látkami, což se může do budoucna projevit závislostním chováním, dále duševní a fyzické zdraví, sociální zdatnost, povaha a inteligence. Tyto faktory souvisejí s tím, do jaké míry se člověk nechá ve svém chování ovlivnit bezprostředním okolím - kamarády a vrstevníky, ale i médii a sociálními sítěmi.

Velký podíl na vzniku sociálně patologických jevů má dle mého mínění také **rodina**, kde může chybět komunikace mezi jednotlivými členy, rodina může být neúplná, kde dítě postrádá svůj vzor, nebo v ní mohou chybět citové vazby. Rizikovými mohou být závislostní chování u člena rodiny, agrese, špatná výchova apod., podle nichž se dítě orientuje a přejímá taková jednání jako správná.

¹⁰² VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, s. 9.

¹⁰³ Srov. Sociálně patologické jevy. *ABZ.cz: slovník cizích slov* [online]. 2017 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialne-patologicke-jevy>

Školní prostředí se také velkou měrou podílí na vzniku rizikových faktorů. Je důležité, jaká je atmosféra ve škole, která ovlivňuje vztahy mezi žáky. Právě děti ze sociálně vyloučeného prostředí může nepřátelské školní klima ze strany dětí i dospělých frustrovat. Podstatná je osobnost učitele i to, jak dokáže škola zajistit aktivity ve volném čase dětí.

Ze strany **společnosti** se objevuje nebezpečí ve formě jejích postojů a hodnot, jako např. diskriminace nebo předsudky vůči určitým skupinám obyvatel, snadná dostupnost návykových látek, nezaměstnanost a vliv médií.

Dá se říci, že na příčinách vzniku sociálně patologických jevů se podílejí poruchy v sociálních vztazích v rodině, škole i společnosti, jak je uvedeno výše. Dále to mohou být poruchy chování v důsledku postižení, onemocnění nebo určitého znevýhodnění. Většinou se ale na vzniku sociálně patologických jevů dle mého názoru podílí kombinace několika těchto faktorů s tím, že sociální prostředí, v němž se člověk pohybuje, má na jejich vzniku nejvýznamnější podíl.

Sociálně patologické jevy mají přímé dopady jak na člověka, tak na prostředí. K jejich důsledkům, majícím vliv na člověka, patří poškozování fyzického i psychického zdraví např. vlivem užívání návykových látek, odloučení od společnosti např. při výkonu trestu, nebo snížení kvality života způsobené ztrátou zaměstnání a zadlužováním. Člověk se může dostat do depresí a směřuje velmi lehce k životu na pokraji společnosti, do sociálního vyloučení. Sociálně patologické jevy mohou u jedince narušit jeho vztahy jak k rodině, tak i k celé společnosti.

Ve vztahu ke společnosti tyto důsledky sociálně patologických jevů zatěžují sociální systém státu, kdy je nutno vyplácet nemocenské dávky i další sociální podporu. V rodině se problematické jevy mohou promítat jako negativní vzor pro její ostatní členy, hlavně pak pro děti. Problémy mohou být způsobeny i zaměstnavateli, kdy může dojít ke krádežím jeho majetku nebo neustálými pracovními neschopnostmi či absencemi je ohrožováno např. plnění termínovaných zakázek a snižuje se výkonnost pracovního týmu.

Sociálně patologické jevy jsou považovány za společensky nežádoucí. Je proto nutné jim předcházet a vytvářet preventivní opatření. Podle Fleischmanna rozlišujeme tři základní úrovně preventivních aktivit. Jedná se o primární, sekundární a terciární prevenci, přičemž primární prevenci můžeme ještě dále rozdělit na nespecifickou a specifickou.

Primární prevence se týká vytváření a zajištění vhodných podmínek pro fyzický, psychický a sociální vývoj člověka. Jejím cílem je také předcházení vzniku nepřiměřených projevů a poruch. *Nespecifickou primární prevenci*, která se týká hlavně dětí v mateřských školách a na prvním stupni základních škol, provádějí především rodiče a učitelé mateřských a základních škol. Děti se od nich učí, jak řešit problémové situace, asertivnímu jednání, i jak se bránit negativnímu vlivu svých vrstevníků. *Specifická primární prevence* patří do sféry školských úřadů, pedagogicko – psychologických poraden, státních i nestátních odborných organizací i samotných pedagogů. Je zaměřena hlavně na starší děti od druhého stupně základních škol až po střední školy. Ve třídách probíhají besedy v rámci vyučování o škodlivosti návykových látek, často za přítomnosti jejich bývalých uživatelů a podávají se pravdivé informace o škodlivosti drog. V modelových situacích se nacvičují komunikační dovednosti, asertivita a podporuje se sebeúcta a přebírání odpovědnosti za své chování.¹⁰⁴

Jak uvádí Kajanová, do primární prevence jsou někdy chybně zahrnovány i volnočasové a sportovní aktivity, ty se však řadí do **primordiální prevence**.¹⁰⁵

Sekundární prevencí se zabývají především výchovné instituce, rodiče a psychologické, sociální a zdravotnické organizace. Jejich úkolem je zachytit již v počátečním stádiu poruchu fyzického, psychického nebo sociálního vývoje ohroženého jedince a také zabránit, aby se tato porucha šířila mezi další osoby.

Terciární prevence se snaží zabránit zhoršování stavu, recidivě a eliminovat důsledky sociálně patologických jevů. Tato prevence probíhá již pouze za přítomnosti úzce specializovaných pracovníků.¹⁰⁶

Při tvorbě různých efektivních programů pro primární prevenci je důležitá znalost rizikových a protektivních faktorů. Podle Jessora za rizikové faktory považujeme výzkumem ověřené činitele nebo podmínky, které jsou spojovány s vyšší pravděpodobností výskytu rizikového jednání u jednotlivce. Faktory protektivní neboli ochranné zmírňují dopad a účinky rizikových faktorů. Tak jako přítomnost rizikového faktoru nemusí vždy znamenat rozvoj rizikového chování, obdobně přítomnost ochranného faktoru nemusí vždy jedince ochránit před rizikovým jednáním. Offord a Bennett uvádějí pět úrovní rizikových faktorů. Jedná se o faktory *individuální* (pohlaví, temperament, impulzivita, hostilita a agrese, nízké sebevědomí

¹⁰⁴ Srov. FLEISCHMANN, O. *Prevence sociálně patologických jevů*, s. 38 -39.

¹⁰⁵ Srov. KAJANOVÁ, A. *Sociální patologie - vybrané kapitoly*, s. 77.

¹⁰⁶ Srov. FLEISCHMANN, O. *Prevence sociálně patologických jevů*, s. 38 -39.

a sebehodnocení, traumatické zážitky, poruchy emocionality, úzkostnost nebo deprese), *rodinné* (psychopatologie v rodině, dysfunkční rodina, nedostatečný rodičovský dohled a podpora, nezáměr a nedůsledná výchova ze strany rodičů, chudoba a nezaměstnanost v rodině, souhlasný postoj k užívání drog a konzumace drog ze strany rodičů), *vrstevnické vztahy* (šikana, dysfunkční vztahy s vrstevníky, užívání návykových látek u kamarádů, členství ve skupině s rizikovým chováním nebo naopak vyčlenění z vrstevnické skupiny), *komunita, společenství, sousedské vztahy* (nedostatečná nabídka volnočasových aktivit, špatné sousedské vztahy, snadná dostupnost drog), a *školní faktory* (nekvalitní školní programy, nezdravé školní prostředí).¹⁰⁷

Osobně si myslím, že v případě školních faktorů se na rizikových faktorech může podílet jednak neznalost zacházení s dětmi s poruchami chování ze strany pedagogů, a též obava učitelů z reakce rodičů a vedení školy. Přílišná zatíženost učitelů může způsobit, že rizikové chování svých žáků vůbec nemusí zaznamenat a je odhaleno, až když dojde k závažnému činu.

Fergus a Zimmerman rozlišují obdobné kategorie protektivních faktorů jako u faktorů rizikových. U *individuálních faktorů* se jedná např. o sociální dovednosti, emocionální stabilitu, pozitivní vztah k sobě, svědomitost, odolnost vůči skupinovému tlaku. K *rodinným faktorům* patří podpora a soudržnost rodičů, dostatečný dohled a zdravý životní styl ze strany rodičů, jasně daná pravidla chování a stanovené sankce za jejich nedodržení, důslednost rodičů a emocionální podpora. Ze strany *vrstevnických vztahů* jsou to faktory jako dostatek přátel, vzájemná podpora a členství ve vrstevnické skupině s přiměřenými zájmy a aktivitami. *Školní faktory* zahrnují zdravé školní prostředí, důvěru a dobré vztahy s pedagogy, efektivní primární prevenci, spolupráci rodiny a školy a srozumitelná pravidla. U *komunity a společenství* jde např. o organizace, které podporují pozitivní vývoj mládeže.¹⁰⁸

Myslím si, že je důležité a zároveň mnohem snazší problémům sociální patologie předcházet, než je potom následně řešit. Prevencí těchto jevů se zabývají nejrůznější instituce, jako školy, neziskové organizace věnující se využití volného času dětí, ale svůj podíl zde může mít i sociální politika státu.

¹⁰⁷ Srov. Rizikové a protektivní faktory v primární prevenci. *Klinika adiktologie* [online]. 2014 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4530/Rizikove-a-protektivni-faktory-v-primarni-prevenci>

¹⁰⁸ Srov. tamtéž.

3.2 Sociální deviace a sociální patologie

Sociální deviací nazýváme nejen kriminální jednání, ale i takové chování, které není trestné.¹⁰⁹ Jde o porušení jakékoliv sociální normy, ne jenom takové, jejíž porušení může být právně nebo morálně sankcionováno.¹¹⁰ Ze sociologického hlediska se jedná o odchylky ve smyslu společensky nežádoucího nebo až kriminálního chování.¹¹¹

Kromě negativní deviace rozlišujeme i pozitivní deviaci.¹¹² K té patří dle mého názoru každé jednání, které je přehnané, např. nadměrné zdvořilostní chování, workoholismus, altruismus, striktní dodržování zákonů a pravidel, např. pravidel silničního provozu, nebo přílišná mateřská péče. Přestože je takovéto chování ve své podstatě správné, může se stát, že jednající takto do krajnosti může být společností vyloučen stejně jako ten, kdo vykazuje negativní deviantní jednání. K němu můžeme zařadit např. bezdomovectví, užívání drog, alkoholismus, patologické hráčství, prostituci, kriminalitu, sexuální zneužívání, nefunkční rodinu, sebevražedné jednání, korupci, rasismus atd.

Na otázku, co je příčinou vzniku sociálních deviací, neexistuje jednoznačná odpověď. Dá se říci, že ve většině případů se jedná o více příčin, které se vzájemně ovlivňují a kombinují. Většina autorů se shoduje, že příčinami vzniku jsou endogenní (vnitřní) faktory, které lze dále rozdělit na biologické a psychické, a exogenní (vnější), u nichž rozlišujeme sociální a kulturní faktory.

K biologickým faktorům můžeme zařadit genetické poruchy jako např. chromozomální nebo vrozené metabolické poruchy, poruchy funkce žláz s vnitřní sekrecí, fyziologické poruchy nebo vrozené a vývojové vady. K psychickým faktorům patří poruchy socializace v raném dětství, porucha vztahu k rodičům, citová deprivace u dětí, existenční krize a poruchy osobnosti.

Sociální faktory jsou sociální změny související s anomickými stavy společnosti, urbanizace a technologický pokrok, sociální a politické konflikty, vliv sociální skupiny a subkultury podporující nebo odměňující porušování norem a zákazů. Kulturními faktory nazýváme etnocentrismus, kvůli neznalosti a xenofobii může docházet ke

¹⁰⁹ Srov. BARTLOVÁ, S. *Sociální patologie*, s. 6.

¹¹⁰ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 14.

¹¹¹ Srov. URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*, s. 47.

¹¹² Srov. KAJANOVÁ, A. *Sociální patologie - vybrané kapitoly*, s. 9.

stigmatizaci osob pocházejících z jiné kultury, jež se chovají v souladu s pravidly této kultury.¹¹³

Termín sociální patologie označuje nezdravé, abnormální a obecně nežádoucí společenské jevy. Na rozdíl od sociální deviace hovoříme u sociální patologie vždy jen o negativních jevech, proto oba pojmy odlišujeme.¹¹⁴

Pokud jde o příčiny vzniku sociálních patologií, hovoří se o třech teoretických přístupech, a to biologicko-psychologickém, sociálně-psychologickém a sociologickém. Vlastní příčiny sociální patologie jsou multifaktoriální, takže se jednotlivé příčiny uvedených přístupů vzájemně prolínají.¹¹⁵

K historicky nejstarším patří biologické teorie, které zkoumaly kriminální jednání a zabývaly se též analýzou zločinu. Východiskem této teorie se staly výzkumy v italských věznicích ve druhé polovině devatenáctého století, kdy C. Lombroso porovnával jednotlivé typy zločinců na základě rozboru tvaru jejich lebek. Na základě těchto výzkumů se později pokoušeli E. Kretschmer a W. H. Sheldon rozlišovat jednotlivé somatické typy a zároveň je propojovat s určitými povahovými rysy. Ektomorfní typ je spojován s introverzí, endomorfní se sklony k pohodlí a mezomorfní s agresivitou. Při dalším zkoumání vyšlo najevo, že mezi delikventy se vyskytuje dvojnásobný počet mezomorfních typů, což již nelze přičítat náhodě.¹¹⁶

„Novější teorie tvrdí, že klíčem k vysvětlení násilnického chování se může stát genetika, která poukazuje na souvislost s genetickými abnormitami pohlavních chromosomů.“¹¹⁷

Psychologické teorie zdůvodňují patologické jednání poruchami osobnosti, např. se může jednat o disociální poruchu osobnosti, pro niž je charakteristické uspokojování vlastních potřeb, aniž by dotyčný hleděl na druhé, vykazuje se nezodpovědností a neschopností uznat svou vinu. Často se vyskytuje u vězňů.¹¹⁸

Jako další jsou uváděny psychoanalytické přístupy, které vycházejí z Freudova principu slasti a smrti, tedy dvou základních protichůdných pudů člověka – sexuálního a destrukčního. Jestliže se člověk chová dle své přirozenosti, dostává se do konfliktu se

¹¹³ Srov. URBAN, L. *Sociologie trochu jinak*, s. 157.

¹¹⁴ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 13 – 14.

¹¹⁵ Srov. tamtéž, s. 29.

¹¹⁶ Srov. BARTLOVÁ, S. *Sociální patologie*, s. 16.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 16.

¹¹⁸ Srov. tamtéž, s. 16.

stanovenými normami. Pokud se chová v souladu s těmito normami, je to v rozporu s jeho přirozeností.¹¹⁹

„Společnost tak vlastně vytváří devianty, které posléze za jejich deviace trestá.“¹²⁰

Teorie sociálního učení poukazují na fakt, že neurotický extrovert se vyznačuje nižší schopností sociálního učení. Dle Cloningera a jeho teorie osobnosti závisejí reakce na rysech osobnosti. U devianta nacházíme egocentrismus a lhostejnost k hodnocení a ocenění. Nedokáže odhadnout velikost rizika, zažívá menší strach a vyznačuje se zvýšenou potřebou zážitků.¹²¹

Teorie odlišného kognitivního stylu vychází z předlohy amerických psychologů Walterse a Whita, kteří předložili model osmi primárních kognitivních charakteristik typických pro delikventy a recidivisty: tendenci ospravedlňovat své delikventní chování racionalizací, absenci obav z následků zamýšleného jednání, pocit privilegovanosti, orientaci na moc a ovládání druhých, sentimentalitu a povrchní citové vazby, přehnaný optimismus a sebedůvěru, kognitivní indolenci, tzn. neochotu uvažovat následky svého jednání a diskontinuitu uvažování, a také snadnou ovlivnitelnost jakýmkoli vlivy.¹²²

K základním sociologickým přístupům patří *strukturální a funkcionální teorie deviace*, která má za to, že existují zdravé a nemocné společnosti. Dle E. Durkheima zapříčiňuje tyto choroby tzv. anomie, stav bezzákonnosti, kdy je zločinné jednání považováno za normální stav sociálního života a je přítomno ve všech společnostech i kulturách. Společenské svědomí je oslabené a dané normy nejsou účinné.¹²³

„Absence orientace a frustrace potřeb se projevuje ve zvýšené kriminalitě.“¹²⁴

Bartlová uvádí, že novější teorie anomie vytvořená americkým sociologem R. K. Mertonem považuje anomii za důsledek tlaku určité sociální struktury na sociálního jedince. Předpokládá, že pokud společnost nezajistí jedinci např. šanci na blahobyť, nezbyvá mu nic jiného, než se pokusit o lepší život nelegálně, tzn. kriminálními činy.

¹¹⁹ Srov. KAJANOVÁ, A. *Sociální patologie - vybrané kapitoly*, s. 12 – 14.

¹²⁰ Tamtéž, s. 14.

¹²¹ Srov. tamtéž, s. 14.

¹²² Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 33.

¹²³ Srov. BARTLOVÁ, S. *Sociální patologie*, s. 17.

¹²⁴ Tamtéž s. 17.

Konfliktní teorie deviace vychází z výzkumu W. Chamblisse mezi soudci, policisty, úředníky a lidmi žijícími na okraji společnosti. Jeho výsledkem je zjištění, že kriminální chování se vyskytuje u všech společenských vrstev. Nejvlivnější je moc ve formě peněz a osobního vlivu, která rozhoduje, kdo bude za své činy uvězněn.¹²⁵

*„Konflikt mezi mocnými a slabými působí nejen na vzrůst deviace, ale vyvolává i příslušnou represivní kontrolu.“*¹²⁶

Další sociologickou teorií jsou *teorie interpretativního studia*, kam patří subkulturní teorie, jež se mohou nazývat také teorie kulturního přenosu, teorie diferenciální asociace nebo teorie sociálního učení. Jejich podstatou je podle E. H. Sutherlanda fakt, že ve společnosti skládající se z mnoha kultur a subkultur páchají jedinci kriminální činy ne proto, že jsou patologičtí nebo nedostatečně adaptabilní, ale z důvodu, že přebírají kriminální normy těch skupin, jejichž jsou členy, např. ve vrstevnických partách.¹²⁷

Etiketizační neboli nálepkovací teorie (labellingtheory) se objevila před druhou světovou válkou. Jedná se o to, že příslušníci moci ve společnosti přidělí člověku, jenž většinou pochází z okraje společnosti, po spáchání přestupku nálepkou devianta – jedná se o tzv. primární deviaci. Tento člověk je stigmatizován a může se díky etiketě, kterou dostal, sám vnímat jako deviantní (sekundární deviace).¹²⁸

3.3 Agresivita

Agresivní chování se dle mých zjištění vyskytuje ve všech vyloučených lokalitách regionu Č. Krumlov. V Č. Krumlově již kapacita Městské policie hlavně v letních měsících nestačí, proto došlo v roce 2016 k posílení bezpečnostní agenturou. Jedná se např. o problematiku aktivního žebření a obtěžování, často agresivního, v zónách parkovacích ploch, městského parku i dalších míst, ze strany lidí na okraji společnosti.¹²⁹ V rámci Probační a mediační služby jsem měla možnost podílet se na mediaci několika případů z Č. Krumlova i z Větřní, kdy pachatel agresivního jednání,

¹²⁵ Srov. tamtéž, s. 18.

¹²⁶ Tamtéž, s. 17.

¹²⁷ Srov. tamtéž, s. 18.

¹²⁸ Srov. KAJANOVÁ, A. *Sociální patologie - vybrané kapitoly*, s. 14.

¹²⁹ Srov. Český Krumlov najímá posilu pro bezpečnost ve městě. *Český Krumlov - oficiální informační systém* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: http://obcan.ckrumlov.info/docs/cz/20160721_Bezpecnost_ve_meste.xml

někdy i oběť, pocházejí z oblastí sociálního vyloučení. Jde zde převážně o přečiny ublížení na zdraví, příp. výtržnictví.

Ve Větrní došlo dle nejaktuálnější analýzy k nárůstu přestupků proti občanskému soužití, a to zejména v násilné trestné činnosti, pravděpodobně vlivem narůstající agresivity mezi občany.¹³⁰ Bezprecedentní případ agresivity rodičů romského žáka vůči jeho učiteli přímo ve škole před zraky dětí se udál v místní škole v roce 2013. Nešťastnou srážku žáka s učitelem na chodbě školy tento chlapec zřejmě doma interpretoval tak, že ho učitel fyzicky napadl a vše skončilo pomstou žákových rodičů a učitelovým otřesem mozku. Toto však není první případ agrese ze strany romských rodičů vůči zdejšími učiteli, v minulosti došlo k hádce a vulgárním a rasistickým urážkám ze strany matky jednoho z žáků.¹³¹

Jednou z forem agresivity je šikana, se kterou se setkávám ve svém zaměstnání. Jsou jí vystaveni hlavně lidé pocházející z vyloučených lokalit, odlišného vnějšího vzhledu, romsky znějícího jména apod. Bohužel ve většině případů tito lidé na šikanu ze strany pracovníků majoritní skupiny neupozorňují a raději sami ukončí pracovní poměr. O problému se mi často zmíní až při vyřizování výstupních formalit.

Agresivní chování můžeme definovat jako porušení sociálních norem, které omezuje práva a narušuje integritu živých bytostí. Jedná se o symbolické nebo i reálné omezování, poškozování a ničení. Sklon k takovému jednání se nazývá agresivita. Agresi se potom nazývá projev takového chování. Člověk má k agresivnímu jednání přirozené sklony, avšak nejsou u každého stejné.¹³²

Podle Fischera a Škody rozlišujeme u agresivity několik druhů:

Zlostná agresivita, u níž se jedná o reaktivní formu agresivního jednání, jímž se může vyjadřovat nevole. Jde o afekt s malým rizikem nebezpečnosti, avšak v případě odplaty již může jít o chování, které je pro společnost nebezpečné. Vnitřní uspokojení přináší např. úmyslné způsobování bolesti, nebo různé projevy nenávisti.

Instrumentální agresivitou se člověk snaží dosáhnout svého cíle. U reaktivního agresivního chování se nemusí vždy jednat o sociálně patologický jev, člověk se může

¹³⁰ Srov. MĚSTO VĚTRNÍ. *Plán prevence kriminality Větrní aktualizovaný pro 2015-2017* [online]. Větrní, 2015, [cit. 2018-02-25]. Dostupné z:

http://www.mestovetрни.cz/dokumenty_download.php?id=172

¹³¹ Srov. Žákův otec zbil učitele přímo ve škole. Před očima policisty. *IDNES.cz – s námi víte víc* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/napadeni-ve-skole-0zc-/krimi.aspx?c=A130426_152505_budejovice-zpravy_khr

¹³² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 757.

snažit odvrátit hrozící nebezpečí nebo škody a ochránit sebe a ostatní. Pokud se jedná o aktivní jednání s cílem uspokojit své potřeby, bývá hodnoceno negativně.

Spontánní agresivitou rozumíme takové jednání, při kterém způsobení bolesti přináší uspokojení potřeb i uspokojení v oblasti emocí. Někdy tyto potřeby mohou být patologické – např. sadismus.¹³³

Příčiny, které vedou k agresivnímu jednání, mají buď vrozený (biologický) nebo získaný (sociální) charakter. Vrozené příčiny mohou dle výzkumů souviset s vysokou hladinou testosteronu u mužů, se změnou ve struktuře nebo funkci centrální nervové soustavy nebo s poruchami psychického vývoje a hyperkinetickými poruchami (syndrom ADHD). Sklony k agresivnímu jednání však mohou být způsobeny také vlivem různých sociálních faktorů, a to hlavně sociálním učením. Na agresivním chování se podílí rodina, vrstevnické skupiny, média i různé ideologie. Tendence k agresivitě jsou zvyšovány nebo snižovány řadou nejrozličnějších biologických, psychických i sociálních faktorů.¹³⁴

Jak uvádí Kohoutek, teorii agrese zkoumal rakouský zoolog K. Lorenz, který aplikoval poznatky o agresivitě mezi zvířaty do lidské společnosti. Podle jeho výzkumů je lidská agresivita vrozeným pudem a je zahrnuta do animální složky lidské přirozenosti. Tento pud je posilován hromadící se energií v nervových centrech a nedojde-li k uvolnění vnějšími podněty, dochází k samovolnému uvolnění. Jak dále píše Kohoutek, byla u lidí zjištěna souvislost mezi mírou agresivního chování a hladinou testosteronu v krvi, což by mohlo vysvětlovat obecně známý vyšší výskyt agresivity u mužů. Naopak teorie sociálního učení odmítá agresi jako vrozenou a považuje agresi za sociálně naučené chování, které se bude vyskytovat tím častěji, čím více bude posilováno.¹³⁵

„Podle této teorie je následkem frustrace nepříjemná, předem nedeterminovaná, emoce. Odpověď na tuto emoci může být agrese, ale i nějaké jiné chování (např. depresivní nálada). Frustrace bude vyvolávat agresi u jedinců, kteří se naučili, že agrese je nejúspěšnější odpověď na frustrující chování.“¹³⁶

¹³³ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 47 -48.

¹³⁴ Srov. tamtéž, s. 50 – 52.

¹³⁵ Srov. Agrese a šikana. *Psychologie v teorii a praxi* [online]. 2012 [cit. 2017-12-18]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1206/teorie-agrese>

¹³⁶ Tamtéž

Podle E. Fromma můžeme agresi rozdělit na benigní, která je oprávněná, obranná, je to reakce na ohrožení životních zájmů a hodnot, a maligní, spočívající v nepřiměřenosti, destrukci a zlu. Oba druhy mohou být vyvolány stresem, frustrací, strachem, úzkostí, alkoholem i jinou osobou.¹³⁷

Podle Fischera a Škody je účinnost opatření v rámci agresivního chování různá, lepších výsledků bývá dosahováno spíše v souvislosti s prevencí než s působením na jeho důsledky. Jako preventivní opatření se využívá *ovlivňování veřejnosti*, protože právě společnost určuje míru tolerance k agresivnímu jednání. Zde je důležitý postoj veřejnosti, médií i odpovědnost těch, kteří jsou považováni za autority, aby svým chováním byli pro ostatní příkladem. Pomocí *psychoterapie* lze působit preventivně na možné projevy agresivity. Jako účinná se jeví kognitivně behaviorální terapie, jejímž úkolem je rozpoznat chybné způsoby chování a myšlení, a pomocí individuálního nebo skupinového výcviku jim porozumět, odnaučit se je a naučit se tyto situace řešit jiným způsobem. U poruch osobnosti nebo psychických poruch, u nichž může dojít k agresivitě, je nutno přistoupit k redukci těchto tendencí a řešit je *farmakologickou léčbou*.¹³⁸

Jak jsem již zmínila výše, vyskytují se v dnešní společnosti závažné činy s rostoucí brutalitou. Tyto situace jsou spojeny se strachem, zoufalstvím, ztrátou lidské důstojnosti i utrpením. Někdy dochází dokonce k usmrcení napadených. Ti, kteří útoky přežijí, se potýkají s fyzickými a hlavně psychickými následky v různě dlouhém časovém horizontu. Ke krátkodobějším řadíme pocity viny a méněcennosti, úzkost, poruchy nálady, depersonalizaci, derealizaci, a k dlouhodobějším patří posttraumatická stresová porucha, regrese a problémy v partnerském životě a zaměstnání.¹³⁹

U agresivního jednání rozlišujeme, zda se jedná o převažující složku emotivní nebo kognitivní. Je rozdílné, je-li agrese motivována afektivně nebo pomocí rozumově orientovaného chladného násilí. Afektivní agresí se označuje násilí vznikající jako důsledek určité emoce, negativního afektu a následné silné tenze. K typickým emocím patří vztek a hněv, jež jsou spojovány s hostilitou – nepřátelským vztahem k oběti násilí. Agresivní chování je též spojováno s pocity frustrace a zvýšenou úzkostí a strachem, jež bývá důsledkem obranné reakce. Kognitivní hodnocení, které vychází

¹³⁷ Srov. tamtéž.

¹³⁸ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 57 - 58.

¹³⁹ Srov. SVOBODA, M., ČEŠKOVÁ, E., KUČEROVÁ, H. *Psychopatologie a psychiatrie: pro psychology a speciální pedagogy*, s. 285.

z konkrétní situace, úzce souvisí s posouzením příčiny nebo vyhodnocením možných následků. Agresivní lidé mají sklon uvažovat určitým způsobem, např. vidí projevy lidí ve vztahu ke své osobě jako ohrožující a negativní. Snaha vyhledat v zátěžové situaci viníka spolu s jeho potrestáním představuje obranný mechanismus. Může se stát, že nepřítel není konkrétní osobou a agresor pak dosahuje uspokojení na základě zjednodušení – hledá si zástupného viníka. S tímto principem se setkáváme u individuálního domácího násilí i u skupinového jednání, jako je např. rasismus a nacionalismus. Pokud člověk strádá vlivem neuspokojení svých potřeb, je agrese jedním ze způsobů, jak tohoto uspokojení dosáhnout. O agresivitě můžeme uvažovat také ve vztahu k některým psychickým potřebám člověka. V případě *potřeby stimulace* nastává problém, pokud je pocit bezpečí ohrožen nadměrnou sociální stimulací.¹⁴⁰

„Je známo, že se postupně zvyšuje sklon reagovat agresivně mezi členy malé izolované skupiny, zejména tehdy, jestliže ji není možné opustit.“¹⁴¹

Jedná-li se o *potřebu orientace*, může se zátěžovou stát jakákoli neznámá situace, které člověk nerozumí. U *potřeby citové jistoty a bezpečí* je možno pozorovat v případě absence blízkých lidí úzkost a pocit ohrožení, následovaný agresivitou mnohdy ke všem. Častý výskyt tohoto postoje bývá u těch, kteří mají zkušenost s citovou deprivací a neprožili žádný pozitivní vztah. Typický je nedostatek empatie, lhostejnost k ostatním lidem, a také lhostejnost k sobě samému. Pokud je bezpečí člověka ohroženo, následuje agrese použitá v obraně. Není-li člověk oceňován nebo citově akceptován, může docházet s ohledem na *potřebu seberealizace a sebepotvrzení* k agresi jako ke kompenzaci neboli jako ke zdroji náhradního uspokojení této potřeby.¹⁴²

Šikana je jednou z variant agresivního chování. Jedná se o celospolečenský problém týkající se všech věkových i sociálních skupin. Specifické formy šikany se vyskytují v zaměstnání ve formě mobbingu nebo bossingu. Se šikanováním se můžeme setkat ve školním prostředí, armádě, vězení, ale i v rodině, kde mohou být šikanováni její neoblíbení členové, kteří se nemohou bránit – děti nebo senioři.

¹⁴⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 764 - 766.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 766.

¹⁴² Srov. tamtéž, s. 766 – 768.

„Jedná se o zlomyslné obtěžování, pronásledování, týrání a napadání, které může mít bezpočet forem a podob. Jde o opakované ubližování, které je uskutečňováno bez ohledu na věk, pohlaví nebo povolání.“¹⁴³

Mluvíme-li o šikaně, musí takovéto chování naplňovat určité základní podmínky. Vždy se zde jedná o *převahu síly nad obětí*, která nemusí být pouze ve formě fyzické síly, ale i síly psychické, kdy je šikanovaná osoba vystavována psychické zátěži ve formě nadávek, urážek nebo posměchu. Setkáváme se také s převahou mentální nebo mocenské síly, kdy intelektově zdatnější jedinec týrá slabšího nebo mocnější trápí méně mocného. K dalším znakům patří *vnímání útoku obětí jako nepříjemným a krátkodobost i dlouhodobost útoku*.¹⁴⁴

Šikanu lze charakterizovat jako poruchu skupinové dynamiky. Rozlišujeme pět vývojových stupňů šikanování. Prvním stádiem je tzv. *ostrakismus*, což je začínající, mírná a hlavně psychická forma násilí. Vyčleňovaný jedinec se ve skupině necítí dobře, ostatní se s ním nebaví, pomlouvají ho a intrikují proti němu. Druhé stádium je *fyzická agrese a přitvrzení*. Na ostrakizovaných jedincích si ostatní vybíjejí své nepříjemné pocity a začíná se objevovat počínající, zatím drobná fyzická agrese a manipulace. Třetí stádium je charakterizováno *vytvořením jádra*, což je skupina agresorů, kteří začínají již systematicky spolupracovat. Toto je pro šikanu klíčový moment a jejími oběťmi se nejdříve stávají dříve ostrakizovaní jedinci. Ve čtvrtém stádiu *většina přijímá normy agresorů*. Probíhá neformální tlak ke konformitě, kterému se dokáže vzepřít jen málokdo. I jinak spořádaní jedinci se začnou aktivně účastnit týrání ostatních a pociťují přitom uspokojení. Pátým stádiem již šikana dosahuje svého vrcholu a nastává *totalita neboli dokonalá šikana*. Agresi jako normu přijímají všichni členové skupiny. Šikanování se stává skupinovým programem. Lidé jsou rozděleni na dvě sorty, kdy jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.¹⁴⁵

Mezi důsledky šikany, která je považována za silný sociální stres, patří ohrožení psychického i somatického zdraví obětí. Objevují se také symptomy posttraumatické stresové poruchy, jež je charakterizována sklony k úzkosti a depresivním stavům, akcentací obranného postoje a senzitivní vztahovačností. K somatickým obtížím řadíme poruchy spánku, sníženou imunitu, větší sklon k prožívání bolesti a celkovou nepohodu.

¹⁴³ VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*, s. 103.

¹⁴⁴ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*, 2009, s. 110 - 112.

¹⁴⁵ Agrese a šikana - Stádia šikanování. *Pražské centrum primární prevence* [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/index.php/agrese-a-sikana?start=5>

U některých šikanovaných obětí může dojít k suicidálnímu jednání. K dlouhodobým důsledkům šikany patří i možnost zafixování zkušenosti s nepotrestanou šikanou u všech jejích účastníků (u agresora, oběti i pasivních přihlížejících). Šikana poškozují sociální vztahy, postoje k normám i hierarchii rolí. Umožňují ji ti, kdo o ní vědí a neodmítají takovéto jednání.¹⁴⁶

Mobbing je jednou z forem šikany, která probíhá na pracovišti mezi zaměstnanci na stejné úrovni pracovního zařazení. Myslím si, že většina zaměstnanců se s ním setkala. Jedná se vlastně o psychický teror a jde v něm o znepríjemňování života na pracovišti např. šířením pomluv, zesměšňováním, izolací, zatajováním informací nebo neustálou kritikou. Mobbingu jsou vystavováni zaměstnanci s odlišnostmi jak v pozitivním, tak negativním směru. S tímto jednáním se často v zaměstnání setkávají ze strany svých kolegů i zaměstnanci žijící v sociálním vyloučení.

Obdobnou šikanou je i *bossing*, jen s tím rozdílem, že se jedná o týrán podřízených ze strany nadřízeného. Šikanovaný dostává od nadřízeného nesplnitelné úkoly a po jejich nezvládnutí je před ostatními kolegy kriticky hodnocen a ponižován. Někdy může takovéto chování hraničit i se sexuálním obtěžováním.

Jak uvádí M. – F. Hirigoyen, hlavním důsledkem psychického týrán bývá stres.

*„Oběť přijímá své podřízení a podrobení za cenu velikého vnitřního napětí. Toto napětí způsobuje stres.“*¹⁴⁷

Organismus oběti se vlivem stresu dostává do stavu pohotovosti a reaguje produkcí hormonálních látek, útlumem svého vlastního imunitního systému a modifikací neurotransmiterů. U krátkodobého stresu je tak člověk schopen se přizpůsobit, jestliže ale překročí psychické týrán svou mez, aktivace pokračuje a organismus udržuje zvýšenou hladinu adaptačních hormonů. Důsledkem jsou různé poruchy, které mohou přecházet v chronické choroby.¹⁴⁸ Při dlouhodobější psychické zátěži již nemůže proces adaptace pokračovat, nastává dekompenzace. Dostavuje se generalizovaná úzkost, depresivní stavy, vyčerpanost, myšlenky na sebevraždu nebo přechod k násilným činům. Dalším následkem dlouhodobého traumatu je disociace neboli rozpojení osobnosti. Je to vlastně obranný mechanismus proti strachu, bolesti a bezmoci, které člověk nemůže zvládnout. Je zasaženo vědomí, paměť, identita a vnímání okolí. Někdy

¹⁴⁶ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 801 - 802.

¹⁴⁷ HIRIGOYEN, M. -F. *Psychické násilí v rodině a zaměstnání*, s. 171.

¹⁴⁸ Srov. tamtéž, s. 171.

se také stává, že týraný člověk spáchá sebevraždu, protože nevidí jiné východisko, jak se agresora zbavit.¹⁴⁹

K problémům spojovaných s mobbingem patří celková nevolnost (poruchy spánku, bolesti hlavy, migréna, apatie), poruchy duševní rovnováhy (pocity nejistoty vedoucí až ke ztrátě sebehodnocení, poruchy koncentrace a paměti, deprese), všeobecné stavy úzkosti (zoufalství, obava ze ztráty postavení, sebevražedné myšlenky nebo dokonce sebevražda), projevy závislosti (zvýšené pití kávy, gamblerství, nadužívání léků a alkoholu, anorexie, bulimie).¹⁵⁰

Podle mého názoru představuje mobbing souhrn psychických i somatických problémů. Jeho následky si oběti přenášejí i mimo oblast svého zaměstnání do osobních, rodinných i partnerských vztahů. Proti šikaně na pracovišti je jen velmi těžká obrana, protože se těžko prokazuje. Podá-li zaměstnanec stížnost k vedení společnosti nebo příslušnému inspektorátu práce, většinou chybí důkazy o takovémto jednání a jen málokterý kolega je mu ochoten šikanu dosvědčit. Je také těžké rozpoznat hranici, kdy už jednoznačně jde o šikanování. Myslím si, že vhodná prevence a včasné rozpoznání, že k takovéto agresii na pracovišti dochází, je úkolem pro personalisty. Měli by organizovat pravidelné zaměstnanecké pohovory, příp. umožnit zaměstnancům anonymní dotazování a se získanými informacemi dále pracovat. Řešením také může být etický kodex nebo interní předpis, v němž zaměstnavatel uvádí základní etické principy, zásady, hodnoty a pravidla chování na pracovišti. Uvedená opatření mohou situaci v zaměstnání uklidnit a pomoci k vytvoření přátelské atmosféry.

3.4 Závislosti

Se závislostním chováním se v současné společnosti setkáváme denně. Je řada oblastí, na nichž je dnešní člověk závislý. Jedná se např. o oblast alkoholu, drog, tabákových výrobků, hracích automatů, sexuálního chování, pracovních činností, sociálních sítí nebo jídla. V následujících kapitolách se soustředím na problém vybraných závislostí, které jsou dle Agentury pro sociální začleňování nejvíce spojovány s výskytem v sociálně vyloučených lokalitách. Jedná se o závislost na

¹⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 176 – 179.

¹⁵⁰ Srov. KRATZ, H.- J. *Mobbing. Jak ho rozpoznat a jak mu čelit*, s. 35.

alkoholu, tabákových výrobcích, kanabinoidech a patologické hráčství.¹⁵¹ Výše uvedené závislostní chování se podle mých osobních zkušeností vyskytuje ve všech vyloučených lokalitách českokrumlovského regionu.

Na základě zveřejnění skladby léčených pacientů Psychiatrické léčebny Červený Dvůr lze konstatovat, že se v posledních letech značně zvýšil podíl závislých na nealkoholových drogách (54 %), když podíl závislých na alkoholu činil 41 % a u závislých na gamblingu se jedná o podíl 5 %. V roce 1994 se zde léčili téměř výhradně pouze závislí na alkoholu.¹⁵²

Tento trend, kdy jsou lidé závislí nejen na alkoholu, ale stále více i na nealkoholových drogách, je znát i v oblasti sociálního vyloučení Českokrumlovsko, kdy se distribuce a užívání drog i alkoholu na veřejnosti objevuje ve Větrní v sociálně vyloučených lokalitách i na dalších rizikových místech obce (park, okolí školy).¹⁵³ Obdobná je situace i v jiných místech sociální exkluze, kdy jako příklad mohu uvést případ pěstírny marihuany a její další distribuci z vyloučené lokality Práčov u Přídolí. Pokud jde o problematiku patologického hráčství, týká se hlavně lokality ve Větrní, kde se však obci podařilo situaci výrazně zlepšit schválením vyhlášky, která od roku 2013 zakazuje provoz heren, i tak ale dochází v menší míře k jejich nelegálnímu provozování.¹⁵⁴ V ostatních oblastech regionu není gamblerství palčivým problémem, sama jsem se s ním také v oblastech svého působení nesetkala.

Protože problém závislostí na návykových látkách je komplexní, individuální a neustále se vyvíjí v průběhu času, není snadné tento termín jednoznačně definovat. Podle současné klasifikace nemocí (10. revize MKN) je syndrom závislosti definován takto:

„Soubor behaviorálních, kognitivních a fyziologických stavů, který se vyvíjí po opakovaném užití substance a který typicky zahrnuje silné přání užít drogu, porušené ovládnutí při jejím užívání, přetrvávající užívání této drogy i přes škodlivé následky,

¹⁵¹ Srov. SOCIÁLNĚ PATOLOGICKÉ JEVI VE VYLOUČENÝCH LOKALITÁCH. Agentura pro sociální začleňování [online]. [cit. 2018-02-17]. Dostupné z: http://www.socialni-zaclenovani.cz/07%20-%20Bezpecnost%20a%20kriminalita/07_04.pdf

¹⁵² Srov. Informace. Červený Dvůr - tradice a kvalita v léčbě závislostí [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://cervenydvur.cz/wp-content/uploads/Informace.pdf>

¹⁵³ Srov. MĚSTO VĚTRNÍ. Plán prevence kriminality Větrní aktualizovaný pro 2015-2017 [online]. Větrní, 2015, [cit. 2018-02-25]. Dostupné z:

http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=172

¹⁵⁴ Srov. tamtéž.

*priorita v užívání drogy před ostatními aktivitami a závazky, zvýšená tolerance pro drogu a někdy somatický odvykací stav.*¹⁵⁵

Okolnosti podílející se na vzniku a rozvoji závislostí jsou dle Urbana rozděleny do čtyř skupin:

Faktory psychologické – struktura osobnosti, její odolnost, strategie k dosahování libých cílů, strategie zvládnání stresu atd.

Faktory farmakologické – chemické vlastnosti drogy, zejména její libostní potenciál a další psychoaktivní efekty drogy

Faktory environmentální – prostředí, zejména rodinné prostředí a výchova, ale i přátelé, kolegové

Faktory precipitující – podnět, tedy významná životní událost (úmrtí blízké osoby, rozvod, ztráta zaměstnání, změna zdraví), která sice většinou závislost nezpůsobí, ale učiní ji zjevnou či její rozvoj urychlí (lidé často tento podnět zaměňují za příčinu a svou závislost tímto podnětem odůvodňují (např. „piji, protože mne opustila partnerka“).

Riziko rozvoje závislostního chování je u každého člověka, který účinky drogy vyzkouší. Po prvním experimentu ještě nehovoříme o závislosti, avšak efekt může být tak příjemný, že jedinec v užívání pokračuje. Vývoj závislosti rozdělujeme do čtyř stádií:

Období bezproblémového užívání, kdy po prvním užití drogy ji člověk dále nepravidelně užívá, nemá problémy a působení drogy mu pomáhá odstranit určité překážky (např. nesmělému člověku naroste sebevědomí)

Období utváření stereotypů, v němž postupně dochází k pravidelnému užívání drog, které je spojováno s určitými lidmi, místem nebo situacemi (např. s tímhle člověkem se vždy v pátek jdu napít, nebo když mě bolí hlava, kouřím marihuanu)

V **období vytvořených stereotypů** jsou pravidla užívání již vytvořena, a pokud nedojde ve stereotypní situaci k užití drogy, cítí se člověk rozladěn a v nepohodlí.

Posledním stádiem je **závislost**, pro niž je typická snaha o udržení drogy v těle a snaha o její co nejefektivnější získání. Člověk postupně opouští všechno, co s drogou nesouvisí. Takovéto chování pak směřuje k celkovému sociálnímu, hodnotovému, zdravotnímu i osobnostnímu krachu.

¹⁵⁵ PORUCHY DUŠEVNÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ (F00-F99). *MKN-10* [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F10-F19.html>

Celý proces závislosti může směřovat buď do zhroucení tělesného zdraví a ke smrti, do zhroucení duševního zdraví a např. k demenci, nebo je tento proces přerušen úspěšnou terapií a abstinencí.¹⁵⁶

Závislost na alkoholu

Za nejčastěji u nás užívanou psychoaktivní látku je považován alkohol. Jedná se o návykovou látku, ke které je naše společnost tolerantní a její dostupnost je snadná. Konzumace alkoholu provází většinu společenských událostí, a pokud jej někdo odmítá, vzbuzuje negativní pozornost svého okolí.

Heller rozlišuje abúzus alkoholu jako symptomatický, pro nějž je charakteristická konzumace o samotě, vede ke změně nálady, doba vývoje závislosti trvá několik let a je typický pro ženy. Systematický abúzus vzniká na společensko - sociálním základě, je založen na stereotypním pití alkoholu s rozvíjejícím se pijáckým chováním. Je obvyklý u mužů. Obě formy se v praxi kombinují. Méně častou formou je juvenilní etylismus, který začíná v dětství a do stádia závislosti se formuje kolem třicátého roku konzumenta. Jeho výskyt není častý a souvisí s etnickými faktory. Rizikovými skupinami jsou děti a mladiství, kteří přebírají nezdravý životní styl rodičů spojený s konzumací alkoholu jako svůj vzor a snaží se je napodobovat. To pak vede k závažným následkům ve vývoji osobnosti dítěte. Velice nebezpečné je také pití alkoholu v těhotenství, kdy se může u novorozence projevit fetální alkoholový syndrom (FAS), což je stav duševní zaostalosti spojený např. s vadami vnitřních orgánů. Může také nastat akutní intoxikace alkoholem.¹⁵⁷

Důsledky nadměrné konzumace a závislosti na alkoholu mohou být pro člověka po zdravotní, psychické i sociální stránce devastující. Tuto problematiku v oblasti psychických důsledků budu nyní blíže specifikovat.

Co se týká psychologické dimenze alkoholismu, objevují se poruchy nálad, deprese, úzkost, hostilita, sebelítost, přecitlivělost, nízká frustrační tolerance, podrážděnost, zlost, necitlivost vůči druhým, agresivita, nenávisť, impulzivita, nedostatek sebeúcty, nízké sebehodnocení, problém s vlastní identitou a sebeporozuměním. Velké škody působí alkoholismus v rodině ve vztahu k dětem. Alkoholici zanedbávají jejich výchovu, hádky rodičů vyvolávají u dětí různé psychické

¹⁵⁶ Srov. DVOŘÁČEK, J. Vznik a vývoj závislosti. In: Autorský kolektiv Červeného Dvora: *Červenodvorské studijní texty*, s. 17 – 21.

¹⁵⁷ Srov. MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*, s. 20 - 21.

poruchy, které mohou přetrvávat do dospělosti a vytvářet z nich konfliktní osoby. Dítě vidí ve svém rodiči přirozenou autoritu bez negativních vlastností a při sporech rodičů se dostává do konfliktní situace. Ztrácí jistotu, neví, na kterou stranu se postavit – zda k matce, nebo k otci. Děti alkoholiků trpí po stránce duševní, materiální, citové, výchovné i společenské.¹⁵⁸

„Děti bývají psychicky labilní, ustrašené, což jim ve školních letech může způsobovat různé problémy a později být překážkou ve společenském uplatnění. Tato narušení se nejčastěji manifestují v podobě nervozity, agresivity, citové lability a nezralosti, výkyvné sebevědomí, komplexu méněcennosti, snadné ovlivnitelnosti, vzdorovitosti, odmítání, často i se sklony k delikvenci.“¹⁵⁹

U alkoholika dochází k zásadní změně psychiky. Jeho osobnost degraduje, mívá sklony k agresivitě, vytrácí se společenská a časem se z něj stává citově oploštělá a konfliktní osoba. V rámci přeměny povahových rysů má častější deprese a úzkostné stavy, stává se samotářským, aby ostatní neviděli jeho pití, dostavuje se verbální agresivita, která dříve nebyla, paranoidní stavy spojené s obviňováním druhých. Dále se vyskytuje duševní unavenost, nezáměr o okolí, apatie, snížená vůle k čemukoliv, ztráta společenského taktu, citová labilita, nespolehlivost a egoismus. Obecně se dá říci, že závislý na alkoholu má problém řešit většinu situací, které v minulosti bez potíží zvládal, současně se zhoršuje jeho úsudek. V rámci zhoršení mentálních schopností má alkoholik problém při učení se čemukoliv novému.¹⁶⁰

Závislost na tabáku

O škodlivosti tabákových výrobků již dnes není pochyb, přesto však patří k velmi rozšířeným závislostem, a to napříč celou společností. Ze statistiky z roku 2011

¹⁵⁸ Srov. Alkohol jako patologický jev v psychosociálním kontextu. *Zdravotnictví a medicína* [online]. ©2017, 2012-11-16 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: <https://zdravi.euro.cz/clanek/sestra/alkohol-jako-patologicky-jev-v-psychosocialnim-kontextu-467706>

¹⁵⁹ Tamtéž

¹⁶⁰ Psychické změny u alkoholika, osoby závislé na alkoholu. *Alkoholik.cz* [online]. ©2003-2017 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/psychicke_zmeny_u_alkoholika_osoby_zavisle_na_alkoholu.html

vyplývá, že aktivně u nás kouří 2 800 tisíc lidí, z toho 250 tisíc představují děti a mládež do osmnácti let. Každé páté úmrtí v ČR je ovlivněno nemocemi z kouření cigaret.¹⁶¹

Nejvýznamnějším problémem u kuřáků je psychická závislost na tabáku. Kouření se stává společenským rituálem, součástí relaxace např. při přestávkách v práci, u kávy, po obědě atd. Protože se tyto události neustále opakují, stává se nakonec cigareta nepostradatelnou součástí těchto rituálů, pokud ji člověk nemá, „neví, co s rukama“. Pokud se chce jedinec zbavit psychické závislosti na cigaretách, musí změnit své denní stereotypy.

Tabákové výrobky mají vliv na deprese a nálady kuřáka. Fyzickou závislost způsobuje chemická látka nikotin, která je velice návyková a již 10 sekund po vdechnutí se dostává do mozku, kde přináší pocity odměny, štěstí nebo požitku. Výzkumy prokázaly, že intravenózní aplikace nikotinu vyvolává pocit euforie. Pokud si kuřák nemůže dopřát cigaretu, nejsou stimulovány mozkové receptory nikotinem a přicházejí abstinenční příznaky, rozladění a špatná nálada.¹⁶²

V porovnání s užíváním alkoholu je mezi školní mládeží kouření ještě častějším jevem. Dle Hellera souvisí kuřáctví s prospěchem, čím je horší, tím častěji se kouří. Typickým dětským silným kuřákem je chlapec z nejvyšších ročníků ZŠ s podprůměrným prospěchem.¹⁶³ Kouření tabákových výrobků je častým problémem např. u žáků ZŠ Větrní, které budu podrobněji zmiňovat v kapitole o sociálně patologických jevech spojených s rodinou.

Závislost na kanabinoidech

Do skupiny závislosti na kanabinoidech patří marihuana a hašiš. Dá se říci, že to jsou nejvíce užívané nezákonné drogy na světě. Nejobvyklejší formou konzumace je kouření, tedy inhalace zplodin kouřením. Účinek se projevuje po 15 – 30 minutách a trvá 2- 6 hodin. Stopy drogy je možné nalézt v moči ještě 3 dny po vykouření jediné cigarety. Po užití pociťuje člověk stav euforie a větší sebedůvěry, psychické uvolnění, zpomaluje se vnímání času, uvádí se snížená citlivost k bolesti a zvýšená chuť k jídlu.

¹⁶¹ Srov. Statistiku týkající se kouření cigaret. *Kuřáková plíce* [online]. 2012 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/zajimavosti-a-statistiky/statistiky-tykajici-se-koureni/10-statistiky-tykajici-se-koureni-cigaret.html

¹⁶² Srov. Závislost na nikotinu a kouření - informace, princip vzniku závislosti. *Kuřáková plíce* [online]. 2012 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/odvykani/priznaky-zavislosti-na-nikotinu-tabaku/108-zavislost-na-nikotinu-a-koureni-informace-princip-vzniku-zavislosti.html

¹⁶³ Srov. MŮHLPACHR, P. *Sociální patologie*, s. 23.

Některé výzkumy přikládají marihuaně také léčebný účinek.¹⁶⁴ Biologická závislost na kanabinoidech nevzniká, jedná se čistě o závislost psychickou.¹⁶⁵

Při dlouhodobém užívání kanabinoidů se mohou projevit poruchy kognitivních funkcí - zhoršení krátkodobé paměti a koncentrace pozornosti. Objevují se depresivní propady nálady. Pacienti, kteří vyhledávají léčbu závislosti na kanabisu, jsou nejčastěji dlouhodobými pravidelnými uživateli (průměrně 10 let a více) s řadou psychosociálních problémů. Nejčastěji zmiňovanými problémy jsou pocity viny z toho, že užívají drogu, neschopnost přestat ji užívat, odkládání řešení věcí, snížená produktivita, nízká sebedůvěra, interpersonální a rodinné problémy, problémy s pamětí či finanční problémy.¹⁶⁶

Patologické hráčství – gambling

Patologické hráčství řadíme do skupiny behaviorálních závislostí. Tito lidé vykazují známky závislostního chování, avšak neužívají žádné z výše uvedených látek, jsou závislí na procesech.

„Dochází ke změně v prožívání člověka na základě příjemného prožitku, který souvisí s určitou činností. Postupně se vyvíjí neodolatelná touha po opakování chování, které směřuje k danému příjemnému prožitku. Člověk se přestává ovládat a pokračuje v závislostním chování i přesto, že postupně narůstají nepříjemné následky.“¹⁶⁷

Patologické hráčství je dle MKN 10. revize zařazeno k návykovým a impulsivním poruchám. Nejčastější výskyt je mezi muži a začíná se projevovat v adolescenci a mladé dospělosti. Pro patologické hráčství jsou typické tři základní znaky: *hráč není schopen za žádných okolností odolat hře*, dává do hry stále větší částky peněz, a čím víc prohrává, tím větší je u něj touha hrát. Pokud by přestal hrát, pociťoval by nepříjemné pocity, neklid a podrážděnost, což lze charakterizovat jako psychické abstinenční příznaky. Druhým znakem je přítomnost *vnitřního napětí*, které se sníží pouze hrou. Závislý není schopen myslet na nic jiného než na hraní. Poslední charakteristikou je

¹⁶⁴ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 110.

¹⁶⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*, s. 301.

¹⁶⁶ Srov. VYSKOČILOVÁ, J. a PRAŠKO, J. Psychické a somatické komplikace závislosti na kanabinoidech. *Česká a slovenská psychiatrie* [online], 1-9 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: http://www.cspsychiatr.cz/dwnld/CSP_2015_1_14_22.pdf

¹⁶⁷ Nelátkové závislosti. *Prev - Centrum* [online]. ©2017 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: <https://www.prevcentrum.cz/informace-o-drogach/nelatkovye-zavislosti/>

pocit *vzrušení a uspokojení* při hře. Čím více riskuje, tím větší vzrušení prožívá. Po prohrách se dostávají výčitky svědomí, ale nedokáže odolat nutkání ke hře.¹⁶⁸

Patologické hráčství se vyvíjí ve třech fázích. První je *fáze výher*, kdy člověk hraje jen občas, touží po vysoké výhře a začíná hrát o samotě a častěji, současně zvyšuje sázky. Ve *fázi prohrávání* již hráč přechází do stádia chorobného hráčství. Typická je snaha o utajování gamblingu před okolím. Už není schopen hraní sám financovat a dostává se do dluhové pasti půjček. Poslední je *fáze zoufalství*, kdy dotyčný propadá depresi, může se uchýlovat ke konzumaci návykových látek, pomýšlí na sebevraždu. Prohlubují se finanční problémy, které řeší dalšími půjčkami nebo nelegálním obstaráváním peněžních prostředků.

Tři fáze má také proces uzdravování. Jedná se o *stádium kritičnosti*, kdy hráč vyhledává odbornou pomoc, začíná racionálně uvažovat, přestává hrát, plánuje splácení dluhů, začíná lépe uspokojovat své skutečné potřeby a vrací se do zaměstnání. Ve *stádiu znovuvytvoření* dotyčný začíná splácet dluhy, je schopen vytvářet plány do budoucna, navrácí se mu sebeúcta a získává důvěru od svého okolí. V posledním *stádiu růstu* bývalý hráč přestává myslet na hru. Začíná rozumět sám sobě, řeší aktuální problémy a nachází nový způsob života.¹⁶⁹

K patologickému hráčství se uchyluje člověk, který se může v životě cítit izolovaný, když v prostředí herny není úplně osamocený nebo se zde vyhýbá možným úzkostem z kontaktu s jinými lidmi. Co se týká psychického stavu hráče, trpí úzkostí, depresí, panickými atakami, nespavostí a výkyvy nálad, kdy agresivita střídá euforii. U patologických hráčů je zvýšené riziko sebevražd.¹⁷⁰

3.5 Prostituce

Jak jsem již popsala v kapitole o zařízení Streetwork, je prostituce velkým problémem celého českokrumlovského regionu vzhledem k jeho příhraniční poloze, zvláště pak jsou prostitutky vidět kolem silnice E55 a v přílehlých nočních klubech, hlavně v Dolním Dvořišti. Ve Větrní je provozována jako zdroj finančních prostředků pro některé sociálně slabě ženy, příp. uživatelky drog a bývá provozována téměř výhradně

¹⁶⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*, s. 310 – 311.

¹⁶⁹ Srov. URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*, s. 129 – 130.

¹⁷⁰ Gambling nebo patologické (problémové) hráčství. *Prev - Centrum* [online]. ©2017 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: <https://www.prevcentrum.cz/informace-o-drogach/gambling-nebo-patologicke-problemove-hracstvi/>

mimo samotnou obec.¹⁷¹ Podle informací, které mi sdělila okresní státní zástupkyně, je velkým problémem dětská prostituce v oblasti Větrní i ve vyloučené lokalitě na sídlišti Mír v Č. Krumlově. Několik případů bylo v minulosti řešeno, ale je bohužel velice obtížné tuto trestnou činnost prokázat.

Prostituce je jedním z nejstarších patologických jevů, který porušuje normy sexuálního chování. Jedná se o závažný společenský problém.

„Prostituce je specifický druh podnikání (obchodu), jehož prostředkem je poskytování sexuálních služeb jiným osobám za úplatu. Úplata nemusí mít pouze finanční podobu, ale může jít i o jinou formu, např. získání určité výhody, poskytnutí protislužby, protekce.“¹⁷²

Podle Urbana a Dubského lze prostituci lze rozlišovat podle několika kritérií, a to např. podle toho, kde se tato činnost odehrává, nebo podle osob, které ji provozují.

Osoby mohou poskytovat sexuální služby v *hotelovém prostředí*, zde se pohybují většinou vzdělanější prostitutky, mívají stálou klientelu často mezi cizinci. V poslední době se čím dál více rozšiřuje provozování prostituce ve vlastních nebo pronajatých *bytech*, klientela je získávána hlavně prostřednictvím inzerce. Tato forma je velice nebezpečná, může být spojena s ohrožováním mravní výchovy mládeže. Rostoucí je počet různých *erotických podniků a masážních salónů*, kde pracují i cizinky často nelegálně se u nás zdržující. K nejrizikovějším patří sexuální služby provozované na *ulicích a silnicích*.¹⁷³ Pohybují se zde

„mladistvé a mladé ženy většinou nevzdělané, mentálně zaostalé a sociálně nevyspělé, osoby pohřešované, celostátně hledané, na útěku z výchovných ústavů či od rodin, kriminálně závadové a nelegálně se zdržující na území ČR.“¹⁷⁴

Jak jsem měla při své praxi ve Streetworku možnost poznat, tyto ženy, často drogově závislé a Romky, se stávají součástí páchaní trestné činnosti. Existuje zde vysoké riziko šíření pohlavních i jiných chorob, ženy pracují většinou pod dohledem pasáků, kterým odevzdávají většinu svých příjmů.

¹⁷¹ Srov. SVOBODOVÁ, K. a kol. *Situční analýza Větrní* [online]. Praha, 2011 [cit. 2018-02-25]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetrni/situacni-analyza-vetrni-dic-2011/download>

¹⁷² CHMELÍK, J. a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*, s. 17.

¹⁷³ Srov. URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*, s. 133 – 134.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 134.

Urban a Dubský rozlišují prostituci z hlediska osob, které ji provozují, na ženskou, která je nejčastější, dále na mužskou a dětskou.

Mužskou prostituci, která se někdy nazývá homosexuální, provozují hlavně mladí heterosexuálové, jejichž zákazníci bývají zahraniční sexuální turisté. Prostituti bývají závislí na drogách i hracích automatech, páchají trestnou činnost (krádeže) na svých klientech a jsou nejrizikovější skupinou, co se týká onemocnění a přenosu HIV/AIDS.

Dětská prostituce je velice dobře organizována, všichni zainteresovaní vědí, že se jedná o trestnou činnost. Shledáváme ji tam, kde je vysoká koncentrace prostituce dospělých.¹⁷⁵

Samotná prostituce u nás není trestná, jednotlivá města a obce si však mohou její výskyt regulovat prostřednictvím vyhlášek. Kajanová rozlišuje čtyři přístupy regulace prostituce:

Kriminalizace se týká osob provozujících prostituci, avšak způsobuje přesun sexuálních služeb do ilegální sféry, což s sebou nese zvýšenou trestnou činnost.

Reglementace je nejvíce rozšířený evropský model. Sexbyznys není kriminalizován, ale ani není definován jako zaměstnání. Považuje se za sociálně patologický jev.

U *kriminalizace poptávky* se osoby poskytující sexuální služby považují za oběti a zákazníci jsou v roli pachatelů trestného činu. Jedná se o tzv. švédský model.

Regulace prostituce jako formy práce se vyskytuje v Nizozemsku a snaží se o kontrolu a regulaci prostituce, aby bylo možno zlepšit ochranu bezpečí, zdraví a lidských práv u prostituujících se osob.¹⁷⁶

Prostituce není pro ženy dlouhodobou záležitostí, většinou ji provozují 2 - 5 let. Je provázena velkým psychickým napětím, přispívá k němu odsuzování prostitutek společností i narušené sebepojetí. Žena neumí přijmout svoji roli prostitutky, ale zároveň je nucena tuto činnost provozovat. To přináší stres. K tomu, aby si prostitutky zachovaly sebeúctu a integritu osobnosti, vytvářejí se u nich obranné mechanismy. Jedná se např. o *popření* (namlouvá si, že není prostitutka, jen nyní chvíli prostituci provozuje), *racionalizaci* (prostituci bere jako dočasnou práci, hledá si důvody, proč ji provozuje – až se zbaví dluhů, zabezpečí rodinu, atd., pak skončí), *denní snění* (nudící se čeká žena na „prince na bílém koni“ a žije často více ve své fantazii než v reálném životě), *devalvace* (snaží se zvyšovat svou hodnotu tím, že devalvuje někoho jiného,

¹⁷⁵ Srov. tamtéž, s. 133 – 135.

¹⁷⁶ Srov. KAJANOVÁ, A. *Sociální patologie - vybrané kapitoly*, s. 61.

kdo je podle ní ještě v nižším postavení – např. ženy z nočních klubů by nešly pracovat na ulici), *agrese* (někdy prostitutka nezvládne své emoce a pod tlakem se agresivně projeví směrem k zákazníkovi, tak se vyrovnává se svou zátěží), *humor* (prostitutky si vzájemně vyprávějí veselé zážitky, jak obelhaly zákazníka a získaly bez práce finanční prostředky, slouží to jako terapeutický prostředek).¹⁷⁷

K psychologickým dopadům prostituce dle mého názoru patří i možné problémy v rodině, zjistí-li jeden z partnerů, že mu byl protějšek nevěrný s prostitutkou. Dalším problematickým jevem je vznik různých druhů závislostí, především na alkoholu a drogách, jejichž dostupnost je v prostředí, kde se prostitutky pohybují, velice snadná.

3.6 Sociálně patologické jevy spojené s rodinou

O výskytu nežádoucích jevů se nezmiňuje žádná ze čtyř základních škol na území Českého Krumlova, naopak ve městě Větřní se v loňském školním roce oproti předešlým rokům situace zhoršila. Objevily se znovu dříve potlačené nešvary v chování žáků. Někteří ztrácejí na půdě školy zábrany a o přestávkách i při vyučovacích hodinách nerespektují pravidla společenského chování, porušují školní řád a užívají vulgarismy v přítomnosti dospělých, někteří i při jednání s učiteli. Neplnění školních povinností a arogantní jednání s pedagogy se pro některé žáky stalo přijatelným chováním. Tomu napomáhá přístup některých rodičů, kteří takové chování nekriticky obhajují. Další problém představuje úmyslné ničení školního majetku žáky. Nejzávažnějšími přečiny jsou poškozování stavebně technického vybavení – prorážení či prokopávání dveří, neoprávněná manipulace s hasicími přístroji, apod. Původci těchto škod jsou odhalováni a škoda je jim ukládána k náhradě. Kouření v prostorách školní budovy se objevilo v podobě několika pokusů s elektronickou cigaretou na chlapeckých WC a jedné provokace při vyučovací hodině, kdy šlo žákovi o to vyvolat dýmem z elektronické cigarety rozruch. Dotyční žáci byli kázeňsky potrestáni. Některé děti také běžně kouří klasické cigarety při cestě do školy a ze školy v parku před školou i na ulici před mateřskou školou. Toto téma rezonuje mezi rodiči žáků školy i mezi širší veřejností. Škola může pouze informovat rodiče, což dělá. V první polovině školního roku škola řešila netypický případ šikany, kdy jedna agresorka soustavně slovně i fyzicky napadala zbytek třídy. Situaci škola vyřešila. Problémem v některých třídách jsou konflikty mezi

¹⁷⁷ Srov. WEISS, P. *Sexuologie*, s. 641 – 642.

žáky vyplývající z nízké úrovně sociálních dovedností, které si přinášejí z rodiny.¹⁷⁸ Podle sdělení vedoucího pracovníka zařízení Streetwork Č. Krumlov jsou problémem také neomluvené hodiny ve škole, často s vědomím rodičů, spojené s tulkami a obstaráváním si prostředků na obživu krádežemi.

Rodina je jednou z nejdůležitějších součástí dnešní společnosti, s níž se člověk v nějaké podobě setkává po celý svůj život. Definovat ji je obtížné, existuje řada různých definic. Podle Dunovského je rodina

„malá primární společenská skupina, založená na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.“¹⁷⁹

K základním funkcím rodiny patří její *biologicko-reprodukční funkce*, která má zabezpečit plození potomků a naplňování sexuálních potřeb rodičů, *ekonomicko-zabezpečovací funkce*, jež má za úkol zajistit všem členům rodiny životní jistoty pomocí materiálního a sociálního zabezpečení, *emocionální funkce*, kterou v různé podobě potřebují dospělí i děti a v pozitivní formě je jednou z nejdůležitějších podmínek fungování rodiny, a *socializačně výchovná funkce*, která spočívá v opravdovém zájmu, péči a výchově dítěte a v plném porozumění jeho vývoji a potřebám.

Avšak v dnešní společnosti velmi často dochází k narušení těchto základních funkcí rodiny, a to následkem různých vlivů. K problémům současné rodiny patří dle mého názoru odkládání sňatků do vyššího věku, proto se rodí méně dětí. Faktorů, které ovlivňují funkční i hodnotový systém v rodině, je mnoho. Patří k nim nezaměstnanost, chudoba, sociální vyloučení, nemoc, nedostatek času, stres, závislosti na návykových látkách nebo násilí. Fenomémem dneška je soužití nesezdaných partnerů, kteří ani po narození dítěte nevstupují do manželství, nechávají si tzv. „otevřená vrátka“, aby v případě problémů a neshod mohli ze vztahu snadněji odejít, ale i vysoká rozvodovost a následné zakládání nových rodin.

To, že rodina neplní své základní funkce, se nejčastěji odráží na chování dětí, které pak mají sklony k delikventnímu chování. Výzkumy v rodinách pachatelů protizákonné

¹⁷⁸ Srov. VÝROČNÍ ZPRÁVA školní rok 2016/2017. ZŠ a MŠ Větrní [online]. [cit. 2018-02-28].

Dostupné z: http://www.zsamsvetrni.cz/dokument/zprava16_17.pdf

¹⁷⁹ DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie*, s. 91 – 92.

činnosti ukázaly, že se zde často vyskytují tyto skutečnosti: nepřítomnost jednoho z rodičů (i když v rodině často žijí dva dospělí), poruchy rodiny spočívající v řešení neshod před dětmi, narušení vztahu matka – dítě hlavně na počátku života dítěte, citová deprivace, negativní rodičovské vzory, jako např. alkoholismus nebo vulgárnosti u otce a uvolněné chování u matky, výchovná asymetrie týkající se buď příliš liberální, nebo naopak represivní výchovy a nízký kulturní i ekonomický standard rodiny.¹⁸⁰

Jako poruchy rodičovské role se uvádějí *dysfunkce až afunkce rodiny*, situace, kdy se *rodiče nemohou, neumějí nebo nechtějí starat o děti*, dále *neúplná rodina a konečně syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN)*.¹⁸¹

Syndrom CAN

Podle Dunovského je syndrom týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte definován jako jednání, které vzniká

*„jakýmkoli nenáhodným jednáním rodičů nebo jiné dospělé osoby, které je v dané společnosti odmítáno a nepřijatelné, jež poškozuje tělesný, duševní i společenský stav a vývoj dítěte, popř. způsobuje jeho smrt.“*¹⁸²

Základním rysem syndromu CAN je necitlivé a bezohledné jednání ve vztahu k dítěti, které je využíváno k uspokojení potřeb dospělého. *Týrání* rozlišujeme fyzické, sem patří nepřiměřené násilí na dítěti spolu s pravidelnými tělesnými tresty, a psychické, kam zařazujeme např. ponižování dítěte, opovrhování, citovou deprivaci, šikanování nebo nepřiměřenou psychickou zátěž. Pod pojmem *zneužívání* rozumíme sexuální zneužívání ve všech jeho formách – bezkontaktní, kontaktní i komerční (pornografie, prostituce). *Zanedbávání* znamená nedostatek péče, který způsobuje vážné nedostatky ve vývoji dítěte. Objevuje se v těchto formách: zanedbávání tělesné, citové, a v oblasti bezpečí a seberealizace.

V souvislosti se syndromem CAN je uváděna i tzv. *sekundární viktimizace*, která psychicky zatěžuje dítě během vyšetřování pro syndrom CAN. Kromě vyrovnávání se s následky z trestného činu je dítě navíc vystavováno do role oběti vyšetřování, kdy může být zpochybňována jeho výpověď nebo hrozí umístění mimo rodinu. Podobně i tzv. *Münchhausenův syndrom by proxy* nepatří do syndromu CAN, avšak má s ním

¹⁸⁰ Srov. MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*, s. 148 -149.

¹⁸¹ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 140.

¹⁸² VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 320.

blízkou spojitost. Jeho podstatou je vymýšlení nebo zveličování příznaků různých příznaků onemocnění nebo postižení. Dítě pak může být zatěžováno různými lékařskými vyšetřeními nebo léčením, z čehož rodiči plynou nějaké výhody, jako např. pobírání dávek nebo litování okolím.¹⁸³

Citová deprivace a citová subdeprivace

Aby se mohla správně rozvíjet dětská osobnost, je potřeba, aby byl posilován pocit vnitřní jistoty a vyrovnanosti, dále pozitivní vztah ke světu i sobě samému a byly navazovány a udržovány trvalé a spolehlivé vztahy s lidmi. Pokud však tyto potřeby nejsou po delší dobu uspokojovány, dítě citově strádá. Tato *citová deprivace* nastává při nedostatku zájmu o dítě a při nepřítomnosti spolehlivého vztahu s matkou nebo jinou pečující osobou. Důsledky citové deprivace mohou být různé, od problémů s řečí a komunikací, přes nedostatečné využívání rozumových schopností, např. u schopnosti učit se ze zkušeností, změněné citové prožívání a vztahy k okolí, socializaci, sebepojetí dítěte až po projevy ve změnách v hierarchii hodnot. *Citová subdeprivace* je mírnější variantou citové deprivace, v porovnání s ní je však obtížněji identifikovatelná a v současnosti se objevuje častěji. Lze ji nalézt u rodin, jež některé své hlavně materiální povinnosti plní dobře a problém nastává v citové oblasti. Dítě může být neustále kriticky a negativně nahlíženo, rodiče nejsou schopni vcítit se do jeho potřeb a pocitů, příliš se jím nezabývají a nekomunikují s ním, netráví společně volný čas, dítě trpí samotou. Důsledky citové subdeprivace jsou obdobné jako u deprivace, jen nejsou tak nápadné. Jsou dány interakcí vnitřních a vnějších rizikových faktorů. Kumulace drobných odchylek je nazývána dle Matějčka jako skór maladaptace.¹⁸⁴

„Skór maladaptace představuje souhrn nepříznivých charakteristik dítěte, které mohou negativně ovlivňovat rozvoj jeho osobnosti a jeho sociální adaptaci.“¹⁸⁵

U dětí, které nemají uspokojeny své citové potřeby, se setkáváme s větší podrážděností, výbušností a zlostnými reakcemi. Objevují se i problémy v sociální adaptaci. Důsledky psychické deprivace a psychické subdeprivace ovlivňují nejen dětství, ale i celý život člověka. Problémy mohou nastat v profesním uplatnění. Člověk by měl díky dosaženému vzdělání umět využít svých schopností a být ekonomicky

¹⁸³ Srov. FISCHER, S., ŠKODA, J. *Sociální patologie*, s. 146 -148.

¹⁸⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*, s. 321 – 327.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 327.

soběstačný, s čímž souvisí schopnost pracovat. U partnerských a rodičovských vztahů hrozí riziko, že si do nich člověk bude přenášet zkušenost s vlastními rodiči. V těchto rolích se projeví, jestli je člověk schopen přijmout odpovědnost za jiné osoby. U deprivovaných osob se mohou projevit problémy v sociální orientaci a sociální adaptaci. Nejsou vždy schopni přijmout roli dospělého, kdy by měli dokázat rozhodovat sami o sobě a být odpovědní za své chování. Mohou se jevit jako sobečtí, nestálí, náladoví a konfliktní.¹⁸⁶

3.7 Vybrané poruchy chování u dětí a dospívajících

Mezi poruchy chování, které souvisejí s agresivním chováním a kriminalitou dětí a mládeže patří ADHD, opoziční porucha, lhaní, krádeže, záškoláctví, útěky a toulky, porucha chování s protispolečenskými rysy a kyberšikana.¹⁸⁷ Má se za to, že až 50 % lidí se v průběhu dospívání zapojí alespoň do jedné z forem rizikových aktivit.¹⁸⁸ Pro podrobnější představení těchto poruch vyberu popisy některých z nich.

Syndrom ADHD se projevuje třemi základními znaky: hyperaktivitou nebo hypoaktivitou, poruchami pozornosti a impulzivitou. Jedná se o poruchy kognitivních a motorických funkcí, v oblasti regulace afektů i v sociálním přizpůsobení. Pro stanovení diagnózy je potřeba zjistit, jestli se tyto příznaky projevují soustavně po dobu aspoň šesti měsíců, zda se projevovaly ještě před nástupem do školy a důležité je také porovnání, jestli se u dítěte vyskytují výrazně častěji, než u obdobně starých dětí. Děti trpící tímto syndromem jsou ohroženy v dalším vývoji a mohou se u nich objevit sklony k patologickému jednání. Jsou neustále vystavovány situacím, kdy se ocitají na hranici svých možností, a proto jsou negativně a kriticky hodnoceny. Začínají si vytvářet obranné mechanismy, k nimž patří agresivní obrana (je lepší se vztekat, odmítat a nadávat, než aby dítě opět zažívalo kritiku), útěky ze školy, přemístění (nepříjemné emoce se přesouvají k objektu, který nemá s příčinou nic společného), projekce (dítě vinu za své problémy přisuzuje někomu jinému), útek do fantazie, regrese (vrací se do předchozích fází vývoje), fixace (dítě trvá na určitém způsobu reagování, i když není funkční), represe (negativní myšlenky jsou vytlačovány z vědomí), rezignace se

¹⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 329 – 332.

¹⁸⁷ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*, 2015, s. 101 – 102.

¹⁸⁸ Srov. SOBOTKOVÁ NIELSEN, V. a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*, s. 39.

objevuje při neustálém negativním hodnocení, kdy chybí pochvala, identifikace (dítě se začíná chovat jako jeho vzor, jímž je často osoba s patologickým jednáním).¹⁸⁹

Lhaní

Se lhaním se v životě setkáváme poměrně často, je však vždy třeba rozlišit, do které ze tří kategorií jej lze zařadit. Může to být *smyslenka* (konfabulace) hlavně u dětí školního věku, zde se nejedná o nic zvláštního nebo patologického, je to v tomto věku obvyklý jev. Aby dítě ve věku asi 10 – 11 let na sebe upoutalo pozornost, vymýšlí si někdy tzv. *bájně lži*, vypráví dlouhé smyšlené příběhy. Objevuje – li se takovéto jednání i ve středním a starším školním věku, je již považováno za chorobné. Třetí formou je *pravá lež*, která je vždy vědomá a jedinec jí sleduje nějaký konkrétní cíl. Může jít o získání nějaké výhody, vyhnout se odpovědnosti nebo nepříjemné povinnosti. Vyskytuje se často tam, kde se v rodině uplatňuje tvrdá trestající výchova. Dítě, aby se vyhnulo těmto trestům, začne pečlivě připravovat a plánovat své lži. Pokud trpí pocitem nedokonalosti nebo méněcennosti, také může lhát, aby získalo obdiv svého okolí, vymýšlí si např. ohledně postavení svých rodičů. V případě výskytu nepravd u dítěte je vždy důležité zjistit, o jakou kategorii se jedná a proč se takto chová, je nutno pátrat po příčinách. U prvních dvou forem se nedoporučuje dítě trestat, u pravé lži je nutno případ pečlivě prošetřit a případně stanovit přiměřené potrestání.¹⁹⁰

Krádeže

Podobně jako u lhaní, ani u odcizení věcí nelze vždy jednoznačně hovořit o krádeži. U dítěte předškolního a školního věku se může objevit ne úplně vědomé zcizení např. hračky, která se mu líbí. Jedná se o neplánované, zkratové jednání. Naopak pravá krádež se vyznačuje vědomým zcizením, člověk je schopen uvědomit si své špatné jednání. I zde je na místě podrobné vyšetření, proč ke krádeži došlo, někdy se v této situaci jedinec ocitne pod vlivem prostředí, nebo rodiny, kde žije.¹⁹¹

„Z hlediska prostředí, kde dítě vyrůstá, existují rodiny, kde krádež není považována za něco zvláštního, krádež není označována jako přečin, nýbrž jako chování, které rodině

¹⁸⁹ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže 2015*, s. 102 – 109.

¹⁹⁰ Srov. tamtéž, s. 111 - 114.

¹⁹¹ Srov. tamtéž, s. 114 - 115.

*prospěje. Dokonce některé děti jsou svými rodiči ke krádežím vedeny a jsou za ně pozitivně hodnoceny.*¹⁹²

Záškoláctví

V současnosti je úmyslné zameškávání školního vyučování mezi žáky velmi rozšířené. Žáci se z vlastní vůle vyhýbají školnímu vyučování. Někdy záškoláctví může souviset s neúspěchem ve škole, šikanou, ale i nezájmem, případně nadměrným zájmem rodičů o své dítě.

Záškoláctví se vyskytuje ve dvou základních formách – dítě dopředu neplánuje, že do školy nepůjde (impulsivní forma) a plánovaný odchod ze školy pod nejrůznějšími záminkami (plánovaná forma). Je projevem asociálního chování. Jedná se o poruchu chování únikového typu, která je vyvolána třemi základními příčinami: **negativním vztahem ke škole**, kdy je dítě ve škole nadměrně zatěžováno vysokými požadavky vzhledem např. k jeho menšímu rozumovému nadání, nebo naopak dítě s nadprůměrným nadáním se ve škole nudí. Může se jednat také o strach dítěte ze zkoušení, nespravedlivého hodnocení učitelů i rodičů a šikanu, která může vyústit až do psychické poruchy školní fobie. Další příčinou je **vliv rodinného prostředí**, kde se objevují dysfunkční vztahy v rodině, rodiče se nezajímají o dítě a jeho školní výsledky, jsou ve vztahu k dítěti příliš nároční a nejednotní, lhostejní, nadměrně přísní nebo shovívaví. Se záškoláctvím úzce souvisí také **způsob trávení volného času**, dítě je negativně ovlivňováno vrstevníky v partě. Objevuje se závislostní chování, kdy dítě užívá návykové látky a snaží se na ně získat finanční prostředky jakýmkoli způsobem.¹⁹³

Útěky a toulky

Útěky ze školy nebo z domova jsou nejčastěji způsobeny nevhodným prostředím, kde dítě vyrůstá. Mohou mít **impulzivní charakter**, kdy dítě utíká bez bližší motivace, útěk je neplánovaný a nepřipravený, takže dítě bývá nedostatečně oblečené a bez zásob jídla. Hrozí mu nebezpečí prochladnutí nebo promrznutí. Impulzivní útěky se často vyskytují u dětí se syndromem ADHD. Oproti tomu **reaktivní útěky** nejsou projevem závažnějšího psychického onemocnění, objevují se však u dětí a mladistvých často. Jedná se o zkratovitou reakci na nějakou nepříjemnou situaci ve škole nebo v rodině,

¹⁹² Tamtéž, s. 115.

¹⁹³ Srov. Záškoláctví. *Pražské centrum primární prevence* [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/zaskolactvi>

u níž neví, jak z ní jinak uniknout. V rozvrácených rodinách, kde jsou vztahy mezi dětmi a rodiči narušeny, se takovéto útěky mohou vyskytovat stereotypně. Dítě reaguje např. na rozvod rodičů nebo na přítomnost nového rodičova partnera. V této souvislosti se může reaktivní útěk objevit jako reakce na zneužívání dítěte novým partnerem. Útěky se objevují také z obavy dítěte na reakci rodičů na špatné školní výsledky nebo poznámku. Aby se dítě **zviditelnilo před vrstevníky** nebo i z **touhy po dobrodružství**, může většinou spolu s partou podniknout útěk, na nějž se předem připraví, a nezastaví se ani před krádežemi nebo vloupáním se do objektů. Tyto útěky souvisejí s nedostatečnou rodičovskou kontrolou trávení volného času svých dětí i s nedostatečnou prevencí ze strany školních zařízení. Toulky jsou navazujícím jednáním na útěk, trvají déle a souvisejí se záškoláctvím. Děti se bojí přijít zpět k rodičům z obav z potrestání a většinou se nevracejí domů samy, ale v doprovodu policie. Toulky bývají dopředu naplánované a promyšlené, dítě ví, kam půjde a jak si bude obstarávat finanční prostředky k obživě. Takovéto chování se vyskytuje u dětí, které nemají vytvořen vztah k rodičům a k domovu, často se může jednat o citově chladné jedince.¹⁹⁴

3.8 Nezaměstnanost a zadlužování

Nezaměstnanost v regionu Český Krumlov byla k 31.01.2018 nejvyšší v celém Jihočeském kraji, 5,46 %.¹⁹⁵ Značný podíl na tomto čísle mají jistě jednotlivé vyloučené lokality regionu, kde není možnost najít v místě zaměstnání - dle mých zkušeností jsou tyto lidé často nezaměstnatelní, protože jim chybí základní návyky ve vztahu k práci. V zaměstnání bývám svědkem neomluvených absencí, nevěrohodných výmluv, proč se nemohli dostavit do zaměstnání, problémem je také respektovat pracovní řád, jako např. dodržování přestávek v práci, kouření na stanovených místech apod. Vesměs se v těchto případech jedná o osoby žijící v sociálním vyloučení z našeho regionu. Stává se také, že tyto lidé nejsou schopni zvládnout práci vzhledem ke svému zdravotnímu problému, který však nemají lékařsky potvrzen a jsme nuceni se s nimi i proti jejich vůli rozloučit. Někteří lidé ani nemají o zaměstnání zájem, jsou rádi, když jim pro Úřad práce potvrdím, že momentálně nemáme místo. V případě, že jim místo nabídnu, reagují

¹⁹⁴ Srov. MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*, 2015, s. 122 – 125.

¹⁹⁵ Srov. Podíl nezaměstnaných osob v okresech Jihočeského kraje k 31. 1. 2018. *Český statistický úřad | ČSÚ* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xc/podil-mapa-okresy>

absurdními výmluvami, např. že budou zaspávat, protože mají problém se spánkem, ale lékařský posudek nemají.

Tito lidé tím, že nemají stálý příjem, příp. jsou odkázáni jen na sociální dávky, přestávají platit nájemné, platby za elektřinu, telefon apod. Situaci řeší půjčkami od nebankovních společností s vysokým úrokem a dostávají se do tzv. dluhové spirály. Časem nejsou schopni své závazky splácet a následují exekuce. Dle statistiky, kterou si vedu v zaměstnání, je 90 % zaměstnanců pocházejících ze sociálního vyloučení zatíženo alespoň jednou exekucí.

Práce je důležitou součástí života, kromě materiálního požitku přináší člověku pocit seberealizace a společenské užitečnosti. Prostřednictvím práce se člověk včleňuje do sociálních vazeb, přispívá k uspokojení potřeb, jako je ctižádost, sebeuplatnění a sebeúcta. V zaměstnání se člověk dostává do kontaktu s jinými lidmi, poznává kolegy a uzavírá nová přátelství. Pracovní aktivita je důležitá také pro děti, kterým rodiče ukazují důležité hodnoty.¹⁹⁶

„V konkrétní práci, k níž jsou nezbytné znalosti, schopnosti a dovednosti, se rozvíjí lidská osobní identita. Z mentálně hygienického hlediska umožňuje pracovní úsilí odvod přebytečné duševní a tělesné energie.“¹⁹⁷

Náhlá ztráta zaměstnání může pro člověka znamenat traumatizující existenciální zážitek, který má negativní sociální, psychologické i zdravotní důsledky. Bez práce se člověk lehce dostává do složité ekonomické situace. Ztrácejí se každodenní pracovní povinnosti, dlouhodobá nezaměstnanost může přinášet ztrátu smyslu života, omezení sociálních kontaktů s přáteli a kolegy a může nastat postupný rozpad integrity osobnosti. Člověk bez práce ve společnosti, kde je tato součástí vysoké společenské i osobní hodnoty, může být spojován s předsudky týkajícími se osobního selhání jedince. Ztráta zaměstnání znamená silný stresující zážitek spojený s obavami z ekonomického zabezpečení sebe nebo celé rodiny.¹⁹⁸

Nezaměstnanost však neovlivňuje negativně pouze jednotlivce, ale i celou společnost. Právě tak jako může vyvolávat u člověka netečnost, nestabilitu v rodině, deprese, abúzus drog či alkoholu, nebo kriminální delikty, je možno pozorovat ve

¹⁹⁶ Srov. BUCHTOVÁ, B. Psychologie nezaměstnanosti. In: BUCHTOVÁ, B., ŠMAJS, J., BOLELOUCKÝ, Z. *Nezaměstnanost*, s. 49.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 49.

¹⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 49 -50.

společnosti krizi hodnot, krizi rodiny i sociálních institucí, úpadek úcty k autoritám, příp. rozklad občanské společnosti. Výzkumy potvrzují zvýšenou spotřebu léků v oblastech s vyšší nezaměstnaností a rovněž souvislost mezi mírou nezaměstnanosti a mírou kriminality spolu s delikventním chováním. Toto násilí je většinou zaměřeno a vyvíjeno uvnitř vyloučených oblastí, existuje však možnost ohrožení i většinové společnosti.¹⁹⁹

Několik výzkumů se zabývá vlivem dlouhodobé nezaměstnanosti na zdravotní stav člověka, což může souviset se změnou životního stylu - nižší fyzickou aktivitou, alkoholismem a kouřením. Ztráta zaměstnání nebo delší nezaměstnanost jsou spojovány s krátkodobým nebo dlouhodobým stresem, který poškozuje zdraví jak po fyzické, tak i psychické stránce bez ohledu na věk. Lidé mohou být frustrováni neúspěchy při opakovaném hledání zaměstnání. Tato psychická zátěž se projevuje ve vztahu k osobnímu životu, rodině i ke zdraví, a jsou jí postiženi hlavně ti, kteří vnímají práci jako jednu ze svých hlavních hodnot. Člověk postupně ztrácí důvěru v sebe a ve své schopnosti, vytrácí se sebeúcta a vnímá sám sebe jako bezcenného. Dojde-li k situaci, kdy o práci přijde jeden z rodičů, přenášejí se jeho psychické problémy i na ostatní členy rodiny včetně dětí (např. poruchy chování). U rodin žijících v sociálním vyloučení jsou často bez zaměstnání oba rodiče, v těchto případech se neurotické potíže a stresy násobí. Nastávají problémy s ekonomickým zajištěním rodiny a to se může promítnout do vztahů mezi rodiči. Výsledky výzkumů ukazují, že v takovýchto situacích stoupá riziko rozvodu. U rodin s nezaměstnaným otcem může častěji dojít k zanedbávání a zneužívání dětí.²⁰⁰

„V našem výzkumu jsme zjistili, že negativní důsledky prožitého dětství mají vliv na budoucí uplatnění na trhu práce. Navíc skupiny mužů v dětství psychicky a fyzicky týraných měly bezděčnou tendenci napodobovat své rodiče.“²⁰¹

Ztráta zaměstnání je dle mého názoru v životě člověka traumatizující záležitost, jejíž důsledky si v podobě psychických problémů může nést po celý další život i v případě, že práci znovu najde. Nastává změna v nastavení hodnot, když přežití a bezpečí převládají nad pracovními zájmy, úspěchy a postavením. Jedinec preferuje

¹⁹⁹ Srov. MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*, s. 91 - 92.

²⁰⁰ Srov. BUCHTOVÁ, B. *Psychologie nezaměstnanosti*. In: BUCHTOVÁ, B., ŠMAJS, J., BOLELOUCKÝ, Z. *Nezaměstnanost*, s. 75 – 79.

²⁰¹ Tamtéž s. 79.

své zájmy a rodinu, která mu v době nezaměstnanosti poskytovala sociální oporu. Hlavně u mladých lidí je zaměstnání důležité, aby poznali pracovní návyky, řád v životě a odpovědnost za vykonanou práci.

Dlouhodobá nezaměstnanost má negativní důsledky také na celou společnost. Souvisí s výskytem sociálně patologických jevů, které se projevují zvýšenou konzumací alkoholu, nikotinu a drog, vyšší nemocností a rostoucí spotřebou léků i sebevražděnými pokusy. Dá se říci, že nezaměstnanost není jen problémem ekonomickým, ale i psychologickým a sociálním.²⁰²

Na propuštění z práce člověk reaguje v pěti fázích. Nejdříve je to šok, kdy člověk nemůže uvěřit, že skutečně o místo přišel, doprovázený hlavně negativními emocemi, jako jsou smutek a vztek. Další je fáze optimismu a aktivního hledání nového zaměstnání. Zde se člověk snaží najít své místo na trhu práce. Nezdaří-li se to, nastává fáze přechodu do kategorie dlouhodobé nezaměstnanosti. Člověk je ve stresu a stává se pesimistickým ke své budoucnosti a navazuje fáze adaptace na styl života nezaměstnaného. Uchazeč se stává apatickým, pasivním a rezignovaným. Ztrácí zájem o hledání práce, protože je přesvědčen, že je to beze smyslu. Mění své postoje, klesá mu sebevědomí, zažívá pocity bezmoci a beznaděje. Poslední je fáze přetrvávající nejistoty, která spočívá v tom, že i když člověk nějakou práci nalezne, může mít vzhledem ke své předchozí pasivní roli nízkou sebedůvěru a nejistotu. Může tak dojít k problémům se zvládnutím nové situace v jeho životě.²⁰³

Rizikovými faktory pro vznik nezaměstnanosti jsou vzdělání, věk, pohlaví, zdravotní stav a příslušnost k určité sociální skupině. Z mého pohledu mají nejsložitější pozici ve vztahu k zaměstnání lidé nad padesát let, kteří jsou pro řadu zaměstnavatelů již neperspektivní. Panují předsudky, že tito lidé budou nevykonní, stále v pracovní neschopnosti, nemají znalosti nejnovějších trendů v oboru apod. Obdobně nevýhodnou pozici mají absolventi škol, kteří jsou bez praxe, ale i lidé žijící v sociálním vyloučení. V případě volných pracovních míst se snažím dávat šanci i těmto výše uvedeným uchazečům o práci, někdy však shledávám, že jsou mezi nimi lidé, kteří nejsou schopni zvládnout běžné pracovní povinnosti, jako chodit každý den včas do zaměstnání, poslouchat pokyny nadřízeného a řídit se jimi atd. Takoví lidé se bohužel stávají nezaměstnatelnými.

²⁰² Srov. tamtéž, s. 75 – 81.

²⁰³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 671 – 672.

Každý člověk má různé motivy k práci. V první řadě to jsou peníze, které slouží k uspokojování potřeb pomocí hodnot a požitků. Dále se jedná o pracovní činnost, která uspokojuje potřebu smysluplné aktivity, seberealizaci, jež je spojována s užitečností člověka, zprostředkovává sociální kontakt s ostatními lidmi a dává člověku samostatnost a nezávislost jako známku vyzrálosti.²⁰⁴

S nezaměstnaností velice úzce souvisí problém zadlužování. Člověk se po ztrátě zaměstnání může rychle dostat do finančních potíží. Zůstane odkázán pouze na sociální dávky nebo na časově omezenou podporu v nezaměstnanosti, a pokud má nějaké závazky, nemusí být schopen dále je splácet. Trvá-li život bez práce delší dobu, může se nezaměstnaný dostat do sociálního vyloučení, v extrémním případě až k bezdomovectví. Na zadlužení má však podíl kromě nezaměstnanosti také současný konzumní styl života, kdy se zejména mladí lidé touží vyrovnat svým movitějším kamarádům a bez rozmyslu si půjčují na věci, které nutně nepotřebují. Reagují tak na změny životních priorit i životních standardů. Tyto trendy udává okolní společnost, která je zaměřena především na spotřebu a z člověka utváří spíše pasivního konzumenta nabízených produktů z reklamy.

Podle mého názoru patří zadluženost k velice zatěžující situaci pro psychiku člověka. Pokud má stálý příjem a je schopen půjčku splácet, i tak může žít v obavách, že o práci přijde a nebude moci dostát svým závazkům. Jestliže se tak skutečně stane, dostává se člověk do psychických problémů. Obzvláště nebezpečná je tato situace, jedná-li se o finanční problémy v rodině s dětmi, případně kdy partner není schopen hradit výživné na děti kvůli zadlužení. Dojde-li situace tak daleko, že dlužnou částku vymáhá exekutor a dochází k obstavení účtu v bance nebo zabavování majetku, může nastat psychický šok. Reakcí bývá stres a deprese, může se vyskytnout i agresivní chování. Ke zvlášť náročné situaci dochází, pokud je zadlužen člen rodiny bez vědomí ostatních rodinných příslušníků, kteří mohou přijít i o všechn svůj majetek. Partner své finanční potíže tají, protože se může obávat reakce, má strach např. z opuštění. Je pravděpodobné, že pak dojde ke ztrátě vzájemné důvěry, která je v partnerském a rodinném životě důležitá. Vysoká zadluženost může být příčinou rozpadu rodiny, a pokud rodiče nejsou schopni zajistit základní potřeby svých dětí, může dojít k jejich odebrání.

²⁰⁴ Srov. tamtéž, s. 669.

Nezaměstnanost i zadlužování můžeme považovat za stresory, které člověk prožívá jako stav frustrace. U každého člověka můžeme pozorovat jinou odolnost vůči zátěži, dá se také říci, že člověk má určitou osobnostní náchylnost ke stresu a také osobnostní citlivost na stresory. Důležitý je i rozsah životních stresorů, kterým je člověk vystaven a jeho schopnost zvládat stresy, což je výsledkem adaptivního učení.²⁰⁵

„Frustrace je neočekávaná ztráta naděje na uspokojení subjektivně důležité potřeby.“²⁰⁶

Frustrace je jednou z reakcí, kterou osobnost reaguje na náročnou životní situaci, k dalším patří stres, deprivace a konflikt.²⁰⁷ Frustraci může člověk vnímat mimo jiné jako překážku, která danou situaci vyvolala.²⁰⁸ Myslím si, že právě takovou překážkou může být stav, kdy je člověk bez zaměstnání a následně nemůže dostát svým závazkům a dostává se do dluhové pasti.

U frustrace rozeznáváme několik jejích druhů. Patří sem *deprivace* představující dlouhodobý nedostatek něčeho, co uspokojuje základní potřeby, *oddálení*, což je vynucené odložení uspokojení potřeby, *zmaření* nastávající, jestliže pod vlivem velikosti překážky nebo malé síly osobnosti dochází k neúspěchu při snaze o dosažení cíle a *konflikt uvnitř jednotlivce*, který je charakterizován jako střet dvou nebo více protichůdných sil, které stojí na cestě k cíli.²⁰⁹

²⁰⁵ Srov. SMĚKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*, s. 291.

²⁰⁶ VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 40.

²⁰⁷ Srov. HOLEČEK, V., MIŇHOVÁ, J., PRUNNER, P. *Psychologie pro právníky*, s. 156.

²⁰⁸ Srov. SMĚKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*, s. 293.

²⁰⁹ Srov. HOLEČEK, V., MIŇHOVÁ, J., PRUNNER, P. *Psychologie pro právníky*, s. 156.

DISKUSE

Sociální vyloučení je dle Brože, Kintlové a Touška spojováno s vnějšími nebo vnitřními vlivy. Jako vnější nazýváme ty příčiny, které člověk nemůže sám nijak ovlivnit. Jedná se hlavně o postoje společnosti k sociální exkluzi, trh práce, bytovou politiku státu, nebo místní samosprávu a její vztah k řešení sociálních problémů v místě. Vnitřní vlivy jsou již důsledkem jednání a chování sociálně exkludovaných obyvatel, kteří tedy mohou svou situaci pozitivně nebo negativně ovlivňovat.²¹⁰

Jako příklad vnější příčiny sociálního vyloučení mohu uvést zkušenost z vlastní praxe z personalistiky. V případě náboru zaměstnanců se setkávám s neochotou kolegů z vedení výroby přijímat uchazeče s romsky znějícím jménem, z úřadu práce nebo z místní lokality se sociálními byty. Objevují se předsudky, že nebudou pracovat, budou stále v pracovní neschopnosti, nebo že se budou ztrácet věci.

K vnitřním příčinám patří dle mých zjištění ve Větrní ztráta pracovních návyků a neschopnost si udržet zaměstnání v dlouhodobější perspektivě, nezdravý životní styl a z toho vyplývající zhoršený zdravotní stav, apatie a nezájem řešit své problémy včas, když lidé nekomunikují s úřady např. ohledně řešení svých dluhů a svou situaci tak zhoršují, až dochází k exekucím.

Obdobně je možno se ve Větrní setkat se všemi mechanismy sociálního vyloučení, které uvádějí výše zmínění autoři Brož, Kintlová a Toušek. Jedná se o prostorové, ekonomické, kulturní, sociální i symbolické vyloučení.

Ve Větrní se nacházejí čtyři exkludované lokality, které jsou pojmenované podle jednotlivých ulic. Tím je dáno *prostorové vyloučení*. K *ekonomickému vyloučení* patří zdejší omezení na trh práce a viditelná chudoba. Lidé nemají možnost najít zaměstnání v místě bydliště a musejí do práce dojíždět, což může přinášet komplikace. Proto někdy raději pracují „na černo“ přímo ve Větrní. Prostředky si opatřují různým způsobem, často protizákonně – krádežemi, výrobou a distribucí návykových látek, prostitucí apod. K této nepříznivé situaci přispívají také zástupci nebankovních společností, kteří Větrní často navštěvují a přímo obcházejí jednotlivé byty a nabízejí „výhodné“ půjčky. Nepožadují ručitele ani potvrzení příjmů ze zaměstnání. Jak jsem zjistila, jsou takovéto smlouvy pro společnosti velmi výhodné, protože dlužník má zajištěný příjem v podobě sociálních dávek. Pro dlužníky jsou však velice nevýhodné, když vysoké úroky

²¹⁰ Srov. BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*, s. 8.

a poplatky spojené s těmito půjčkami rychle narůstají, až se stanou pro dlužníka nesplacitelnými. I s *kulturním vyloučením* se ve Větrní můžeme setkat, když někdy jsou školní děti přeražovány do speciální školy v Českém Krumlově a mají tak omezený přístup ke vzdělání. Děti z takovýchto rodin často také nejsou rodiči dostatečně motivovány k pravidelné školní docházce. Šance na lepší zaměstnání i život pak bývají díky nedostatečnému vzdělání omezeny. Obyvatelé Větrní mají zhoršený přístup k běžným zdrojům informací, někdy s nimi nakládají nekompetentně a snadno pak dochází ke vzniku různých dezinterpretací. *Sociální vyloučení* znamená pro obyvatele Větrní život v malém prostoru své obce, nemají dostatek kontaktů a vztahů mimo tento svůj uzavřený svět. Pokud Větrní opouštějí, tak většinou jen v rámci Českokrumlovského regionu. Stěhují se opět do vyloučených lokalit, hlavně z důvodu dlužného nájemného, někteří se také chtějí ukrýt před exekutory. Jen velice těžko se tak mohou ze své exkluze vymanit. Se *symbolickým vyloučením* se dle mých rozhovorů vyloučení Větrínští setkávají velice často. Vzhledem k tomu, že zde v sociální exkluzi žije většina Romů, jsou pro většinovou společnost na první pohled rozlišitelní. Jsou označováni za ty, co nechtějí pracovat, neplatiče, nepřizpůsobivé, zloděje, apod. Jsou takto stigmatizováni, i když to často nemusí být pravda.

V souladu s tím, co uvádějí zmínění autoři, přizpůsobují se vyloučení obyvatelé specifickým podmínkám. Toto je zřetelné ve všech sociálně vyloučených lokalitách na Českokrumlovsku. K adaptaci mohu uvést příklad z personalistické praxe, kdy v poslední době přijímám uchazeče o zaměstnání, kteří jsou zatíženi exekucemi nebo insolventcemi. Chování některých vypovídá o tom, že tyto dluhy neplánují splácet. Z dokladů o zadlužení zjišťuji, že s několikasícovým dluhem začínali před deseti a více lety, splácení řešili dalšími půjčkami od nebankovních společností s vysokými úroky a nyní se jejich dluhy pohybují i v řádech deseti- až statisíců. Např. uchazeč, od kterého jsem požadovala číslo bankovního účtu k zasílání mzdy, raději odstoupil od pracovní smlouvy, když zjistil, že výplatu nedostane vyplacenou hotově a byla by mu strhávána exekuce. Je tedy patrné, že někteří lidé žijící v sociálním vyloučení jsou orientováni pouze na přítomnost a výhledu do budoucna často nejsou schopni.

Souvislost vyššího výskytu problematických jevů a prostředí sociálního vyloučení byl zaznamenán v několika výzkumech, např. se jedná o výzkum Davidové nebo Gojové. Davidová uvádí, že již od dětského věku se objevuje u romských obyvatel nikotinismus (začátek kouření lze sledovat již před 15. rokem), u mládeže se setkáváme s užíváním nelegálních drog. Problematicky lze nahlížet stravovací návyky, když

Romové upřednostňují nezdravá jídla, polotovary a výrobky rychlého občerstvení před např. mléčnými výrobky, ovocem a zeleninou. Gojová uvádí, že v prostředí sociálního vyloučení se lze setkat s lichvou, prostitucí, kuplířstvím, krádežemi, domácím násilím nebo podvody. Ve většině uvedených jevů vyloučení obyvatelé participují jako ti, kteří porušují zákony, ale stávají se i oběťmi těchto činů.²¹¹ Obdobně jsou sociálně patologické jevy v oblastech sociální exkluze charakterizovány i Agenturou pro sociální začleňování – je zde popsána konzumace drog, agresivita, lichva, prostituce a kuplířství.²¹² Jak bylo podrobně konstatováno ve třetí kapitole, kde jsem popisovala hlavní problematické body města Větrní (bydlení, zaměstnávání, bezpečnost, vzdělávání a sociální služby), shoduje se výskyt vyjmenovaných sociálně patologických jevů v sociálně vyloučeném prostředí Českokrumlovsko s výsledky publikovaných výzkumů.

Většinu obyvatel vyloučených lokalit českokrumlovského regionu tvoří Romové. Jak píše Veselá, Pospíšilová, Mazel a Balabánová, při řešení problémů sociálně vyloučených lokalit často dochází ke směřování etnicity a sociálního aspektu, a to jak ze strany majoritní společnosti, tak lze tento trend sledovat i u úředníků státní správy.²¹³ Podle mých praktických zkušeností v Českém Krumlově i ve Větrní přistupují úředníci místních samospráv, Úřadu práce, terénních sociálních pracovníků i dalších zařízení pracujících se sociálně vyloučenými bez předsudků a stereotypních zjednodušení. Jiná je ovšem situace u majority, kde neustále dochází ke stigmatizaci, diskriminaci a nerovnému zacházení. To se může projevit např. ve vztahu většinové společnosti k sociálně vyloučeným v zaměstnání, kde někdy dochází k šikanování takovýchto lidí. Ráda bych se podrobněji věnovala problematice, se kterou mám možnost se denně setkávat ve svém zaměstnání. I v naší firmě se bohužel před časem vyskytl případ šikany, kdy vedoucí montážní linky dávala bezprecedentně najevo svůj negativní postoj vůči lidem žijícím v sociálním vyloučení, když vzhledem k nízké nezaměstnanosti u nás nyní tito dělníci pracují ve větší míře. Šikana se projevovala zvýšenými pracovními nároky k těmto lidem, které byly nesrovnatelné s požadovanými výkony po ostatních. Tito zaměstnanci se tak dle mého názoru stali vyloučenými i v zaměstnání. Až po té,

²¹¹ Srov. URBAN, D. *Sociální práce s romskými rodinami*, s. 23 – 27.

²¹² Srov. <http://www.vlada.cz/assets/urad-vlady/vydavatelstvi/vydane-publikace/prirucka-pro-obce.pdf> [cit. 2017-11-05]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/urad-vlady/vydavatelstvi/vydane-publikace/prirucka-pro-obce.pdf>

²¹³ Srov. VESELÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAZEL, M., BALABÁNOVÁ, H. *Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení* [online]. Praha: Společně k bezpečí, 2009, s. 5 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z: http://www.spolecnekbezpeci.cz/images/stories/dokumenty/SVL_manual_pro_obce.doc

kdy tyto dělnice po několika dnech zaměstnání bez udání důvodu příp. se zdůvodněním, že práci nemohou psychicky zvládnout, ukončovaly pracovní poměr, začala jsem se situací zabývat a zjistila jsem bližší okolnosti problému. Po důrazné domluvě mistrová své chování k podřízeným změnila. Avšak ti, co z firmy odešli ještě před vyřešením problému, si následky psychického týrání a ponižování ponесou ještě dlouho. Myslím si, že takovéto jednání není ojedinělé, problémem však je, pokud vedení firem nezaujímá ke konfliktům na pracovišti žádný postoj. Mělo by být odpovědností vedoucích pracovníků a personalistů takovéto jednání odhalit a netolerovat jej.

Práci s lidmi na okraji společnosti dle mého názoru nejlépe naplňuje terénní sociální práce, při níž sociální pracovník pracuje s klienty v jejich přirozeném prostředí. Orientuje se ve vztazích ve vyloučené lokalitě a zná detailně rodinné zázemí jednotlivých klientů. Může tak odhalit případné změny v reakcích a chování a včas na ně zareagovat. Přínosná je v této oblasti spolupráce s dalšími odborníky v rámci multidisciplinárních týmů, která ve Větrní probíhá. Postupy jsou koordinovány podle potřeby se zástupci místní samosprávy, Pedagogicko – psychologické poradny v Č. Krumlově, ZŠ ve Větrní, neziskových organizací Policie ČR, Probační a mediální služby atd.

Sociálně patologické jevy jsou důsledky, které se objevují v prostředí sociálně vyloučených lokalit díky adaptaci obyvatel na specifické podmínky těchto oblastí. Všechny tyto společensky nežádoucí jevy, jako výroba, distribuce a zneužívání návykových látek, prostituce, agresivita, kriminalita a zadlužování, prožívají lidé jako určité zátěžové situace na psychiku.

Jak uvádí Vágnerová, agresivita je spojena s emocemi jako vztek a hněv, které jsou spojovány s nepřátelským vztahem k oběti násilí. Potrestání domnělého viníka své situace, případně zástupného viníka, pokud ten skutečný není konkrétní, je obranným mechanismem. Člověk takto v případě neuspokojení svých potřeb nachází způsob, jak tohoto uspokojení dosáhnout. K agresivnímu chování patří i šikana, spolu se svými formami mobbingem a bossingem.²¹⁴ U agresivního jednání se na Českokrumlovsku vyskytují především přečiny související s ublížením na zdraví, výtržnictvím nebo aktivním agresivním žebráním na parkovištích. Závažným činem bylo napadení učitele romskými rodiči ve škole ve Větrní, a to před zraky dětí za domnělý čin, který se nestal tak, jak jim bylo jejich dítětem interpretováno. Na druhou stranu jsou obyvatelé žijící

²¹⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*, s. 764 – 766.

v sociální exkluzi, hlavně romští, vystavováni různé šikaně ať už v zaměstnání, nebo i v běžném životě.

Závažná problematika závislostí prostupuje celou naší společností. Jedná se o závislost na alkoholu, tabáku, kanabinoidech i dalších návykových látkách a patologické hráčství. U všech dochází k zásadní změně psychiky. Alkoholik má sklony k agresivitě a konfliktům, stává se citově oploštělým unaveným a má sklony k depresím a úzkostem, objevují se i zdravotní problémy.²¹⁵ U kuřáků tabákových výrobků a marihuany je nejzávažnější psychická závislost, pokud si je člověk nemůže dopřát, objevují se abstinenční příznaky, jako rozladění, špatná nálada u tabákových výrobků a snížená produktivita, nízká sebedůvěra a interpersonální problémy u kouření marihuany. Nebezpečí marihuany však nespočívá pouze v jejím užívání, trestné je její pěstování v nadměrném množství a distribuce dalším osobám. Na Českokrumlovsku se objevuje převážně konzumace kanabinoidů, spojená s nelegálními pěstírnami marihuany a její další distribuci. V této souvislosti jsem byla přítomna soudnímu jednání v trestní věci nedovolené výroby a držení omamných a psychotropních látek a nedovoleného nakládání s nimi. Obviněným byla prokázána vina, když měli doma zřízení pěstírnu marihuany ve velkém, sami jsou na této droze závislí a navíc ji distribuovali dalším osobám. V rámci praxe v Probační a mediační službě jsem se podílela na probačním dohledu u osob, kterým byl stanoven zákaz požívání alkoholu nebo užívání jiných návykových látek, ve velké většině obyvatel vyloučené lokality ve Větrní. Stále rozšířenější drogou v celém regionu se stává pervitin, který je užíván nitrožilně. Jeho spotřeba má stoupající tendenci ve Větrní, kde podle mých zkušeností z terénní práce čeká na streetworkery stále více klientů, kteří si chtějí vyměnit použité jehly. Velkým problémem jsou pohozené použité jehly s ohledem na možný přenos a šíření nemocí jako např. vir HIV nebo hepatitida typu C, a to nejen mezi uživateli drog. Problematika patologického hráčství se v dřívějších letech vyskytovala hlavně ve Větrní ve formě nelegálních heren, v současnosti se zde vyskytuje jen v malé míře díky schválené obecní vyhlášce zakazující tyto herny z roku 2013.

Prostituce je jev, který je na Českokrumlovsku, obzvláště v příhraničních oblastech, rozšířen. K jejím psychologickým aspektům patří psychické napětí, stres

²¹⁵ Srov. Psychické změny u alkoholika, osoby závislé na alkoholu. *Alkoholik.cz* [online]. ©2003-2017 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/psychicke_zmeny_u_alkoholika_osoby_zavisle_na_alcoholu.html

a nízké sebepojetí, neboť tento způsob obživy není v naší společnosti příliš pozitivně hodnocen. K dalším jevům, které jsou s prostitucí spojovány, patří závislosti a kriminalita. Na Českokrumlovsku se prostituce týká převážně sociálně slabých žen žijících v sociálním vyloučení. V regionu však působí i prostitutky z jiných regionů, příp. ze zahraničí. Rizika přinášejí hlavně sexuální služby na silnici E55, které jsou poskytovány bez možnosti jakékoli hygieny. Velkým nebezpečím je dětská prostituce, která se odehrává skrytě v oblasti lokalit Větrní a Č. Krumlova a je velmi těžko odhalitelná.

K sociálně patologickým jevům spojeným s rodinou patří hlavně syndrom CAN a citová deprivace a subderivace. Objevují se také poruchy chování u dětí, kam patří syndrom ADHD, lhaní, krádeže, záškoláctví a útěky a toulky. Funkci rodiny i její hodnotový systém ovlivňuje prostředí, kde lidé žijí. K těmto faktorům patří nezaměstnanost, chudoba, sociální vyloučení, nemoc, stres, závislosti, agrese nebo nedostatek času. Právě děti nejvíce pociťují, že si rodina neplní své základní funkce a reagují často nepřijatelným chováním. Převážně ve Větrní dochází k nežádoucím jevům spojeným s rodinou, a to ve formě patologického chování ze strany dětí žijících v sociálním vyloučení. Jedná se hlavně o porušování školního řádu ve škole, agresivitu mezi žáky, kouření, vandalismus, lhaní, krádeže, neomluvenou absenci a toulky.

Problematickým jevem, který zmíněné výzkumy nezmiňují, ale podle mého názoru sem patří, je také nezaměstnanost a s ní související zadlužování, které úzce souvisí s výskytem sociálně patologických jevů, protože dlouhodobě nezaměstnaní se ocitají ve finanční tísní. Sociální dávky nestačí, a tak se uchylují k páchání trestné činnosti, pracují nelegálně, užívají návykové látky apod. Nejsou schopni splácet své závazky, jako nájemné, platby za elektřinu, telefon atd., nejsou – li registrováni na Úřadu práce, nehradí si povinné zdravotní pojištění. Nastalé finanční problémy řeší půjčkami od nebankovních společností, které poskytují úvěr prakticky každému, aniž by si ověřily, zda má dotyčný zaměstnavatele a stálý příjem. Následuje neschopnost splácet své závazky a dlužník si půjčuje u dalších společností často s horšími podmínkami. Takovíto lidé končí většinou s několika exekucemi na svůj majetek, jestliže jsou zaměstnaní, potom je jim nařazena exekuce na mzdu prostřednictvím zaměstnavatele. Podle mých zkušeností činí u některých zaměstnanců výše exekucí takovou částku, kterou nejsou schopni v žádném případě splatit. Lidé se také snaží skrývat se před exekutory a velice často mění své bydliště, migrují mezi ubytovnami pro sociálně slabé

mezi Větrním a Č. Krumlovem, příp. dalšími místy. To jen napomáhá vzniku dalších lokalit se sociální exkluzí.

Jako jeden ze stěžejních bodů podílejícím se na sociální patologii je dle mého názoru problematika bydlení v nájemních bytech. Jak jsem zjistila při svém terénním šetření ve Větrní od nájemnice paní K. (záznam rozhovoru se nachází v mém archivu), mohou být lidé majitelem nájemních bytů vystěhováni i pro pozdní platbu nájemného z důvodu opožděné výplaty sociálních dávek z Úřadu práce. To musí u ubytovaných zcela jistě vyvolávat velké obavy, které mohou způsobit psychické strádání ohledně nejistoty bydlení, snadno se mohou ocitnout bez střechy nad hlavou prakticky ze dne na den. Zde je myslím úlohou našich zákonodárců, aby byl co nejdříve schválen zákon o sociálním bydlení a aby bylo možno podobným případům předcházet.

Jak jsem zmínila několikrát výše, je velká část sociálně patologických jevů spojována s romskou komunitou, hlavně ve městě Větrní. Jak potvrzuje Samková, romské etnikum tvoří velkou část oblastí se sociální exkluzí, a jak již bylo uvedeno, mohou Romové trpět dlouhodobým neuspokojováním psychických potřeb a mají tendenci vidět většinovou společnost jako nepřátelskou a diskriminující.²¹⁶ Jak ale uvádí ve svém výzkumu Fónadová, jsou sice Romové v naší společnosti marginalizováni, ale některým se podařilo již před delším časem integrovat díky spolupráci s majoritní skupinou, a to formou asimilace. Je zde však nutno oddělit kulturní a socioekonomickou asimilaci. Socioekonomická asimilace znamená sociální inkluzi, tedy přiblížení se k majoritnímu prostředí, nejedná se však o kulturní asimilaci romských obyvatel. Z výsledků výzkumu vyplývá, že aby se stal Rom úspěšným, nemusí ztratit svou etnickou identitu.²¹⁷ V tomto poznatku vidím velkou naději do budoucnosti pro co nejlepší soužití minoritní skupiny s majoritou.

²¹⁶ Srov. SAMKOVÁ, K. A. *Romská otázka*, s. 15 -16.

²¹⁷ Srov. FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*, s. 117.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce s názvem Sociálně vyloučené lokality regionu Č. Krumlov a sociálně patologické jevy v nich si kladla za cíl zmapovat psychologické aspekty jednotlivých patologických jevů, které se nacházejí v oblastech sociální exkluze v českokrumlovském regionu a jejich vzájemnou propojenost. Soustředila jsem se především na tu problematiku, která je uváděna v odborné literatuře a porovnála jsem ji s vyskytujícími se jevy v oblasti České Krumlova, kde se nejproblematictější místem jeví velká sociálně vyloučená lokalita ve Větrní. Domnívám se, že cíl práce byl naplněn.

Jak uvádí výzkum společnosti GAC spol. s r.o., zvýšil se počet sociálně vyloučených lokalit v Jihočeském kraji od roku 2006 do roku 2016 z 16 na 38, což představuje čtvrtý největší nárůst v rámci České republiky. Prostředí sociální exkluze je obecně spojováno s vyšším výskytem sociálně patologických jevů, což potvrzuje zmíněný výzkum, a to v oblastech kriminality, zadluženosti a s ní spojené distribuce návykových látek a prostituce, které bývají častým zdrojem obživy. Někde se provozuje prostituce jako forma úhrady nájmu nebo lichvářských půjček.²¹⁸ Z důvodu neustálého rozšiřování lidí žijících v sociální exkluzi jsem se pokusila v této práci zjistit, jaké sociálně patologické jevy se v nich objevují, a to v návaznosti na tištěné a internetové zdroje, a ve velké míře také na své osobní zkušenosti a informace získané během školních praxí v zařízeních zabývajících se touto problematikou.

V první kapitole jsem se zabývala okolnostmi sociálního vyloučení a jeho různými významy, kdy je možno jej označit jako důsledek nezaměstnanosti, chudoby a sociálně patologického jednání. Zmínila jsem zde aspekty, které sociální exkluzi vytvářejí včetně mechanismů, které se na tomto vyloučení podílejí. Vysoký podíl obyvatel v těchto oblastech tvoří Romové, proto jsem se věnovala jejich problematice, a to v aspektech omezeného přístupu na trh práce, chudoby a bydlení. V závěru této kapitoly jsem popsala psychologické aspekty jejich sociálního vyloučení.

Sociální vyloučení Romů není problém týkající se pouze naší doby. V době minulého režimu byly jejich problémy zastírány, aby nebyly příliš vidět. Dnes dochází pouze ke kumulaci dlouho neřešených problémů. Dá se říci, že Romové u nás žili po celou dobu své existence v sociálním vyloučení. S tím úzce souvisí množství předsudků

²¹⁸ Srov. ČADA, K., BÜCHLEROVÁ, D., KORECKÁ, Z. a SAMEC, T. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-0-04]. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analýza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf,s. 76 – 84.

a podceňování, se kterými se toto etnikum setkává. Myslím si, že by se k nim mělo přistupovat s ohledem na jejich odlišné návyky, kulturu i hodnotovou orientaci. Proto je důležité, aby ti, kteří s Romy pracují, měli vždy na zřeteli jejich jinakost a dokázali i pomocí různých vhodných psychologických přístupů s nimi jednat.

Hlavním tématem druhé kapitoly byla charakteristika sociálně vyloučené lokality z pohledu Agentury pro sociální začleňování ve městě Větrní, neboť se jedná o nejrozsáhlejší a tím i nejproblematictější oblast sociální exkluze v českokrumlovském regionu. Prostřednictvím jednotlivých oblastí (bydlení, zaměstnávání, bezpečnost, vzdělávání a sociální služby) jsem podrobně popsala, jak se Agentura ve spolupráci s dalšími subjekty podílí na zlepšování situace v této lokalitě.

I když je na činnost Agentury i ze strany místních nahlíženo ne vždy pozitivně, podle mého názoru je nutné zlepšovat kvalitu života lidí žijících v sociálním vyloučení. Nesmí se také zapomínat, že v těchto oblastech žijí i lidé sociálně neexkludovaní, a činnost místních multidisciplinárních týmů napomáhá ke sbližování a vzájemnému porozumění těchto rozdělených komunit.

V této části diplomové práce jsem se zabývala také terénní sociální prací, která je se sociálně vyloučenými lokalitami spojena. Podrobně jsem popsala zařízení Streetwork Český Krumlov a jeho programy, které pracují v oblastech sociálního vyloučení s cílovými skupinami celého českokrumlovského regionu. Podle mého názoru je terénní sociální práce jednou z nejvhodnějších pro práci se sociálně vyloučenými klienty. Sociální pracovník navštěvuje klienty v jejich přirozeném prostředí, může s nimi lépe pracovat i po psychologické stránce. Může tak odhalovat různé sociální patologie, které bývají skryté.

V poslední, třetí kapitole, jsem zmapovala problematické jevy, které se nejvíce objevují v prostředí sociálního vyloučení, a to v návaznosti na problematiku českokrumlovského regionu. Blíže jsem se zabývala agresivitou, jedna kapitola je věnována obsáhlému tématu závislostí, dále jsem popisovala prostituci, sociálně patologické jevy spojené s rodinou a vybrané poruchy chování. Závěrečná podkapitola mapuje problematiku nezaměstnanosti a s ní související zadlužování. Všechny uvedené jevy jsem také reflektovala z hlediska jejich psychologických aspektů.

Osobně si myslím, že by mělo být snahou rodičů zvýšit šance svých dětí na lepší vyhlídky a vymanění se z chudoby. Z jejich strany by měl být samozřejmý dohled na dokončení odborného vzdělání svých dětí, aby se nestávaly uchazeči o zaměstnání na úřadech práce. Bohužel má praxe v personalistice v poslední době ukazuje, že jedinou

cestou, jak se rodiče chtějí dostat z exekučních hrozeb, bývá nucené předčasné ukončení středního vzdělávání svých dětí, aby mohly hned začít vydělávat. Domnívám se, že je úkolem multidisciplinárních týmů působících v oblastech sociální exkluze, aby motivovaly své klienty a vysvětlovaly jim, jak důležité dokončené vzdělání pro budoucnost jejich dětí je.

Myslím si, že sociální exkluze je jednak sociologický, tak i čím dál více psychologický problém, který však dosud není v naší společnosti dostatečně zpracováván. Podle mého názoru není řešen komplexně, ale je rozdroben převážně na problematiku nezaměstnanosti a bydlení.

Život v prostředí sociálního vyloučení lze charakterizovat jako náročnou životní situaci, která klade na člověka zvýšené nároky po fyzické, ale především po psychické stránce. Dá se říci, že u všech popsanych problematických jevů se setkáváme s frustrací, deprivací, stresem nebo konfliktem, které ovlivňují rozvoj osobnosti člověka a se kterými by se člověk měl nějakým způsobem vyrovnat. Ke zlepšení kvality života přispívá i činnost terénních sociálních pracovníků, kteří s lidmi v sociální exkluzi pracují. Myslím si, že takovéto situace mohou být vnímány nejen negativně, ale mohou se stát určitým impulsem k tomu, aby se člověk sám vzchopil a svůj nepříznivý stav se pokusil změnit nebo alespoň zlepšit. Mělo by být odpovědností nejen společnosti, ale v první řadě každého jednotlivce, aby se pokusil vymanit z bídy a chudoby vlastním přičiněním, především nalezením vhodného zaměstnání.

POUŽITÁ LITERATURA

BARTLOVÁ, S. *Sociální patologie*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 1998. ISBN 80-7013-259-0.

BROŽ, M., KINTLOVÁ, P., TOUŠEK, L. *Kdo drží Černého Petra*. Praha: Člověk v tísní, 2007. ISBN 978-80-86961-27-9.

BUCHTOVÁ, B. Psychologie nezaměstnanosti. In: BUCHTOVÁ, B., ŠMAJS, J., BOLELOUCKÝ, Z. *Nezaměstnanost*. 2. přepracované a aktualizované vydání. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4282-3.

ČERNÁ, D. Úvod do terénní sociální práce. In: JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-504-1.

DUNOVSKÝ, J. *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada, 1999. ISBN 80-7169-254-9.

DVOŘÁČEK, J. Vznik a vývoj závislostí. In: Autorský kolektiv Červeného Dvora. *Červenodvorské studijní texty*. Červený Dvůr: MUDr. J. Dvořáček, 2011. ISBN neuvedeno.

FISCHER, S. ŠKODA, J. *Sociální patologie. Analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.

FÓNADOVÁ, L. *Nenechali se vyloučit*. Brno, 2014. ISBN 978-80-210-6574-1.

FLEISCHMANN, O. *Prevence sociálně patologických jevů. Studijní opora výběrového kurzu*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2001. ISBN neuvedeno.

HAVRDOVÁ, Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium 1999, ISBN 80-902081-8-5.

HAVRDOVÁ, Z. a kol. *Mít život ve svých rukou*. Dobrá Voda u Toužimi a Praha: o. s. Český západ FHS UK v Praze a o.p.s. Cheiron T, 2013. ISBN 978-80-87398-32-6.

HIRIGOYEN, M.–F. *Psychické násilí v rodině a v zaměstnání*. Praha: Academia, 2002. ISBN 80-200-0994-9.

HOLEČEK, V., MIŇHOVÁ, J., PRUNNER, P. *Psychologie pro právníky*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2003. ISBN 80-86473-50-3.

CHMELÍK, J. a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-739-6.

KAJANOVÁ, A. Kvalita života sociálně exkludovaných. In: KAJANOVÁ, A. a kol. *Sociální determinanty zdraví u obyvatel sociálně vyloučených lokalit v Jihočeském kraji*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-545-1.

KAJANOVÁ, A. *Sociální patologie – vybrané kapitoly*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2014. ISBN 978-80-7394-449-0.

KELLER, J. *Exkluze jako sociální problém a jako otázka metodologická*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2014. ISBN 978-80-7464-490-0.

KRATZ, H.- J. *Mobbing. Jak ho rozpoznat a jak mu čelit*. Praha: Management Press, 2005, ISBN 80-7261-127-5.

LANGOVÁ, M. Psychologický přístup k utváření a změně chování. In: Fleischmann, O. a kol. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006. ISBN 80-7044-769-9.

MAREŠ, P. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006. ISBN 80-87007-15-8.

MAREŠ, P. *Nezaměstnanost jako sociální problém*. Praha: SLON, 2002. ISBN 80-86429-08-3.

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

MARTÍNEK, Z. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2. aktualizované a rozšířené vydání, Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-5309-6.

MORAVEC, Š. Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In: HIRT, T., JAKOUBEK, M. „Romové“ v osidlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-76-8

MÜHLPACHR, P. *Sociální patologie*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-210-2511-5.

MÜHLPACHR, P. *Sociopatologie*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, 2008. ISBN 978-80-210-4550-7.

NAVRÁTIL, P. *Romové v české společnosti*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-741-8.
NEDĚLNÍKOVÁ, D., GOJOVÁ, Z. Základní činnosti terénního sociálního pracovníka. In: JANOUŠKOVÁ, K., NEDĚLNÍKOVÁ, D. *Profesní dovednosti terénních sociálních pracovníků*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008. ISBN 978-80-7368-504-1.

POKORNÝ, V., TELCOVÁ, J., TOMKO, A. *Prevence sociálně patologických jevů: Manuál praxe*. Brno: Ústav psychologického poradenství a diagnostiky r. s., 2003. ISBN 80-86568-04-0.

SAMKOVÁ, K. A. *Romská otázka*. Praha: BLINKR, 2011. ISBN 978-80-87579-03-9.
SMÉKAL, V. *Pozvání do psychologie osobnosti: člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister&Principal, 2002. ISBN 80-85947-81-1.

SOBOTKOVÁ NIELSEN, V. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4042-3.

SVOBODA, M., ČEŠKOVÁ, E., KUČEROVÁ, H. *Psychopatologie a psychiatrie: pro psychology a speciální pedagogy*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-154-9.

ŠIMÍKOVÁ, I. Mechanismy sociálního vylučování. In: ŠIMÍKOVÁ, I., VAŠEČKA, I. a kol. *Mechanismy sociálního vyčleňování romských komunit na lokální úrovni a nástroje integrace*. Brno: Barrister&Principal, 2004. ISBN 80-7364-0090.

TICHÝ, M. *Práce se sociálně neadaptovanými klienty*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2007, ISBN 978-80-736-8-310-8.

TOUŠEK, L. *Sociální vyloučení a prostorová segregace*. Plzeň: Centrum aplikované antropologie a terénního výzkumu, 2007. Přehledové studie 07/11.

URBAN, D. *Sociální práce s romskými rodinami*. Praha: NLN, 2015, ISBN 978-80-7422-457-7.

URBAN, L., DUBSKÝ, J. *Sociální deviace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-133-5.

URBAN, L., *Sociologie trochu jinak. 2., rozšíř. vyd.* Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3562-7.

VACÍNOVÁ, M. Osobnost. In: Fleischmann, O. a kol. *Vybrané psychologické aspekty terénní sociální práce*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006. ISBN 80-7044-769-9.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. vydání. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-678-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0696-5.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese: variabilita a patologie lidské psychiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-214-9.

VYKOPALOVÁ, H. *Sociálně patologické jevy v současné společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0337-4.

WEISS, Petr. *Sexuologie*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-2492-8.

POUŽITÉ ELEKTRONICKÉ ZDROJE

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Příručka pro sociální integraci 2009* [online]. Praha: Úřad vlády ČR, 2009 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: www.mvcr.cz/soubor/socialni-vyloucení-prirucka-pdf.aspx

AGENTURA PRO SOCIÁLNÍ ZAČLEŇOVÁNÍ. *Strategický plán sociálního začleňování v obci Větrní pro léta 2014 – 2016* [online]. Větrní, 2014, [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=171

Agrese a šikana. *Psychologie v teorii a praxi* [online]. 2012 [cit. 2017-12-18]. Dostupné z: <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1206/teorie-agrese>

Agrese a šikana - Stádia šikanování. *Pražské centrum primární prevence* [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/index.php/agrese-a-sikana?start=5>

Alkohol jako patologický jev v psychosociálním kontextu. *Zdravotnictví a medicína* [online]. ©2017, 2012-11-16 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: <https://zdravi.euro.cz/clanek/sestra/alkohol-jako-patologicky-jev-v-psychosocialnim-kontextu-467706>

AUGUSTINOVÁ, H. a VAČKÁŘ, P. *MONITORING LOKALIT OHROŽENÝCH SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM V JIHOČESKÉM KRAJI* [online]. 2014 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: [www.kraj-jihocesky.cz/file.php?par\[id_r\]=102201&par\[view\]=0&usg=AFQjCNETKMnT2CDkMNzbEQ-Nk8nQVRmhIg](http://www.kraj-jihocesky.cz/file.php?par[id_r]=102201&par[view]=0&usg=AFQjCNETKMnT2CDkMNzbEQ-Nk8nQVRmhIg)

Case management v sociálních službách. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. 2017 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/case-management-v-socialnich-sluzbach>

Co je sociální vyloučení. Aktuálně - Agentura pro sociální začleňování [online]. Praha: Agentura pro sociální začleňování, ©2017 [cit. 2017-10-04]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/co-je-socialni-vyloucení>

ČADA, K., BÜCHLEROVÁ, D., KORECKÁ, Z. a SAMEC, T. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-0-04]. Dostupné z: http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/Analyza_socialne_vyloucenych_lokalit_GAC.pdf

Česku chybí zákon o sociálním bydlení, i když byl prioritou vlády. *Deník.cz* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.denik.cz/ekonomika/podle-verejneho-mineni-by-cr-mela-mit-zakon-o-socialnim-bydleni-20170411.html>

Český Krumlov najímá posilu pro bezpečnost ve městě. *Český Krumlov - oficiální informační systém* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: http://obcan.ckrumlov.info/docs/cz/20160721_Bezpecnost_ve_meste.xml

Gambling nebo patologické (problémové) hráčství. *Prev - Centrum* [online]. ©2017 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: <https://www.prevcentrum.cz/informace-o-drogach/gambling-nebo-patologicke-problemove-hracstvi/>

Informace. *Červený Dvůr - tradice a kvalita v léčbě závislostí* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://cervenydvor.cz/wp-content/uploads/Informace.pdf>

JANEBOVÁ, R. *Teorie a metody sociální práce I.* [online], [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.uhk.cz/cs-CZ/Download?DocumentId=15386>

KRIŠTOF, R., CIHLÁŘ, J. a ŠMOLDAS, M. *Evaluační zpráva lokality Větrní* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetrni/evaluacni-zprava-lokality-vetrni-2015/download>

Lokality. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: http://www.socialni-zaclenovani.cz/index.php?option=com_k2&id=16&view=item&Itemid=2

LOKÁLNÍ PARTNERSTVÍ VĚTRNÍ. *STRATEGICKÝ PLÁN SOCIÁLNÍHO ZAČLEŇOVÁNÍ PRO OBEC VĚTRNÍ pro období 2012-2013* [online]. Větrní, 2012, [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=203

MĚSTO VĚTRNÍ. *Plán prevence kriminality Větrní aktualizovaný pro 2015-2017* [online]. Větrní, 2015, [cit. 2017-10-17]. Dostupné z: http://www.mestovetrni.cz/dokumenty_download.php?id=172

MINISTERSTVO PRÁCE A SOC. VĚCÍ. *Strategie sociálního začleňování 2014 - 2020* [online]. Praha, 2014, [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/17082/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf

Nelátkové závislosti. *Prev - Centrum* [online]. ©2017 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: <https://www.prevcentrum.cz/informace-o-drogach/nelatkovze-zavislosti/>

Obce - Větrní. *Regionální Informační Servis* [online]. Praha: MMR, 2016 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/scitani-lidu-domu-a-bytu-2011?zuj=545830>

O lokalitě Větrní. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/o-lokalite-vetrni>

PELIKÁNOVÁ, A. a M. ŠMOLDAS. *Zmapování kapacit bydlení využívaného k ubytování sociálně znevýhodněných v obci Větrní* [online]. Praha, [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetrni/zmapovani-kapacit-bydleni-vyuzivaneho-k-ubytovavani-soc-znev-v-obci-vetrni-pelikanova-smoldas/download>

Podíl nezaměstnaných osob v okresech Jihočeského kraje k 31. 1. 2018. *Český statistický úřad | ČSÚ* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/xc/podil-mapa-okresy>

PORUCHY DUŠEVNÍ A PORUCHY CHOVÁNÍ (F00-F99). *MKN-10* [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F10-F19.html>

Přídolí. *Evropský sociální fond ČR* [online]. Praha [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa/int_jc3_8.html

Psychické změny u alkoholika, osoby závislé na alkoholu. *Alkoholik.cz* [online]. ©2003-2017 [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: http://www.alkoholik.cz/zavislost/psychika_a_telo/psychicke_zmeny_u_alkoholika_osoby_zavisle_na_alkoholu.html

Rizikové a protektivní faktory v primární prevenci. *Klinika adiktologie* [online]. 2014 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/70/4530/Rizikove-a-protektivni-faktory-v-primarni-prevenci>

Rozhodnutí předsedy PS č. 62ke stanovení obce Větrní městem. *Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=88115>

Ředitel Agentury pro sociální začleňování Radek Jiránek ve svém úřadu končí. *Romea.cz* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/reditel-agentury-pro-socialni-zaclenovani-ve-svem-uradu-konci>

Sociálně patologické jevy. *ABZ.cz: slovník cizích slov* [online]. 2017 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialne-patologicke-jevy>

Sociálně vyloučená lokalita. *Slovník sociálního zabezpečení* [online]. Praha: MPSV, 2017 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://slovník.mpsv.cz/socialne-vyloucena-lokalita.html>

Sociálně vyloučení neleží na kavalci. *Peníze.cz* [online]. Praha, 2014 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <https://www.penize.cz/nezamestnanost/280415-socialne-vyloucení-neleží-na-kavalci-pracují-jenze-nacerno>

Starosta Větrní: Ministryni jsme ukázali byznys s chudobou v praxi. *IDNES.cz* [online]. Praha, 2015 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://budejovice.idnes.cz/ministryne-prace-prijela-do-vetrni-dua-/budejovice-zpravy.aspx?c=A150411_2154625_budejovice-zpravy_khr

Statistiky týkající se kouření cigaret. *Kuřáková plíce* [online]. 2012 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/zajimavosti-a-statistiky/statistiky-tykajici-se-koureni/10-statistiky-tykajici-se-koureni-cigaret.html

SVOBODOVÁ, K. a kol. *Situační analýza Větrní* [online]. Praha, 2011 [cit. 2017-10-12]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/dokumenty/dokumenty-pro-lokalitu-vetrni/situacni-analyza-vetrni-dic-2011/download>

Syndrom vyhoření. *Inovace v sociální práci* [online]. 2014 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://pecujeme.eracr.cz/lide-a-pece/syndrom-vyhoreni>

Syndrom vyhoření ohrožuje sociální pracovníky i posudkové lékaře. *MPSV.cz* [online]. Praha [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/4843>

VESELÁ, M., POSPÍŠILOVÁ, K., MAZEL, M., BALABÁNOVÁ, H. Sociální vyloučení: Dobrá praxe a řešení [online]. Praha: Společně k bezpečí, 2009, [cit. 2017-10-05]. Dostupné z: http://www.spolecnekbezpeci.cz/images/stories/dokumenty/SVL_manual_pro__obce.doc

Vláda projednala plán úkolů v oblasti bydlení v sociálně vyloučených lokalitách. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. Praha, 2017 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: <http://www.socialni-zaclenovani.cz/vlada-projednala-plan-ukolu-v-oblasti-bydleni-v-socialne-vyloucenych-lokalitach>

VLÁDA ČR. *Zákon o sociálním bydlení a o příspěvku na bydlení* [online]. Praha, 2017, [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=121327>

VÝROČNÍ ZPRÁVA školní rok 2016/2017. *ZŠ a MŠ Větrní* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: http://www.zsamsvetrni.cz/dokument/zprava16_17.pdf

VYSKOČILOVÁ, J. a PRAŠKO, J. Psychické a somatické komplikace závislosti na kanabinoidech. *Česká a slovenská psychiatrie* [online], [cit. 2017-12-25]. Dostupné z: http://www.cspychiatr.cz/dwnld/CSP_2015_1_14_22.pdf

Vzdělávání. *Streetwork* [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=745

Zákon č. 108/2006 Sb., Zákon o sociálních službách. *Zákony pro lidi* [online]. Praha, 2006 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108#cast1>

Záškoláctví. *Pražské centrum primární prevence* [online]. [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: <http://www.prevence-praha.cz/zaskolactvi>

Závislost na nikotinu a kouření - informace, princip vzniku závislosti. *Kuřáková plíce* [online]. 2012 [cit. 2017-10-25]. Dostupné z: http://www.kurakova-plice.cz/koureni_cigaret/odvykani/priznaky-zavislosti-na-nikotinu-tabaku/108-zavislost-na-nikotinu-a-koureni-informace-princip-vzniku-zavislosti.html

Zbytečnost, soudí někteří starostové o agentuře pro začleňování. *IDNES.cz* [online]. Praha, 2014 [cit. 2017-10-23]. Dostupné z: https://ostrava.idnes.cz/agentura-pro-socialni-zaclenovani-ostrava-f20-/ostrava-zpravy.aspx?c=A140210_2032544_ostrava-zpravy_mav

Zpráva o stavu romské menšiny za rok 2015. Vláda ČR [online]. Praha, 2016 [cit. 2017-10-05]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/zprava-o-stavu-romske-mensiny-za-rok-2015-146576/>

Zvláštnosti psychiky Romů. Magazín Christnet.eu [online]. Praha, 2002 [cit. 2017-10-10]. Dostupné z: http://www.christnet.eu/clanky/2234/zvlastnosti_psychiky_romu.url

Žákův otec zbil učitele přímo ve škole. Před očima policisty. *IDNES.cz – s námi víte víc* [online]. [cit. 2018-02-28]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/napadeni-ve-skole-0zc-/krimi.aspx?c=A130426_152505_budejovice-zpravy_khr

ABSTRAKT

VODIČKOVÁ, R. *Sociálně vyloučené lokality regionu Český Krumlov a problematické jevy v nich*. České Budějovice, 2018. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra etiky, psychologie a charitativní práce. Vedoucí práce D. Urban.

Klíčová slova: sociální vyloučení, sociálně vyloučená lokalita, Agentura pro sociální začleňování, Větrní, Romové, streetwork, sociálně patologické jevy, agresivita, závislosti, prostituce, nezaměstnanost, zadlužování

Práce se zabývá sociálně vyloučenými lokalitami a nejčastějšími sociálně patologickými jevy, které se v nich vyskytují. Tyto problematické jevy jako agresivita, závislosti, prostituce, sociální patologie spojená s rodinou, poruchy chování u dětí a dospívajících, nezaměstnanost a zadlužování jsou reflektovány z psychologického hlediska. Zvláštní pozornost je věnována Romům a psychologickým aspektům jejich sociálního vyloučení. Práce se věnuje také terénní sociální práci a její problematice z psychologického hlediska. Součástí je shrnutí výsledků práce Agentury pro sociální začleňování v největší sociálně vyloučené lokalitě v regionu Český Krumlov, ve Větrní.

ABSTRACT

Socially Excluded Localities Of The Region Český Krumlov And Their Problematic Effects

Key words: social exclusion, socially excluded locality, Social integration agency, Větrní, Romany people, streetwork, socially pathological phenomenon, aggression, addiction, prostitution, unemployment, indebtedness

The central concern of this thesis is to examine social excluded localities and most frequent social pathological phenomena, which occur in these localities. These problematic phenomena, such as aggression, addiction, prostitution, social pathology related to family, children and adults behavior disorders, unemployment and debts, are reflexed in psychological sense. Special focus is given to Romany people and to psychological aspects of their social exclusion. This paper also focuses on social field work and its issues in psychological sense. Results of work of Social integration agency in largest social excluded locality in the region of Český Krumlov, Větrní, are presented at the end of this thesis.